

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo

GeograFF 2

Kmetijstvo v Mestni občini Ljubljana: relikt ali razvojni potencial

Barbara Lampič

Ljubljana 2018

GeograFF 2

Kmetijstvo v Mestni občini Ljubljana: relikv ali razvojni potencial

Avtorica: Barbara Lampič

Urednika zbirke: Metka Špes, Darko Ogrin
Recenzentki: Metka Špes, Ana Vovk Korže
Kartografi: Andrej Herakovič, Barbara Lampič, Matjaž Skobir
Fotografije: Petra Gostinčar, Barbara Lampič, Tosja Vidmar
Prevajalka: Jean McCollister
Lektorica: Ana Ratajc

Published by/Založila: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani
(Ljubljana University Press, Faculty of Arts), zanjo Roman Kuhar, dean of the Faculty of Arts/
dekan Filozofske fakultete

Issued by/Izdal: Department of Geography/Oddelek za geografijo
Design and layout/Oblikovanje in prelom: Tiskarna Oman

First edition/Digital edition; Prva izdaja/e-izdaja
Publication is free of charge./Publikacija je brezplačna.
Publication is available on/Publikacija je dostopna na: <https://e-knjige.ff.uni-lj.si>

DOI: 10.4312/9789610600510

Delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International
License (priznanje avtorstva, deljenje pod istimi pogoji).

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

COBISS.SI-ID=294005760

ISBN 978-961-06-0050-3 (epub)

ISBN 978-961-06-0051-0 (pdf)

Kmetijstvo v Mestni občini Ljubljana: relikt ali razvojni potencial

Barbara Lampič

GeograFF
2

Kazalo

Seznam okrajev	6
Predgovor	7
Kmetijstvo v Ljubljani	9
Sodobna vloga kmetijstva	10
Pridelovalna območja Mestne občine Ljubljana	13
Metodološki pristopi za preučevanje	16
Stanje in težnje v razvoju kmetijstva	26
Raba tal kot odraz različnih interesov	26
Obstoječa raba tal in težnje v prostoru	26
Aktualno spreminjanje rabe tal na izbranih območjih	31
Značilnosti kmetijstva	34
Spreminjanje števila in pridelovalne usmeritve kmetij	35
Velikost kmetij	41
Socioekonomske in demografske značilnosti kmetij	46
Gospodarji in njihova vloga na kmetijah	46
Demografska vitalnost kmetij	53
Navzkrižja med naravnimi viri in kmetijsko rabo	56
Kmetijski vnosi in njihovi vplivi na naravne vire	57
Okoljsko pereči snovni agrarni vnosi	57
Energetska intenzivnost in struktura energetske vnosa v kmetijstvu	62
Prostorska razporeditev agrarnih vnosa	64
Vpliv kmetijstva na zaloge vodnih virov in prsti	65
Prostor kot naravni vir	68
Razvojni potenciali in perspektivnost kmetij	73
Demografski potencial kmetij in nasledstvo	73
Perspektivnost kmetij z vidika pridelovalne usmeritve, velikosti in lege zemljišč	79
Ocena prihodnosti kmetij s strani kmetov	84
Trženje kmetijskih pridelkov kot razvojni potencial	88
Zelenjadarstvo kot razvojni potencial	94
Prihodnja umestitev kmetijstva v razvoj Mestne občine Ljubljana	98
Summary	107
Viri in literatura	113
Seznam preglednic	117
Seznam slik	119
Stvarno kazalo	121

Seznam okrajšav

ARSKTRP – Agencija Republike Slovenije za kmetijske trge in razvoj podeželja

ARSO – Agencija Republike Slovenije za okolje

EI – energetska intenzivnost

EU – Evropska unija

GER – bruto energetske zahteve (gross energy requirements)

GERK – grafične enote rabe zemljišč kmetijskih gospodarstev

GJ – gigajoul

GVŽ – glava velike živine

IGM – indeks gospodarske moči

KMG – kmetijsko gospodarstvo

KOP – kmetijska okoljska plačila

KZU – kmetijska zemljišča v uporabi

MKGP – Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano

MOL – Mestna občina Ljubljana

MOP – Ministrstvo za okolje in prostor

OMD – območja z omejenimi dejavniki za kmetijstvo

PDM – polnovredna delovna moč

PRP – Program razvoja podeželja

SKOP – Slovenski kmetijski okoljski program

SURS – Statistični urad Republike Slovenije

SVR – sredstva za varstvo rastlin

VVO – vodovarstveno območje

Predgovor

Prostorska in funkcijska preobrazba ne le mest ampak tudi večjega dela podeželja se zadnja leta v Sloveniji odvija intenzivno in izjemno hitro. Pospešeno se spreminjajo poselitveni vzorci, poleg strukturnih pa prihaja tudi do funkcijskih sprememb prostora, naselij, objektov, nenazadnje tudi dejavnosti. Ljubljana kot slovenska prestolnica je procesom hitrega spreminjanja in prilagajanja dinamikam v razvoju še toliko bolj podvržena, zaradi moči državnega središča pa učinki vseh procesov segajo daleč izven meja samega mesta Ljubljane in tudi širšega območja občine.

V vrtincu sprememb in mnogokrat povsem navzkrižnih interesov se je znašlo tudi kmetijstvo. Kot dejavnost, ki za svoje delovanje in obstoj potrebuje prostor oziroma obsežne površine kmetijskih zemljišč, je na območju urbanega in suburbanega prostora marsikje pomemben omejevalec širjenja klasičnih mestnih funkcij in značilne urbane podobe. Prostor kot najdragocenejša dobrina na območju mest je z vidika uveljavljenih kriterijev pri načrtovanju mest s kmetijsko rabo iracionalno izrabljen in onemogoča širitev tistih dejavnosti, ki so ključne za nadaljnji učinkovit urbani razvoj.

Postavlja se vprašanje, ali je temu v resnici tako. Ali mesto in njegov razvoj res izključujejo kmetijstvo kot enakovredno in v razvoju potrebno prostorsko dejavnost? Kako se s to problematiko spopada slovenska prestolnica in kakšen je odziv kmetov, ki so se znašli v primežu številnih pritiskov novodobnih zahtev, svoje tradicionalne navezanosti na zemljo in kmetijo, nove ponudbe in možnosti večkrat hitrega zaslužka idr.?

Na ta in številna druga vprašanja smo iskali odgovore z raziskavo »Analiza in funkcijsko vrednotenje kmetijstva z vidika vplivov na naravne vire na območju celotne Mestne občine Ljubljana«, ki je potekala v letih 2006 in 2007 in jo je financirala Mestna občina Ljubljana (v nadaljevanju MOL). Težišče raziskave je bilo na obsežnem terenskem delu s poudarkom na anketiranju aktivnih kmetij celotne občine. Želeli smo dobiti kar najboljšo predstavbo o trenutnih razmerah v kmetijstvu občine, o pridelovalnih pogojih, prevladujočih usmeritvah, najnovejših težnjah v razvoju, demografskih značilnostih kmetij, zemljiškoposestnih razmerah in drugih socioekonomskih potezah ter intenzivnosti kmetijske pridelave. Z analizo rabe tal, dodatnim kartiranjem ter anketiranjem kmetov smo želeli opredeliti najnovejše procese v pokrajini, ki se odražajo v rabi tal. V raziskavo smo neposredno vključili 189 kmetij, po ocenah skoraj tretjino vseh aktivnih v občini.

Vsi predstavljeni rezultati v pričujoči publikaciji odražajo razmere v celotni občini, hkrati pa smo rezultate interpretirali tudi na nivoju posameznih pokrajinskih tipov (hribovito, barjansko in ravninsko območje občine), ki predstavljajo značilna pridelovalna območja.

Raziskava daje odgovore tudi na nekatera bistvena vprašanja glede bodočega razvoja kmetijstva na območju celotne ljubljanske občine kot prostoru številnih interesov in konfliktov, hkrati pa odpira tudi nove dileme glede prostorskega razvoja širšega območja Ljubljane in samega kmetijstva:

- Kakšen je položaj kmeta v MOL-u danes?
- Katere kmetije so glede na svojo pridelovalno usmeritev, demografske in socioekonomske značilnosti še sposobne naprej opravljati svojo dejavnost?

- Katera območja občine se kažejo za kmetijstvo kot bolj perspektivna?
- Kateri tipi kmetij so okoljsko sporni in kje se kažejo glavni konflikti med kmetovanjem in okoljskimi sestavinami – naravnimi viri?
- Kakšna je tržna naravnost obstoječih kmetij in kakšne so vizije kmetov za bodoči razvoj kmetijstva?
- Kateri mehanizmi in dejavniki odločilno spodbujajo/zavirajo nadaljnji razvoj kmetijstva v MOL-u?
- Ali Ljubljančani potrebujemo kmete v mestu in neposrednem zaledju?

Govoriti o vlogi in strateškem pomenu kmetijstva v najbolj urbaniziranem območju Slovenije, v prestolnici, na stičišču prometnih in gospodarskih tokov, je na prvi pogled morda nekoliko nenavadno, v nekaterih pogledih celo nesmiselno. Vendar velja pristopiti k problematiki na drugačen način; v luči aktualnih sprememb, z vrednotenjem urbanih središč z vidika njihove samooskrbnosti, regeneracijske sposobnosti, močnega živega podeželskega zaledja, kvalitetnega in zdravega okolja ipd.; v tem kontekstu pa pridobi kmetijstvo novo vrednost in pomen tudi za glavno slovensko mesto. Ko začnemo na Ljubljano, njene kmete in kmetijstvo gledati s te plati, lahko vidimo povezanost vseh treh elementov v novi kvaliteti, ki lahko preraste tudi v eno pomembnejših odlik in posebnosti slovenske prestolnice.

Avtorica

Kmetijstvo v Ljubljani

V času hitrega prostorskega razvoja Ljubljane je poglobljena analiza kmetijske dejavnosti za širše območje prestolnice na videz povsem v nasprotju s trendi gospodarstva in prostorske politike. Ljubljana, ki združuje vse več značilnih »mestnih« funkcij in postaja prepoznavno evropsko urbano središče, na prvi pogled nima prav veliko skupnega s primarno dejavnostjo v prostoru – kmetijstvom.

Vendar trenutna raba tal, številni morfološki elementi, idr. kažejo, kako tesno je mesto prepleteno s kmetijsko dejavnostjo. Nekdanje vasi na obrobju mesta so sprva postale morfološko svojski otoki znotraj sodobno pozidanih mestnih predelov, zadnja desetletja pa mesto »golta« vedno nova, nekoč samostojna vaška naselja, katerih prebivalstvo, sicer v omejenem obsegu, še kmetuje in nastopa kot razmeroma pomemben oskrbni dejavnik mestnega prebivalstva (Kladnik, 2002). Hkrati je potrebno mesto obravnavati tudi z druge plati – kot največji in najzahtevnejši trg za kmetijske pridelke in proizvode. Širše območje Ljubljane je tradicionalno povezano s podeželskim zaledjem. Upoštevajoč najnovejše trende v razvoju mest, ki izpostavljajo sposobnost po vse večji samooskrbnosti kot izjemno kvaliteto, lahko ustrezno sožitje urbane prestolnice z agrarnim obmestnim prostorom pomeni dodatno kvaliteto.

Z obsežno terensko raziskavo kmetij na celotnem območju ljubljanske občine smo želeli ovrednotiti trenutno stanje in razmere v kmetijstvu s posebnim poudarkom na neposrednih in posrednih vplivih te dejavnosti na naravne vire. Ključnega pomena je tudi vprašanje bodoče vloge kmetijstva v tem prostoru, zato smo pomemben del raziskave usmerili v ugotavljanje prihodnjega razvoja kmetijstva, vizijam razvoja kmetij in prostora nasploh.

V raziskavi, ki izhaja iz obsežnih, neposredno na terenu pridobljenih podatkov o delujočih kmetijah in kmetovanju na območju MOL-a, želimo oceniti trenutni obseg in intenzivnost različnih pritiskov kmetijske dejavnosti na posamezne naravne vire (v ospredju pa so pritiski na prostor in vodne vire), hkrati pa ugotoviti aktualno stanje kmetijstva v MOL-u, perspektivnost in tudi ključne probleme, s katerimi se soočajo kmetje v največji slovenski mestni občini.

Izhodišče obravnavane problematike je pravzaprav mnogo širše in izhaja iz splošnega dejstva – omejenosti naravnih virov. Na razmeroma majhnem območju MOL-a, kjer se križajo številni interesi različnih dejavnosti, je omejenost in hkrati občutljivost posameznih naravnih virov še toliko bolj izrazita. Naravne vire lahko v grobem delimo na obnovljive, neobnovljive in t. i. druge vire okolja (Plut et al., 2004). Pritiski kmetijstva na obnovljive oziroma deloma obnovljive naravne vire, kot so vodni viri, zrak in prst, so dokazani. Manj podrobno je poznan dejanski obseg oziroma intenzivnost teh pritiskov, predvsem pa je zapostavljena vloga kmetijstva pri upravljanju s prostorom kot pomembnim neobnovljivim naravnim virom.

Zadnja leta se vse bolj v ospredje postavlja vloga negospodarskih funkcij kmetijstva, predvsem njegova okoljska oziroma okoljsko-varovalna vloga. Kmetijstvo vpliva na kakovost naravnih virov, na biološko raznovrstnost, na rabo prostora in podobo kulturne

pokrajine. Zanimariti ne smemo tudi vplivov na ekosistemske storitve, ki se v zadnjem obdobju vse pogostejše izpostavljajo kot pomemben naravni vir.

Nenazadnje naj bi pričujoča publikacija predstavila javnosti današnjo podobo in vlogo kmetijstva v Ljubljani oziroma njenem neposrednem zaledju. Prebivalci na obrobju mesta do neke mere še živijo s kmeti in prevladujočo kmetijsko kulturno pokrajino, večina ljubljanskega prebivalstva pa sploh ne ve, da kmetijstvo še vedno sobiva z mestom.

Z vsemi temi argumenti so prikazani primarna kmetijska dejavnost in kmetje kot sestavni, organski del Ljubljane oziroma cele občine, ki ima lahko danes in predvsem v prihodnje pomembno razvojno-okoljsko vlogo za mesto, kar velja tudi za kmečko prebivalstvo, ki se je znašlo v primežu hitro razvijajočega se mesta. Tudi oni so del naše občine in potrebno je poiskati pot, kako jim omogočiti, da aktivno izvajajo varovalno in oskrbno funkcijo in se kot aktiven člen vključujejo v razvoj mesta. Kmetijstvo, obdelovalna zemljišča in kmetje ne prinašajo velikega neposrednega dohodka, posredno pa imajo ob ustreznem usmerjanju razvoja lahko nenadomestljiv pomen za celotno družbo.

Sodobna vloga kmetijstva

Na območju MOL-a, ki je jedro in gonilo gospodarskega in družbenega razvoja Slovenije, predstavlja specifična vloga kmetijstva svojstven problem. Položaj, vloga in funkcije kmetijstva so se bistveno spremenili ob temeljitih spremembah v skupni kmetijski politiki (v nadaljevanju SKP) Evropske unije (v nadaljevanju EU) ter splošni ekologizaciji družbe, hkrati pa se ta proces sprememb še nadaljuje. Neposredni gospodarski pomen in učinek kmetijstva se tako še naprej zmanjšuje, istočasno pa v ospredje stopajo povsem nove funkcije te dejavnosti skupaj z novimi funkcijami podeželja kot celote. Kmet ni več zgolj proizvajalec, ampak je predvsem »upravljalec« in skrbnik pokrajine - predvsem podeželja.

Prav bližina mesta vnaša v kmetijsko dejavnost in pridelavo MOL-a določene posebnosti. Kmetijstvo je še vedno v veliki meri dober skrbnik naravnih virov, v primestnem prostoru oziroma mestnem zaledju pa ključen oblikovalec pokrajinskega videza (Maslo, 2002). Kmetijstvo je v mestih in njihovem obrobju zaradi različnih omejitvenih dejavnikov tudi veliko bolj izpostavljeno in ranljivo, odziv na večjo ranljivost pa je večja prilagodljivost kmetijstva zaradi strukturnih, predvsem tržnih in socialnih sprememb (Kladnik, 2002).

Velike strukturne spremembe na slovenskem podeželju in v kmetijstvu so prav tako, v posameznih segmentih pa še izraziteje, značilne tudi za območje MOL-a. Zanimivo je, da je Kavčič leta 1985 glede na takratno stanje kmetij v občini sklepal, da bo treba tudi v bodoče računati na približno enako število kmetov in počasno koncentracijo zemljišč (leta 1981 je bilo še vedno okrog 4000 kmetov). Vendar se je proces zmanjševanja števila kmetij odvijal bistveno hitreje, vzporedno pa je prihajalo do opuščanja obdelovanja zemljišč. Pričakovati je, da se bo v skladu s trendi na nivoju države proces opuščanja še nadaljeval, smiselno pa bi bilo spodbujati čiste in mešane kmetije, tržno usmerjene in hkrati tiste, ki lahko polno zaposlijo vsaj eno polnovredno delovno moč (v nadaljevanju PDM). Prednost pri spodbujanju razvoja bi morale imeti tudi kmetije, ki svojo dejavnost razvijajo v skladu z okoljsko občutljivostjo in poizkušajo minimalizirati agrarne vnose.

V zaledju celotnega območja občine, ki gravitira na državno središče Ljubljano, se srečujemo z vidnimi spremembami v pokrajini. Neobdelana in zaraščena zemljišča kažejo na pojav razkroja kulturne pokrajine, ki se marsikje dopolnjuje še z neurejenimi odlagališči odpadkov, prisotnostjo propadajočih stanovanjskih in gospodarskih objektov ipd.

Kmetijska zemljišča v uporabi ostajajo predvsem na kmetijsko najugodnejših, ravninskih območjih Slovenije intenzivno obdelana, kar pogosto vpliva na zmanjšano kakovost naravnih virov, na manjšo biološko raznovrstnost ter širše na prostor in celotno pokrajino. Ekstenzivnejše oblike kmetovanja (npr. v zaledju občine) igrajo pomembno pozitivno vlogo v odnosu do ohranjanja naravnih virov. Prostor kot neobnovljiv naravni vir, ki je namenjen kmetovanju, ima značaj kulturne pokrajine. Ta predstavlja enega ključnih naravnih virov, ki ima na območju državnega središča še toliko večjo vrednost. Spremembe v kmetovanju (pa ne le tiste, povezane z intenzifikacijo v kmetijstvu ter posledično povečanjem snovnih vnosov) tako ogrožajo tudi bodočo zunanjo in funkcionalno podobo kulturne pokrajine na širšem območju MOL.

Na stanje naravnih virov posredno vplivajo tudi spremembe v kmetijski politiki, preko povečevanja podpor drugega stebra, kjer financiranje ni povezano z neposredno kmetijsko proizvodnjo. Pomemben delež sredstev v okviru Programa razvoja podeželja 2007 – 2013 (v nadaljevanju PRP) je namenjen prav vzdrževanju pokrajine, okolja (ohranjanje naravnih danosti, ohranjanje naravnih virov), v omejenem obsegu pa tudi izboljšanju stanja v okolju. Razmere na območju MOL-a so tudi v tem segmentu glede na slovenske razmere specifične, saj se kmetijsko-okoljski ukrepi izvajajo v razmeroma skromnem obsegu. Na to opozarjajo podatki, da so se od skupnih 4576 ha kmetijskih zemljišč v uporabi (v nadaljevanju KZU), ukrepi Slovenskega kmetijskega okoljskega programa (v nadaljevanju SKOP) v letu 2004 izvajali na 1270 ha (dobrih 25 %) kmetijskih zemljišč, medtem ko so se ukrepi na celotnem območju Slovenije istega leta izvajali na več kot 277.400 ha oziroma več kot 50 % kmetijskih zemljišč. Nekoliko ugodnejša je slika za leto 2006, ko so se ukrepi SKOP-a izvajali na skupno 1771 ha (ARSKTRP, 2008).

Z vidika vplivov na okolje in ohranjanja naravnih virov sta pomembna obseg in vrsta izvajanja izrazito okoljskih ukrepov (ekološko kmetijstvo, integrirane oblike kmetovanja, ohranjanje kolobarja in zmanjševanje erozije), katerih obseg v letu 2004 je bil le skromnih 274 ha, skoraj podvojil pa se je do leta 2006, ko so se izrazito okoljski ukrepi izvajali na že 475 ha zemljišč (ARSKTRP, 2008). Že hiter pregled in valorizacija tovrstnih podatkov nakazuje problematiko povezano z v preteklosti izjemno skromnim uveljavljanjem predvsem izrazito okoljskih ukrepov. Postopen preobrat na bolje je opazen šele v zadnjih letih, kar je pomembno predvsem zaradi dejstva, da je velik del občine (in kmetijskih zemljišč) na strateško pomembnih vodovarstvenih območjih. V letu 2006 je bilo na območju MOL-a tako skupaj 207 prejemnikov podpore za izvajanje kmetijsko-okoljskih ukrepov (pogosto se posamezen kmet prijavi z več ukrepi), z vidika okolja pa je ključnega pomena, kateri ukrepi in v kakšnem obsegu (površine obdelovalnih zemljišč) so najbolj zastopani.

Vplivi kmetijske politike se odražajo tudi prostorsko; kateri kmetje oziroma na katerih območjih so se v največjem obsegu odločali za vključevanje v kmetijsko-okoljski program. Razmeroma neugodni rezultati na področju »ekstenziviranja« kmetijstva v smislu manjših snovnih vnosov na okoljsko najbolj občutljivih območjih (območju vodonosnika) so tako bolj zaskrbljujoči, ker ni prišlo do pomembnejšega preobrata v kmeti-

jstvu kljub številnim prizadevanjem in večletnemu izvajanju programa »Preusmerjanje kmetij v Mestni občini Ljubljana v ekološko kmetijstvo«. Namen slednjega je, da se čim več kmetij v MOL-u preusmeri v ekološko kmetijstvo ob istočasni vsestranski podpori tako pri preusmeritvi, nadaljnjem ekološkem kmetovanju, razvoju kmetije ter pri trženju ekoloških pridelkov. Usmeritev v ekološko kmetovanje ima na območju MOL-a vrsto prednosti, med katerimi velja izpostaviti predvsem varovanje zalog talne vode, ki so marsikje ogrožene (vendar je potrebno poudariti, da kmetijstvo še zdaleč ne predstavlja edine grožnje), možnost oskrbe prebivalstva Ljubljane s kakovostnimi pridelki, ohranjanje zalog in kakovosti naravnih virov na območju občine ter nenazadnje zagotavljanje dohodka kmetom v neposrednem zaledju Ljubljane, s tem pa ohranjanje kulturne pokrajine in kakovostnega življenjskega ter rekreacijskega prostora.

Izjemnega pomena za okolje (predvsem za kvaliteto podtalnice) je tudi uvajanje evropskih standardov – kot prva se je z letom 2004 pričela uvajati t. i. nitratna direktiva. Ta ukrep je velikega pomen za vodovarstveno območje vodonosnika Ljubljanskega polja in časovno sovпада z Uredbo o vodovarstvenem območju za telo vodonosnika Ljubljanskega polja (Ur. l. RS 120/2004).

Pri vrednotenju kmetijstva z vidika vplivov na kakovost naravnih virov pa je potrebno izhajati iz usmeritev prostorske zasnove Ljubljane, ki temeljijo na usklajevanju interesov v prostoru v skladu s celovitim konceptom prostorskega razvoja, načelih trajnostnega razvoja, varovanju okolja in narave ter mešani rabe prostora (Prostorski plan MOL, 2001).

Temeljna vprašanja bodočega razvoja kmetijstva in njegove funkcije na območju MOL-a lahko opredelimo v naslednjih točkah:

- Vprašanje rabe kmetijskih zemljišč; koliko kmetijskih površin ostaja neobdelanih in kaj se bo dolgoročno izvajalo na teh zemljiščih. Rezultati analiz spreminjanja rabe in terenskega kartiranja opozarjajo na pomemben delež kmetijskih zemljišč, ki se jim je v zadnjem obdobju spremenila namembnost. Dinamika spreminjanja rabe tal se trenutno še povečuje, spremembe rabe kmetijskih zemljišč pa so predvidene predvsem znotraj avtocestnega območja z novim prostorskim planom 2009–2027. Problem predstavljata tudi kakovost in obseg ustreznih kmetijskih površin v neposrednem zaledju mesta. Gre za temeljno vprašanje bodočega usmerjanja kmetijstva ne le znotraj avtocestnega obroča (na kar je opozoril že Kladnik, 2001) ampak tudi izven njega. Zaradi širitve mesta in mestnih funkcij predstavlja kmetijska raba na eni strani pogosto »ovire« za bodočo širitev, po drugi strani pa je kmetijska dejavnost pod velikimi pritiski drugih aktivnosti in dejavnosti v prostoru (rekreacijske, infrastrukture, gospodarstva idr.).
- Perspektivnost ljubljanskih kmetij z vidika njihove demografske vitalnosti. Za obstoj in bodoči razvoj je ključnega pomena demografska vitalnost kmečkih gospodarstev in zagotovitev naslednika. Bodoča usmeritev kmetije in raba zemljišč sta v veliki meri odvisni od demografske vitalnosti. Za razvoj kmetije pa sta pomembni vitalnost celotnega gospodinjstva ter starost in izobrazba naslednika.
- Dolgoročna perspektivnost kmetij in kmetijstva glede na proizvodno usmerjenost, velikost, tržnost kmetij.
- Stanje in možnosti razvijanja dopolnilnih dejavnosti na kmetiji. Ne gre le za ozko

vrednotenje možnosti razvoja dopolnilnih dejavnosti, ampak iskanje širših možnosti dodatnega zaslужka na kmetiji. Iskanje dodatnih in novih možnosti kmetov kaže na njihovo samoiniciativnost in sposobnost prilagajati se novim razmeram na trgu in v družbi nasploh.

- Okoljsko-varovalna vloga kmetijstva; glede na rezultate aktualnih snovno-energetskih vnosov kmetijstva in smernic razvoja ugotoviti bodočo okoljsko-varovalno vlogo kmetijstva tako na vodovarstvenih območjih kot tudi v zaledju občine.
- Kompleksen vidik vizije razvoja kmetijstva na območju MOL-a z vidika varovanja in ohranjanja naravnih virov. Tudi na območju MOL-a kmetijstvo dobiva nove funkcije in pomen te dejavnosti se kljub procesom širitve mesta in suburbanizacije ne zmanjšuje.
- Percepcija razvoja kmetijske dejavnosti (in širšega prostora) samih kmetov, njihove vizije, bojazni idr.

Pridelovalna območja Mestne občine Ljubljana

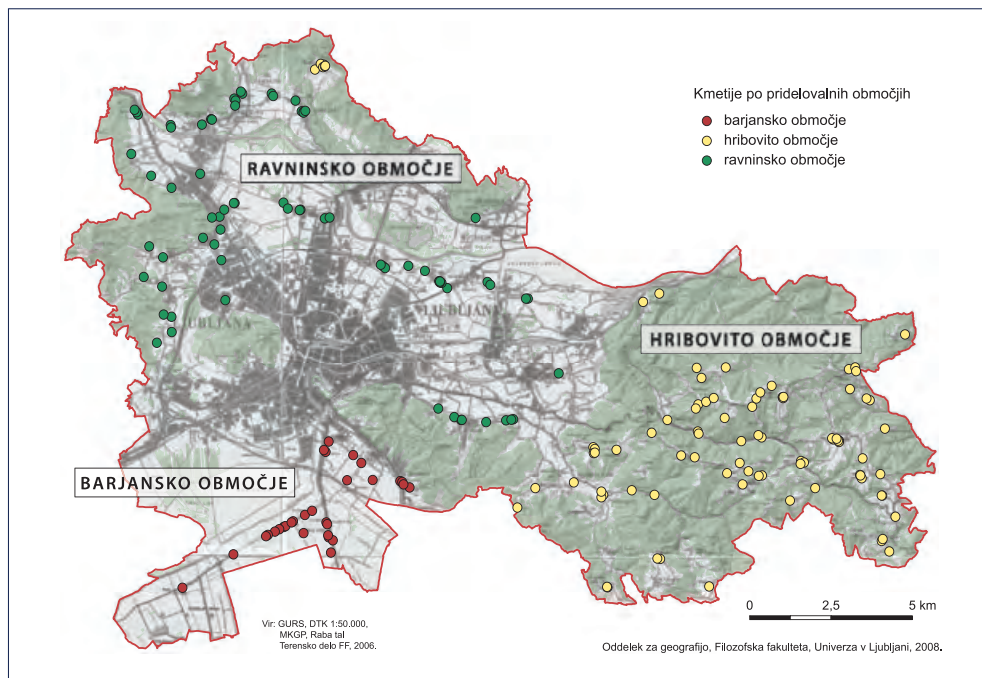
Kljub velikemu vplivu družbenih dejavnikov na razmere v kmetijstvu, imajo naravne razmere še vedno pomemben vpliv na njegov razvoj. Naravnogeografske značilnosti in predvsem kakovost kmetijskih zemljišč na območju MOL-a opredeljujejo tri značilna pridelovalna območja, ki pomembno vplivajo na usmeritev in intenzivnost kmetijske dejavnosti. V grobem lahko ločimo ravninsko območje Ljubljanskega polja, območje Ljubljanskega barja na jugozahodnem delu občine ter reliefno razgibano in raznoliko hribovito območje (del Posavskega hribovja in Rašica). Tako ravninsko območje Ljubljanskega barja kot tudi gričevnato hribovito zaledje spadata med območja z omejenimi dejavniki za kmetijsko pridelavo.

V zasnovah Strateškega prostorskega načrta občine Ljubljana (2007) so območja rabe zasnovana glede na ustreznost zemljišč za kmetijsko pridelavo, upoštevajoč tako različne omejitvene dejavnike za razvoj kot tudi interese drugih dejavnosti in rab (npr. rekreacije, območij Natura 2000 idr.). Tako so predvidena tri območja kmetijskih zemljišč: območja varovanja kmetijskih zemljišč največje ustreznosti, območja varovanja kmetijskih zemljišč (zmerne ustreznosti za kmetijsko rabo) in območja, kjer so potrebne omejitve pri rabi kmetijskih zemljišč. Med območja varovanja kmetijskih zemljišč največje ustreznosti se uvrščajo najprimernejša zemljišča za kmetijsko pridelavo, kjer se v prihodnje predvideva intenzivna pridelava zahtevnih kultur. Zajemajo območje od Gamelnj preko Podgorice in Nadgorice, Sneberski prod ter pas, ki se razteza od Hrušice prek Bizovika, Dobrunj, Slap in Sostrega do Zaloga. Sem sodijo tudi kmetijska zemljišča na območju Kamne Gorice in Kozarij ter v Gobovski in Besniški dolini (vzhodni del občine). Med t. i. območja varovanja kmetijskih zemljišč se uvrščajo območja z nekoliko slabšimi naravnimi danostmi za kmetijstvo in sicer okrog Podutika in Brda ter v Posavskem hribovju. Kmetijska zemljišča na območjih z omejitvami pri rabi so predvsem vodovarstvena in poplavna območja ter območja Natura 2000.

Za potrebe analize in sinteznega prikaza kmetijstva v odnosu do demografskih, socioekonomskih in okoljskih razmer v MOL-u smo se odločili za podrobnejše proučevanje

na nivoju treh značilnih geografskih in pridelovalnih območij občine. Govorimo o osrednjem ravninskem, ki pretežno pripada Ljubljanskemu polju, barjanskem, ki obsega del širšega Ljubljanskega barja ter hribovitem območju, ki večinoma zavzema Posavsko hribovje, zaradi naravnih razmer pa v to območje uvrščamo tudi Rašico (s pripadajočimi kmetijami).

Slika 1: Anketirane kmetije po pridelovalnih območjih Mestne občine Ljubljana.

Osrednje **ravninsko območje** MOL-a pokrivajo najboljša kmetijska zemljišča v občini, ki glede varstva vodnih virov v večjem delu zahtevajo različne oblike in intenzivnost pridelave. Ljubljansko polje je namreč eden največjih in za oskrbo z vodo najpomembnejših vodonosnikov v Sloveniji, ki je zaradi naravnih lastnosti med najbolj ranljivimi območji podzemne vode (Rejec Brancelj, Smrekar, Kladnik, 2002). Območje zajema predele južno od Save od Mednega do Polja (okolica Broda, Roje, okolica Kleč in Savelj, okolica Tomačevega, Šmartnega in Sneberij). To je sicer območje velikega pridelovalnega potenciala, a zaradi interesa ohranjanja pitne vode veljajo posebni pogoji pridelave. Govorimo lahko tudi o prilagojenem razvoju kmetijstva.

V okviru ravninskega območja velja posebej izpostaviti zemljišča znotraj mestnega urbaniziranega kompleksa, ki so trenutno še v kmetijsko-proizvodni funkciji. Del teh zemljišč bo v bližnji prihodnosti gotovo spremenil svojo rabo in bo večinoma pozidan v kontekstu zaokrožitve in zgoščitve grajenega dela mesta. Za nekatera zaokrožena območja kmetijskih zemljišč bi kazalo podrobneje ugotoviti, ali bi jih bilo potrebno in smiselno trajno oziroma za določeno obdobje še nameniti za kmetijsko rabo. Taka so gotovo območje zelo kakovostnih zemljišč vzhodno od Štepanje vasi (Hrušica-Dobrunje), območje med Brdom in Šiško in še nekatera.

Na zemljiščih ravninskega dela občine, ki ne ležijo na območju vodovarstvenih pasov, naravne danosti omogočajo razmeroma intenzivno poljedelsko pridelavo, predvsem za mesto strateško pomembno pridelavo vrtnin. Z vidika vodnih virov je takšna pridelava tu manj vprašljiva oziroma je nevarnost za večje onesnaževanje okolja manjša.

Poljedelska pridelava vrtnin je na širšem ljubljanskem območju izrazito tržna in naravnana k potrebam mesta. Prevladuje pridelava zelja in repe za kisanje in kakovostnih vrtnin za presno porabo, zlasti tistih, ki so razmeroma občutljive za daljši transport. Razvita je tudi pridelava v zaščitениh prostorih (rastlinjakih), na ta način pa je izkoriščena velika prednost neposredne bližine potrošnega središča.

Med živinorejskimi panogami je zaradi neposredne bližine mesta ter pomembne tržne niše za prodajo mlečnih proizvodov (skuta, maslo, idr.) najperspektivnejša reja krav molznic. Pidelava ostalih poljščin je v večji meri vezana na govedorejo, ki je in bo glavna proizvodna usmeritev kmetij. Prevladuje pridelovanje krmnih poljščin, predvsem koruze in silažne koruze, zaradi potreb kolobarjenja pa bi bilo potrebno večje vključevanje okopavin in krušnih žit.

Barjansko območje je zaradi specifičnih proizvodnih lastnosti zemlje (zakisanost, visoka vlažnost, poplavnost, visoka vsebnost humusa) primerno predvsem za pridelovanje krme. Omejitve razvoja izhajajo iz slabšega proizvodnega potenciala zaradi oglejenih tal in specifičnih vodnih razmer, tu je tudi velik interes varstva narave (biosfere, vodnega okolja) in rekreacijskega potenciala, pri čemer pa mešanje interesov ni konfliktno. Kmetijstvo je v tem primeru pomembno za ohranjanje naravnega ravnovesja. Prevladuje travnat svet, ki daje krmo slabše kakovosti. Primerna je zlasti konjereja. Na njivah prevladuje pridelovanje koruze, kar se neposredno veže na živinorejo kot glavno tržno panogo tega območja. Zaradi naravnih razmer in bližine trga je močno uveljavljena predvsem prireja mleka.

Hribovito območje občine, ki ga predstavljata del Posavskega hribovja na vzhodu in Rašica, pokriva približno tretjino teritorija MOL-a. Prevladuje manj intenzivno kmetijstvo, v zadnjih letih pa smo priče intenzivnim spremembam v strukturi rabe zemljišč. Na račun zatavljanja njiv se razmeroma hitro povečuje površina travinja. Jedro razvoja kmetijstva tega območja predstavljataa Gobovška in Besniška dolina. Območje je v svojem razvoju specifično – po eni strani je to območje intenziviranja posebnih oblik pridelave, predvsem sadja in jagodičevja, po drugi strani pa se močno zaraščajo slabša kmetijska zemljišča. Območje v celoti sodi v območje z omejenimi pogoji za kmetovanje. Zaradi razigibanega reliefa in nadmorske višine (skoraj 800 m) so možnosti kmetovanja omejene predvsem na živinorejo na osnovi pašne tehnologije. Večino kmetijskih zemljišč tega območja bo v prihodnje mogoče ohraniti v kmetijski proizvodni funkciji samo s pašo, v nasprotnem primeru se bodo obsežna območja v zelo kratkem času povsem zarasla. Poudariti velja, da ima kmetijstvo v hribovitem delu občine, v nasprotju z ravninskim in barjanskim območjem, izrazito poudarjeno funkcijo vzdrževanja kulturne pokrajine. Poleg živinoreje (predvsem vzreje plemenskih telic, pitanja bikov na paši, reje drobnice) je na številnih območjih z ustrezno lego mogoče uspešno pridelovati tudi sadje in jagodičevje, predvsem jagode. Marsikateri kmet te možnosti že izkorišča, saj gre za tržno zanimive proizvode in za delovno intenzivno dejavnost, ki omogoča razmeroma dobre dohodke že na majhnih površinah. Glede na to, da je pridelovanje jagod že tradicionalno in se uspešno vključuje tudi v turistično ponudbo, kaže to panogo pospešeno razvijati povsod, kjer to dopuščajo naravne danosti in kjer je mogoče spodbuditi interes pridelovalcev. Pri pride-

lovanju drugih vrst sadja so glede na razmere in potrebe trga zanimive predvsem češnje in slive, torej sezonsko sadje, ki je občutljivo za daljši transport.

Značilne naravne in pridelovalne razmere so nas vodile tudi pri usmerjanju naše raziskave. Na celotnem območju občine smo izvedli obsežno terensko delo (anketiranje), ki je imelo značaj vzorčnega popisa, izbor kmetij pa smo prilagodili njihovem številu in razporeditvi. V končno obdelavo smo vključili 189 anketiranih kmetij. Sam izbor je temeljil na njihovi ustrezni prostorski zastopanosti v vseh treh značilnih pridelovalnih območjih, namenoma pa smo izpustili kmetije znotraj avtocestnega obroča, ki so bile predmet podrobne proučitve leta 2002 (Kladnik, 2002).

16 % anket smo opravili na barjanskem območju, 38 % na ravninskem in 46 % na hribovitem območju MOL-a, ki je najobsežnejše a tudi najbolj značilno podeželsko.

Metodološki pristopi za preučevanje

Celovita obravnava kmetijstva izbranega območja MOL-a zahteva analizo obstoječih podatkov, predvsem pa obsežno **terensko delo**, s pomočjo katerega je moč pridobiti vse tiste informacije, ki jih javne podatkovne zbirke ne spremljajo.

Ker naravnogeografske značilnosti pogojujejo tako usmeritev kmetijske dejavnosti kot tudi stopnjo regeneracijskih sposobnosti okolja, smo za izhodišče obravnavanja kompleksne problematike kmetijstva izbrali tri značilna naravna območja občine.

Vsi podatki o kmetijah, s katerimi v nadaljevanju ocenjujemo trenutno stanje in vrednotimo bodoče perspektive kmetijstva in kmetov na širšem območju Ljubljane, so bili tako zbrani neposredno na terenu v letu 2006. Kontrola nekaterih rezultatov se je dopolnilno opravila še spomladi leta 2007. Z **anketo** smo pridobili vpogled v stanje kmetijstva, usmerjenost in obseg kmetijske pridelave, pridelovalno intenzivnost in perspektivnosti kmetijske dejavnosti. V prvem delu ankete je bil poudarek na pridobivanju relevantnih informacij, ki kažejo intenzivnost agrarnih pritiskov na naravne vire, značilnosti in usmerjenosti kmetij. Drugi del anketnega vprašalnika je bil namenjen predvsem pridobivanju informacij o tržni naravnosti, perspektivnosti in bodočem razvoju posameznih kmetij. Poseben segment vprašalnika se je nanašal na družbenogeografske značilnosti gospodinjstva, kar nam je omogočilo opredelitev stopnje vitalnosti in določitev socioekonomskega tipa anketiranega kmečkega gospodinjstva.

Na terenu smo izvedli tudi **kartiranje dejanske rabe tal**. Na podlagi analiz sprememb rabe tal s posebnim poudarkom na spremembah v rabi kmetijskih zemljišč smo izbrali značilna vzorčna območja, kjer smo izvedli evidentiranje dejanske rabe (2006). Izhodišče je bilo stanje rabe tal po podatkih MKGP v letu 2003.

S pomočjo obstoječih in dostopnih podatkovnih zbirk in predvsem neposredno na terenu pridobljenih podatkov smo za funkcijsko vrednotenje kmetijstva in ugotavljanje njegove aktualne vloge na območju ljubljanske občine uporabili naslednje metode:

1. Procese in spremembe rabe tal smo ugotavljali s pomočjo podatkovnih slojev o rabi tal (MKGP 2003, 2007), po značilnih pridelovalnih območjih pa smo izbrali vzorčna območja in izvedli evidentiranje dejanske rabe tal oziroma terensko kartiranje.

2. Demografsko vitalnost oziroma demografsko živost kmetij, ki je ključna za njihov nadaljnji obstoj in razvoj dejavnosti, smo opredelili z metodologijo določanja demografske vitalnosti gospodinjstev. Demografski potencial kmetij smo interpretirali skupaj z aktualnimi procesi v pokrajini ter bodočim razvojem in perspektivnostjo kmetijstva. Dopolnili smo ga še z analizami o številu, starosti, aktivnosti idr. družinskih članov.
3. Bodoči razvoj kmetijstva na območju MOL je odvisen od številnih dejavnikov, razvojni potencial kmetij pa se še najbolj neposredno odraža v socioekonomskem tipu kmetij. Ta odraža stopnjo gospodarske odvisnosti vseh članov gospodinjstva od kmetijske dejavnosti, s tem pa je v veliki meri povezana tudi bodoča angažiranost posameznikov na kmetiji in posledično razvoj same dejavnosti. Z opredelitvijo socioekonomskih tipov vseh anketiranih kmetij smo dobili vpogled v gospodarski pomen kmetijstva, hkrati pa možnost za napoved potencialnega bodočega razvoja posamezne kmetije.
4. Intenzivnost in vrste kmetijskih okoljskih pritiskov smo ugotavljali s pomočjo metode energetske intenzivnosti. S to metodo je mogoče opredeliti glavne skupine okoljsko spornih snovnih vnosov in sicer z analizo vrste agrarnih pritiskov, izračunom obsega vnosov in na koncu analizo njihove prostorske razširjenosti.
5. Sintezno analizo perspektivnosti kmetijstva in posameznih kmetijskih usmeritev iz različnih vidikov ter identifikacijo in opredelitev glavnih skupin problemov na področju razvoja kmetijstva in vplivov kmetijstva na naravne vire smo na koncu vrednotili še z enostavno SWOT analizo.

Z vsemi predstavljenimi metodami dela smo želeli uresničiti cilje našega raziskovanja kmetijstva na širšem območju Ljubljane, predvsem pa:

- Opredeliti značilne tipe kmetij (po pridelovalni usmeritvi, velikosti, demografskih značilnosti idr.) in ovrednotiti prostorsko dimenzijo njihovega razporejanja.
- Predstaviti različne vidike perspektiv za kmečko prebivalstvo, kmete in kmetijstvo kot dejavnost v gospodarskem, demografskem in socialnem kontekstu.
- Predstaviti perspektivnost prostora občine z vidika sedanjih razmer in bodočega razvoja kmetijstva.
- S kvantitativnimi merili opredeliti snovne vnose in energetsko intenzivnost kmetijstva, njihove značilnosti in prostorsko razporejanje ter izpostaviti pereče probleme zaradi kmetijskih vplivov na okolje in naravne vire.
- Identificirati prevladujoče procese v pokrajini MOL-a, ki so neposredno ali posredno povezani s kmetijsko dejavnostjo.

Ugotavljanje sprememb rabe tal s pomočjo kartiranja dejanske rabe zemljišč

Na podlagi analize sprememb rabe tal s posebnim poudarkom na spremembah rabe kmetijskih zemljišč (na osnovi podatkov katastra in rabe zemljišč MKGP) smo v vsaki izmed treh pokrajinskih enot izločili po dve značilni vzorčni območji, kjer smo izvedli evidentiranje dejanske rabe zemljišč. Kot izhodiščno stanje smo uporabili podatke o

rabi kmetijskih zemljišč MKGP (2003). Kartiranje dejanske rabe oziroma kartiranje sprememb rabe je potekalo v pomladanskih mesecih leta 2006, ko vegetacija še ni bila v fazi najbujnejše rasti. Na terenu smo uporabljali karte v merilu 1 : 5000 ter 1 : 10.000.

Glede na obstoječe podatke o rabi tal smo evidentirali vsa neskladja v rabi in jih na terenu vrisali na karte, izpostaviti pa velja predvsem:

- Ogozdovanje oziroma zaraščanje z gozdovi predvsem travnikov in travniških sadovnjakov, ponekod pa tudi njiv.
- Ozelenjevanje, oziroma proces spreminjanja njiv v travnike, najpogosteje povezano z ekstenzivnejšo obdelavo, ponekod pa tudi s preusmerjanjem kmetijske pridelave v živinorejo.

Ugotavljanje stanja v kmetijstvu, intenzivnosti in perspektivnosti kmetij in kmetovanja s pomočjo anketiranja kmetov

Dinamika sprememb v slovenskem kmetijstvu je v številu, velikosti in usmeritvah kmetij v zadnjih letih tolikšna, da jih večina uradnih statistik ne zmore spremljati in sproti ustrezno evidentirati ter interpretirati. Zadnji podrobni in celoviti uradni podatki o razmerah v kmetijstvu so podatki Popisa kmetijstva iz leta 2000, ki jih kljub manjši uporabnosti še vedno najpogosteje navajajo pri različnih analizah na regionalnem in občinskem nivoju.

Slika 2:

Ozelenjevanje nekdanj intenzivno obdelanih kmetijskih površin je prisotno na območju celotne občine (Stanežiče).

Po drugi strani npr. ugotavljanje stopnje intenzivnosti kmetijstva (z vidika pritiskov na naravno okolje) zahteva specifične podatke, zbrane na najnižji prostorski enoti, torej za posamezne kmetije. Perspektivnost in demografsko vitalnost kmečkega gospodarstva najbolje opredelimo s pomočjo neposrednih odgovorov kmetov ter podatkov o dejanskem številu, starosti, aktivnosti in izobrazbi družinskih članov. Tudi teh podatkov uradna statistika ne spremlja in zbira, zato jih lahko pridobimo le s terenskim delom – anketiranjem. Le del teh podatkov je na voljo na MKGP-ju in sicer v registru kmetijskih gospodarstev, vendar smo informacije slednjega uporabili le v začetni fazi raziskave, ko smo opredelili velikost vzorca anketiranih kmetij. Pri definiranju le-tega smo na koncu izločili preko 200 kmetij, kasneje pa smo na terenu uspeli anketirati 189 aktivnih kmetij.

Preglednica 1: Izvedene ankete po značilnih pridelovalnih območjih.

Pridelovalno območje MOL	Število	Delež (%)
Barjansko območje	30	15,9
Hribovito območje	87	46
Ravninsko območje	72	38,1
Skupaj	189	100

Vprašalnik o intenzivnosti in perspektivnosti kmetijstva smo oblikovali na podlagi dolgoletnih izkušenj pri izvajanju sorodnih raziskav, ki smo jih opravili v različnih delih Slovenije. V številnih aplikativnih študijah smo do sedaj že uporabili vprašalnik o energetski intenzivnosti kmetijstva (Radinja, 1993, Lampič, 1995, 2002, Rejec Brancelj 2000 idr.). Pri raziskavi Strukturni problemi in razvojni izzivi slovenskega podeželja (Klemenčič et al., 2005) smo oblikovali in v 10 regijah izvedli vprašalnik »Anketa gospodinjstev«. V tej študiji smo ugotavljali perspektivnost in demografsko vitalnost s pomočjo anketiranja o perspektivnosti in popisa družbenogospodarskih značilnosti vseh članov gospodinjstev v izbranih slovenskih podeželskih regijah. Tako smo prvič združili različne vidike obravnave podeželja. Zaradi primerjave smo deloma upoštevali tudi »Anketo o perspektivah zasebnega kmetijstva v Ljubljani«, ki je bila izvedena v okviru raziskave Pomen in perspektive zasebnega kmetijstva znotraj strnjeno pozidanih delov Ljubljane (Kladnik, 2002), ki pa je bila omejena na kmetije znotraj avtocestnega obroča (skupaj izvedenih 40 anket).

Za ugotavljanje stanja na področju kmetijstva, kmetij ter perspektivnosti razvoja te dejavnosti smo torej združili več vprašalnikov, nekatera vprašanja nekoliko prilagodili specifičnim razmeram v MOL-u in oblikovali enoten anketni vprašalnik. Anketiranje je izvajalo večje število anketarjev, v veliko pomoč pa so bili študenti četrtega letnika Oddelka za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani v študijskem letu 2006/2007. Stremeli smo k enakomerni prostorski pokritosti celotne občine, izvedli smo 212 anket, v obdelavo in končno poročilo pa smo jih vključili 189, kar po naših ocenah predstavlja skoraj tretjino vseh še aktivnih kmetij v občini.

Z razširjenim vprašalnikom smo dodatno anketirali 12 kmetij, ki so različno intenzivno usmerjene v pridelavo zelenjave. Ker je to ena bolj perspektivnih kmetijskih usmeritev predvsem na ravninskem območju občine in jo kot vizijo posebej izpostavljajo tudi Strateške usmeritve razvoja podeželja na območju MOL v obdobju 2007 – 2013 (2007), smo želeli podrobneje proučiti njene značilnosti, poseben poudarek pa je bil na ugotavljanju ter vrednotenju okoljskih učinkov zelenjadarstva. Zopet smo poseben del vprašalnika namenili ugotavljanju perspektivnosti te dejavnosti z vidika samega kmeta.

Osnovni vprašalnik je vseboval 20 kompleksnih vprašanj, zgrajen pa je bil iz različnih vsebinskih sklopov in sicer:

- V prvem delu pridobimo podatke o osnovnih značilnostih kmetije: glavno usmeritev, strukturo, velikost in lastništvo posesti ter število in vrsto živine (ter s tem posredno podatek o količini nastalega organskega gnoja in gnojevke na kmetiji).
- V drugem delu pridobimo podatke o količini in vrstah porabe organskega gnoja, mineralnih gnojil, sredstev za varstvo rastlin in tekočih goriv. Hkrati v tem sklopu pridobimo podatke o mehanizaciji na kmetiji, urejenosti hleva, gnojišča in kanalizacije.

- Tretji del vprašalnika se nanaša na opredeljevanje izstopajočih okoljskih problemov za same kmete ter vizije razvoja kmetije.
- V četrtem delu vprašalnika smo se osredotočili na ugotavljanje obsega trženja kmetijskih pridelkov in proizvodov, način trženja ter vrste oglaševanja. Bistvene informacije v tem delu ankete niso le opredelitev deleža dohodka iz kmetijske dejavnosti na kmetiji, ampak tudi način trženja posamezne kmetije.
- V petem, zadnjem delu ankete smo naredili »popis« družinskih članov in na podlagi celotne slike opredelili družbenogeografske značilnosti gospodinjstva. Ta del ankete vsebuje tudi podatke o gospodarju in nasledniku na kmetiji.

Analiza snovno-energetskih vnosov po posameznih kmetijah

Z ugotavljanjem energetske intenzivnosti kmetijstva kot enega izmed načinov, s katerim je mogoče prikazati kmetijsko obremenjevanje okolja, lahko to perečo okoljevarstveno problematiko osvetlimo s sinteznim pristopom.

Obseg in strukturo snovnih in energetskih vnosov v kmetijstvu, ki predstavljajo pomemben dejavnik tveganja za okolje (v prvi vrsti za vodovarstvena območja), lahko ovrednotimo z ugotavljanjem stopnje energetske intenzivnosti. S pomočjo metode energetskih ekvivalentov vse ključne agrarne vnose pretvorimo na skupni imenovalci, v enote fosilni gorivi izražene z gigajouli (GJ). Posredna metoda ugotavljanja potencialnega obremenjevanja, ki nam pomaga oceniti neposredne kmetijske vnose v pokrajino (na območju kmetije), je uporabna za vrednotenje t. i. »ploskovnega obremenjevanja« okolja, kakršno je kmetijstvo.

V Sloveniji smo s to metodo v 90-ih letih na podlagi raziskav v različnih pokrajinskih tipih (z različno kmetijsko usmeritvijo in pridelovalnimi razmerami) že ocenili povprečno stopnjo energetske intenzivnosti slovenskega kmetijstva, ugotovili regionalne razlike, na podlagi strukture energetskih vnosov pa tudi opredelili možne posledice v pokrajini (Radinja, 1991, 1992, 1993, 1995, 1996, 1997).

Bistveni problem pri metodi energetske intenzivnosti ni v sami metodologiji izračunavanja energetske intenzivnosti, ampak predvsem v zamudnem in obsežnem zbiranju ustreznih podatkov. To je izvedljivo le s pomočjo anketiranja posamezne kmetije oz. kmetij na proučevanem območju ter opredeljevanju končnih okoljskih učinkov zaradi porabljene energije (Lampič, 2002). Za preračunavanje agrarnih vnosov uporabljamo vrednosti energetskih ekvivalentov, ki so bili opredeljeni v Angliji (Slesser, 1975), do manjših sprememb pa je prišlo pri opredeljevanju vrednosti za različne vrste organskih gnojil (gnoj, gnojevka, gnojnica).

Ker je z okoljevarstvenega vidika predvsem pereče obremenjevanje z gnojili (organskimi in mineralnimi, predvsem zaradi onesnaževanje podtalnice), sredstvi za varstvo rastlin (onesnaževanje kulturnih rastlin, podtalnice, prsti) in tekočimi gorivi (onesnaževanje prsti in zraka), so izračuni energetske intenzivnosti narejeni za različen obseg vnosov. Upoštevamo lahko le omenjene tri skupine okoljsko najbolj spornih vnosov, dodatno pa lahko upoštevamo še porabo električne energije na kmetiji.

Preglednica 2: Energetski ekvivalenti posameznih vnosov v kmetijstvu.

Vrsta energije	Enota	GER/ enoto (MJ/enoto)
naravni gnoj - goveji	1 kg	0,38
naravni gnoj - prašičji	1 kg	0,45
naravni gnoj - ovčji	1 kg	0,15
naravni gnoj - konjski	1 kg	0,53
goveja gnojnica	1 m ³	183
goveja gnojevka	1 m ³	344
kalij (K)	1 kg	9,6
fosfor (P)	1 kg	14
dušik (N)	1 kg	67
urea (46 % N)	1 kg	30,8
KAN (28 % N, 20 % CaCO ₃)	1 kg	20,7
NPK (15 % N, 15 % P ₂ O ₅ , 15 % K ₂ O)	1 kg	14,1
NPK (8 % N, 24 % P ₂ O ₅ , 24 % K ₂ O)	1 kg	11
NPK (7 % N, 20 % P ₂ O ₅ , 30 % K ₂ O)	1 kg	10,4
sredstva za varstvo rastlin	1 kg	110
nafta	1 l	46
bencin	1 l	42,1
mešanica, kurilno olje, petrolej	1 l	45,8
električna energija	1 kWh	14

Vir: Lampič, 2002

Količino porabljenih organskih gnojil na posamezni kmetiji smo izračunali iz podatka o številu, starosti in vrsti živine ter tipu hleva, saj kmetje večinoma ne navajajo ustreznih količin porabe organskega gnoja, gnojevke ipd.

Ostale količine porabljenih mineralnih gnojil, tekočih goriv in električne energije pridobimo z anketnim vprašalnikom. Zaradi težavne opredelitve deleža porabe električne energije (predvsem to velja za manjše, mešane kmetije), se večinoma upošteva okvirna vrednost porabe.

Podatki o energetski gostoti, to je porabljeni količini energije na ha obdelovalnih zemljišč (anketirane kmetije), omogočajo vpogled v energetsko porabo po posamezni kmetiji, na koncu pa lahko opredelimo tudi povprečne vrednosti vnosov po posameznih značilnih pridelovalnih območjih. Rezultate vrednotimo glede na mejni energetski prag vnosov 15 GJ/ha, ki predstavlja nekakšno »mejo« širjenja vplivov v okolje, izhajajoč iz specifičnih pokrajinskih značilnosti pa je na prodnih ravlinah ta prag vrednotenja pomaknjen na 10 GJ/ha (Lampič, 2002).

Pridobljeni podatki in izračuni energetske intenzivnosti kmetij na območju MOL-a predstavljajo pomembno nadgradnjo do sedaj izvedenih raziskav na temo kmetijskega obremenjevanja v Sloveniji, saj ugotavljamo trende kmetijske porabe v širšem merilu ter specifične značilnosti znotraj MOL-a.

Demografska vitalnost kmetij

Demografske razmere v Sloveniji smo do pred nekaj let, ko smo se več kot desetletje soočali z negativnim naravnim prirastom, obravnavali kot manj ugodne. Ugodnejšo demografsko strukturo imajo na nivoju države predvsem doselitvena (suburbana) območja, kar pa posledično pomeni, da so prizadeta odselitvena območja. Ljubljanska občina sodi med območja z nadpovprečno ugodnimi demografskimi razmerami. Opredelitev gospodinjstev po njihovi demografski vitalnosti je razvojna in poudarja bodoči demografski razvoj in delovni potencial na kmetiji. O le-tem še več povedo socioekonomski tipi kmetij, kateri so predstavljeni in opredeljeni v nadaljevanju.

Na primeru MOL-a smo z vidika vitalnosti vrednotili samo kmečka gospodinjstva, sama metodologija določanja tipov vitalnosti pa je uporabna širše (za vsa gospodinjstva) in se je pri proučevanju razmer in demografske strukture na podeželskih območjih izkazala kot izjemno uporabna.

Z razvojnega vidika so gospodinjstva razvrščena v enega od sedmih tipov: od tistih, v katerih so vsi člani starejši od 70 let ("odmirajoča"), starejši od 50 let (razvojno manj primerna), pa vse do mladih gospodinjstev. Na ta način je možno ugotoviti dejanska in potencialno »primerna« gospodinjstva za izpeljavo razvojnih projektov, za načrtovanje razvoja, za možnosti uveljavljanja novosti ipd.. Starostno-generacijska tipologija gospodinjstev je odvisna od namena raziskave, na primeru kmetij v Ljubljanski občini pa smo želeli izpostaviti njihovo potencialno razvojno naravnost. Člane gospodinjstev smo obravnavali v okviru starostnih generacij, kjer je bilo opredeljenih 7 tipov gospodinjstev in sicer:

1. **Ostarelo gospodinjstvo:** vsi člani so starejši od 70 let.
2. **Starejše gospodinjstvo:** vsi člani so starejši od 50 let.
3. **Gospodinjstvo s starejšo srednjo generacijo:** predstavljajo ga starši z otroki, starejšimi od 35 let, lahko gre za enočlansko gospodinjstvo, ko je član star od 35 do 50 let.
4. **Gospodinjstvo s srednjo generacijo:** otroci so stari od 25 do 35 let, lahko gre za enočlansko gospodinjstvo, ko je član star od 25 do 35 let. Dejansko so to samski ljudje, ki trenutno kot samski predstavljajo samo potencialno vitalnost za kmetijo.
5. **Trigeneracijsko gospodinjstvo:** prisotni so člani treh generacij (stari starši, otroci, vnuki). Takšna gospodinjstva so številčnejša in kot taka najbolj primerna za delovanje kmetije in razvoj kmetijske dejavnosti, predvsem zaradi zadostne delovne sile.
6. **Gospodinjstvo s srednjo in mlado generacijo:** predstavljajo ga starši in otroci, ki so mlajši od 25 let.
7. **Mlada družina:** vsi člani so mlajši od 35 let. To so izjemno mlade družine, ki se v kmečkih gospodinjstvih nasploh zelo redko pojavljajo. Med anketiranimi kmetijami v Ljubljanski občini takšnega gospodinjstva ni bilo.

Prvi tip gospodinjstev je praviloma delovno nedejaven, čeprav vedno ni tako. V praksi se prav pri kmečkih gospodinjstvih pogosto izkaže, da je tudi ta skupina gospodinjstev, kljub ostarelosti, še dejavna in kmetujejo kljub starosti nad 70 let. Hkrati pa gre pri ostarelih gospodinjstvih za veliko negotovost, saj lahko zaradi bolezni v zelo kratkem času opustijo

vse dejavnosti na kmetiji. Drugi tip predstavljajo starejša gospodinjstva, katerih člani praviloma le še vzdržujejo gospodarsko dejavnost, niso pa (razen izjemoma) razvojno naravnani in primerni za »podjetniški« pristop. Podobno stanje je pri tipu tri, ki je večkrat obremenjeno z neporočenimi otroki, bolnimi ali invalidnimi osebami. Gospodinjstvo s srednjo generacijo je zaradi polne delovne moči članov gospodinjstev potencialno zanimivo kot nosilec sprememb.

Slika 3:

Za uspešno delovanje družinskih podjetij – kmetij ter njihovo vključevanje v različne razvojne projekte je odločilnega pomena številčno močno gospodinjstvo.

Peti tip (trigeneracijska gospodinjstva) je močno izgubil svoj nekdanji prevladujoči značaj, a ostaja še vedno najbolj primeren za (potencialna) družinska podjetja – kmetije. Žal pa je v mnogih primerih ta tip gospodinjstev številčno osiromašen. Gospodinjstvo s srednjo in mlado generacijo se zdi še najbolj primerno za razvoj novih dejavnosti. Zaradi otrok so ta gospodinjstva praviloma usmerjena v prihodnost in zato bolj odprta za sodobne impulze, spremembe in so praviloma tudi gospodarsko naravnana. Mlade družine kot zadnji tip so v vsakem okolju zelo zaželeni, a zelo občutljivi na socialno okolje (šolstvo, zdravstvo, razvojne možnosti).

Opredelitev socioekonomskih tipov kmetij

Socioekonomski tip kmetije je posreden kazalec, ki kaže tisti delež dohodka vseh članov kmečkega gospodinjstva, ki ga le-ti na kmetiji pridobijo iz osnovne kmetijske dejavnosti (Udovč, Kovačič, Kramarič, 2006). Členitev kmečkega gospodinjstva glede na njihove družbene in gospodarske značilnosti med posameznimi državami EU še vedno ni povsem enotna, pa čeprav je osnovni kriterij jasen. Ker je v Sloveniji nemogoče neposredno ugotavljanje dohodka iz kmetijske dejavnosti (pomanjkanje knjigovodskih evidenc), je ustrezen kriterij za določanje tipov vrsta delovne aktivnosti in/ali obseg delovnega angažmaja v osnovni kmetijski dejavnosti. Ugotavljamo ga glede na kombinacijo zaposlitvenih statusov aktivnih članov in stopnjo intenzivnosti angažiranja na kmetiji, ki jo izrazimo v enoti polnovredna delovna moč (v nadaljevanju PDM). Ker nimamo na voljo podatkov o deležu dohodka iz kmetijske dejavnosti po posameznih članih družine, uporabljamo podatek o zaposlenosti družinskih članov zunaj kmetije. Tako dobimo podatek o zunanjih virih dohodkov, ne pa natančnega razmerja med obema viroma dohodka (Udovč, Kovačič, Kramarič, 2006).

Glede na obstoječe podatke javne statistike (Popis kmetijskih gospodarstev 2000) socioekonomski status kmetije pri nas še vedno lahko opredelimo le na osnovi podatkov o aktivnosti posameznih aktivnih članov jedra družine (v starosti od 15 do 64 let), torej gospodarja oziroma gospodarice kmetije, njegovega zakonca in naslednika kmetije, čeprav k ustvarjanju dohodka lahko pomembno prispevajo tudi drugi družinski člani. Ostali aktivni člani na kmetiji predstavljajo samostojne potrošne enote, saj njihovi dohodki praviloma ne gredo v družinski proračun.

V skladu s splošno veljavno metodologijo smo na podlagi natančnih anketnih podatkov opredelili naslednje socioekonomske tipe:

1. **Čiste kmetije**, kjer:

- so vsi člani jedra družine zaposleni na kmetiji,
- se dohodek ustvarja samo s kmetijsko dejavnostjo in z dopolnilnimi dejavnostmi na kmetiji,
- so tudi mešane kmetije (posamezen član jedra družine je zaposlen), vendar se v kmetijstvu angažirajo člani v obsegu večjem od 2,5 PDM (normalna trigeneracijska družina premore optimalno 2,5 PDM delovnega potenciala).

2. **Mešane kmetije**, kjer:

- je vsaj eden od članov jedra družine zaposlen zunaj kmetije, hkrati pa je vsaj eden zaposlen samo na kmetiji,
- je kmetija sicer dopolnilna, vendar ima eden od članov starejših od 65 let status kmeta – torej se predvideva, da ga bo moral nadomestiti kdo od mlajših,
- so vsi aktivni prebivalci zaposleni zunaj kmetije, a je seštevek njihove delovne angažiranosti na kmetiji večje od 1,5 PDM,
- so vsi delovno aktivni prebivalci zaposleni zunaj kmetije, na kmetiji pa dela samo upokojenec, ki je mlajši od 65 let.

3. **Dopolnilne kmetije**, kjer:

- so vsi aktivni člani družine zaposleni zunaj kmetije, obseg njihovega dela na kmetiji pa je manjši od 1,5 PDM.

4. **Ostarele kmetije**, kjer:

- so vsi člani družine starejši od 65 let (niso več v skupini aktivnih prebivalcev), čeprav so na kmetiji še lahko delovno aktivni. Ta tip kmetij je razvojno najmanj perspektiven, saj bodo te kmetije ob opešanju družinskih članov praviloma ugasnile.

Analiza perspektivnosti kmetijstva ter ključnih razvojnih in okoljskih problemov

V anketi smo del vprašalnika namenili tudi problematiki bodočega razvoja same kmetije, njeni usmeritvi in obsegu, možnosti uvajanja inovacij ipd. (prevladovala so vprašanja zaprtega tipa). Hkrati smo z zaprtima vprašanjema ugotavljali percepcijo razvoja prostora širšega območja kmetije ter okoljskih in razvojnih problemov. S podvprašanji smo želeli zajeti še lastna mnenja, pobude, predloge in kritike kmetov (vključno s komentarji opažanj anketarjev) glede vsebine bodočega razvoja kmetije.

Obdelava zaprtih vprašanj je nakazala ključne probleme kmetij in razvojne dileme prostora, medtem ko smo na podlagi vseh neposrednih odgovorov anketiranih kmetov oblikovali nabor najpogostejših in najznačilnejših odgovorov, ki smo jih na koncu strnili v tri vsebinske sklope in sicer:

- Mnenja in komentarje s področja trenutnih razmer v kmetijstvu in njegovega prihodnjega razvoja.
- Mnenja in komentarje s področja zakonodaje.
- Mnenja in komentarje s področja stanja okolja in razmer v prostoru.

Vse tri sklope smo analizirali ločeno po pridelovalnih območjih, saj se je pokazalo, da pokrajinske značilnosti pomembno vplivajo na probleme, ki jih kmetje zaznavajo in jih želijo izpostaviti.

Stanje in težnje v razvoju kmetijstva

Raba tal kot odraz različnih interesov

Kmetijstvo na širših območjih velikih mest je zaradi številnih dejavnikov bolj izpostavljeno pritiskom kot kmetijstvo na pretežno podeželskih območjih. Očitna in tudi najlažje merljiva je ranljivost kmetijskih zemljišč kot temeljnega pridelovalnega potenciala (Rejec Brancelj et al., 2005).

Zaradi navzkrižij in neenotnosti med različnimi prostorskimi sloji, predvsem pa zaradi dinamičnih sprememb v prostorski rabi, smo del aktivnosti namenili kartiranju na terenu, kjer smo se omejili na sedem značilnih območij, ki smo jih določili:

- Na podlagi predhodnih analiz sprememb rabe tal na območju MOL – izbrali smo območja, kjer je bila iz sprememb prostorske rabe razvidna velika dinamika spreminjanja kmetijske rabe tal.
- Upoštevali smo »dvojen« značaj ljubljanske občine, zato smo izbrali sončna območja v neposredni bližini mesta, kjer so kmetijstvo močno prepleta z drugimi dejavnostmi v prostoru in lahko govorimo o pretežno urbanem okolju ter v zaledju, pretežno podeželskem vzhodnem delu občine.
- Upoštevali smo naravne značilnosti in pridelovalne pogoje za kmetijstvo. Tako smo na podlagi Zasnove prostorskega razvoja (2001) izbrali značilna območja na:
 - Območjih prednostnega razvoja kmetijstva na kmetijskih zemljiščih največje ustreznosti, kjer prevladujejo najboljše kmetijska zemljišča, hkrati pa je mogoča intenzivna pridelava brez omejitev zaradi vodnih virov – izbrano območje Bizovik, Dobrunje.
 - Območjih t. i. zadržanega razvoja kmetijstva, kjer je zaradi ohranjanja vodnih virov treba upoštevati posebne zahteve – izbrano območje Brod, Tacen.
 - Območju razvoja kmetijstva na Ljubljanskem barju, kjer omejitve pogojujejo proizvodno slabša oglejena tla in specifične vodne razmere – izbrano območje Črna vas.
 - Območjih razvoja kmetijstva v Posavskem hribovju – izbrana štiri območja (Vnajnjarje, Gabrje in Dolgo Brdo, Zgornja Besnica in Volavljje, Malo Trebeljevo in Veliki Vrh).

Obstoječa raba tal in težnje v prostoru

Že omenjeno problematiko ustreznega vira za prikaz in analize rabe tal na območju MOL (predvsem za potrebe ugotavljanja razmer in dinamike v kmetijstvu) lahko ustrezno argumentiramo s preglednico 3, kjer smo poenotili kategorije rabe tal in jih med seboj primerjali.

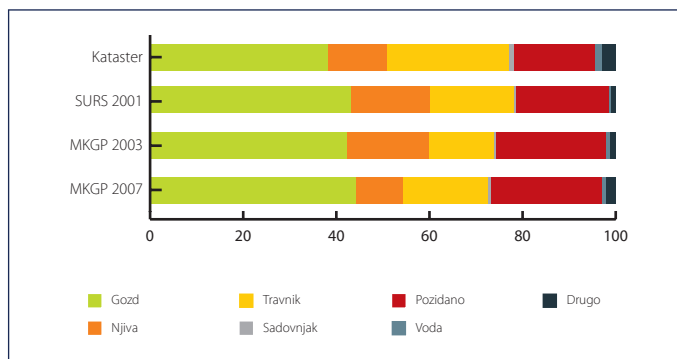
Preglednica 3: Raba tal po različnih virih podatkov v ha.

Vir podatkov	Gozd	Njiva	Travnik	Sadovnjak	Močvirje	Voda	Ostalo	Pozidano	Skupaj
SURS 2001	11861,2	4648,7	4974,1	128,2	21,8	205,5	221,5	5437,5	27498,6
MKGP 2003	11564,8	4866,0	3879,2	125,7	22,6	288,1	273,9	6478,3	27498,6
MKGP 2007	12121,2	2797,6	4978,5	181,8	19,1	278,9	520,0	6602,4	27499,5

Še najmanj zanesljivi so podatki katastra, ki zaradi objektivnih razlogov ni ustrezno ažuriran (lastniki ne javljajo sproti vseh sprememb rabe). Predvsem je podcenjen delež pozidanih in prometnih površin. Po podatkih MKGP in SURS je razvidno, da je delež gozda že presegel 40 % celotne površine občine (Strateške usmeritve razvoja..., 2003), travnikov je kar 18 %, obseg njiv pa se glede na oba vira močno razlikuje, saj zadnji podatki MKGP govorijo o le še okrog 10 % njiv na območju MOL.

Slika 4:

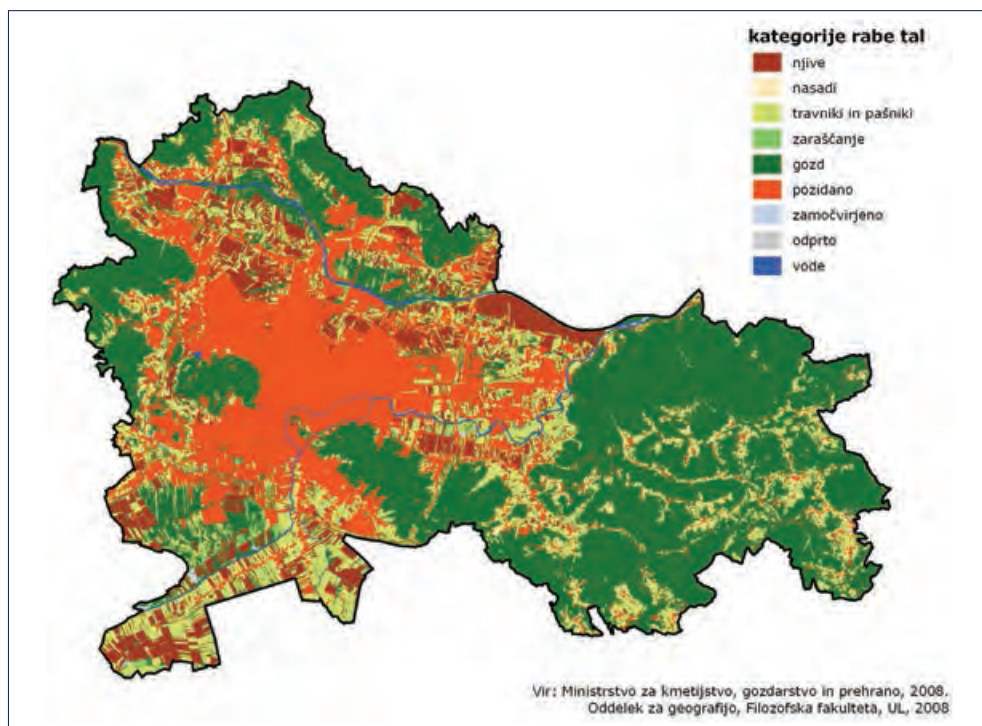
Struktura rabe tal po različnih virih podatkov.

Med vsemi različnimi viri je za potrebe analiziranja dejanske rabe zemljišč ter analiz procesov spreminjanja gotovo najprimernejši vir MKGP, ki temelji na najnovejših posnetkih stanja. Za analize rabe z vidika kmetijstva je najprimernejši tudi zato, ker so kategorije kmetijske rabe tal najustrezneje definirane in natančno opredeljene. Zadnje stanje rabe tal na območju MOL po podatkih MKGP (2007) je prikazano na sliki 3 in kaže na značilno dvojnost ljubljanske občine: urbaniziran osrednji in zahodni ter razmeroma agraren in gozdnat vzhodni del.

Kljub temu, da je govor o mestni občini, največji delež pripada gozdu, ki zajema kar 121 km². Gozd prevladuje na celotnem vzhodnem delu občine (gozdnatih kar okrog 75 % površja), kjer prihaja do prepletanja gozda z ekstenzivnimi območji kmetijske rabe (prevladujoči travniki) in po obsegu skromnimi območji naselij. S 66 km² oziroma 24 % gozdu sledijo pozidane površine, katerih obseg se je pomembno povečal prav v zadnjih letih. Kljub temu, da kmetijske površine v MOL zavzemajo slabo tretjino oziroma 28 % celotne površine, pa je potrebno poudariti, da se je ta obseg v zadnjih letih pomembno zmanjšal (glej preglednico 3). Bolj kot zmanjšan obseg pa je poudarjeno bistveno spremenjeno razmerje med njivami in travniki, saj je na račun ozelenjevanja prišlo do zmanjšane obsega njiv na le 10 %.

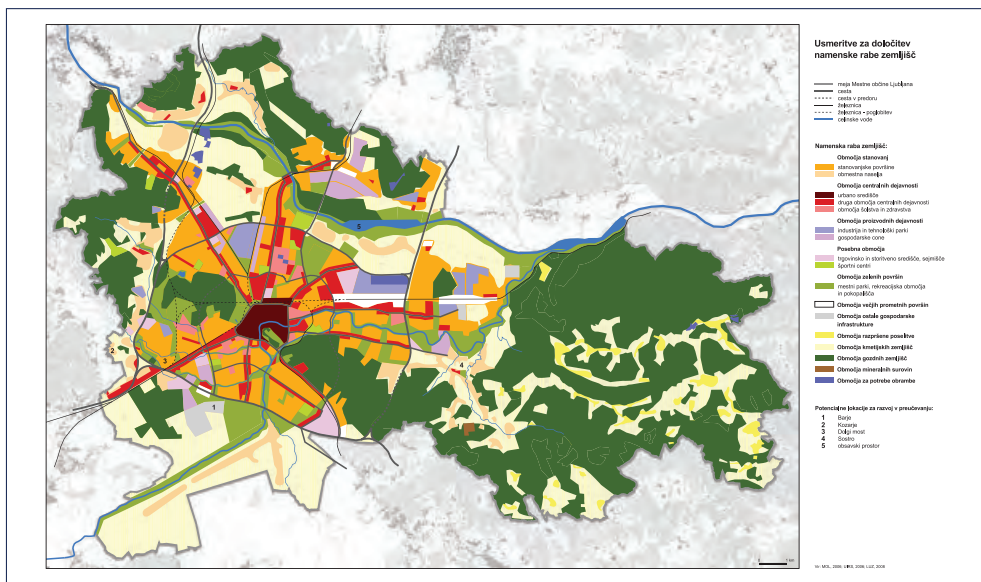
Slika 5: Raba tal v Mestni občini Ljubljana leta 2007.

Kakšna raba pa se na območju občine načrtuje za naslednje plansko obdobje pa je dobro razvidno iz karte Strateškega prostorskega načrta MOL (slika 6). V prvi vrsti gre za načrtovanje razvoja sodobne evropske prestolnice, ki temelji predvsem na pospešenem prostorskem razvoju zaradi izjemnih potreb razvoja vseh urbanih dejavnosti prestolnice. Ta načrt izhaja iz izjemno ugodnih gospodarskih razmer v zadnjih nekaj letih na območju celotne Evrope, v Sloveniji pa predvsem na širšem območju Ljubljane. Cene zemljišč so dosegle vrtooglave vrednosti in praktično v vseh slovenskih občinah smo bili priče realizaciji številnih bolj ali manj upravičenih in potrebnih gradbenih posegov v prostor. Ker pa je ekonomsko zanimiv le zazidalen prostor, so vsa prizadevanja šla v smeri pritiskov za spremembe namenske rabe prostora. Kmetijska zemljišča so postala izjemno zanimiva, vredna, vendar le v luči potencialnih zazidalnih zemljišč. Zaradi ugodnejših cen zemljišč izven ljubljanske občine, so se številne dejavnosti preselile v zaledje, manjše primestne občine (Logatec, Vrhnika, Grosuplje idr.), saj je v silni ekspanziji Ljubljani primanjkovalo dovolj obsežnih, hitro dostopnih in seveda cenovno še vedno sprejemljivih zemljišč. Z načrtovanim prostorskim načrtoma pa se v Ljubljani odpirajo nove možnosti tako za razvoj in širitev gospodarskih, mnogokrat prostorsko potratnih dejavnosti, kot tudi za nadaljevanje gradnje stanovanjskih objektov.

Največje spremembe na račun območij kmetijskih zemljišč se po Strateškem prostorskem načrtu predvidene znotraj avtocestnega obroča, kjer se bo prostor prioriteto namenil območjem stanovanj in območjem proizvodnih dejavnosti. Ob spremembi namenske rabe zemljišč seveda ni vedno nujno, da bo prišlo tudi do sprememb dejanske rabe

Slika 6: Usmeritve za določitev namenske rabe zemljišč v Mestni občini Ljubljana.

prostora, vendar usmeritve prostora razvoja kažejo, da kmetijska raba na širšem območju Ljubljane ni prednostna.

Zaradi upočasnitve dinamike gospodarske rasti v letu 2008, ki se bo nadaljevala, če ne celo še bolj upočasnila, v naslednjih letih ni pričakovati novih obsežnih sprememb rabe tal, saj se bodo izvajali predvsem že sprejeti in začeti projekti (stanovanjskih gradenj, širitve gospodarskih con). Največjim spremembam smo bili priče v zadnjih letih.

Procese spreminjanja rabe tal smo ugotavljali s primerjavo podatkovnih slojev za različna časovna obdobja. Edini ustrezen časovni niz ponuja SURS (1993, 1997, 2001), žal pa so med posameznimi leti spremenili tudi metodologijo zajemanja podatkov in kategorije rabe, tako da ti podatki niso najbolj uporabni. Bolj smiselno je primerjati podatke MKGP in sicer za obdobji 2003 in 2007.

Na podlagi obstoječih podatkov in primerjav različnih virov lahko izpostavimo najbolj očitne težnje v spremembi rabe:

- **Delež pozidanih in prometnih površin se nezadržno veča;** v absolutnem smislu najbolj na območju mesta Ljubljana in neposredni okolici (pozidava). Na to kažejo deleži pozidanih površin po različnih virih. Po podatkih SURS-a, kjer so posebej izločene površine prometne infrastrukture, je očitno postopen porast deleža teh površin. Pozidanih površin v MOL-u je leta 2007 že 24 %.
- **Povečuje se delež gozda.** Predvsem je to očitno pri primerjavi s podatki katastra (ki je sicer nov, a neažuren in dejansko kaže preteklo stanje), na to pa kaže tudi zajem rabe zemljišč (SURS) in dejanska raba po podatkih MKGP. Povečan delež gozda gre predvsem na račun travnikov. Po zadnjih podatkih MKGP (2007) je gozda že 44 %. Ti procesi so najbolj prizadeli skrajni jugovzhodni, od Ljubljane najbolj oddaljeni del občine.

- **Povečuje se tudi obseg travnikov**, največ na račun vse bolj ekstenzivne rabe v kmetijstvu, tako je po podatkih MKGP travnikov že 18 %.

Slika 7:

Procesi zaraščanja so najintenzivnejši v vzhodnem delu občine (Mali Vrh).

Pri izboru sondnih območij za kartiranje dejanske rabe tal smo kot pomembno izhodišče vzeli tudi omenjene spremembe in območja izbrali na tistih predelih, kjer so bili v zadnjih desetletjih procesi najbolj živi.

Kljub postopnemu povečevanju deleža gozdnih površin v MOL, sta v Strateškem prostorskem načrtu MOL kot glavna cilja urejanja in gospodarjenja z gozdnimi površinami poudarjena ohranjanje in trajnostni razvoj gozdov ter ohranitev naravnega okolja (primerne gozdnatosti) in preprečevanje drobljenja gozdnih površin ter s tem ohranitev ekološkega ravnotežja v naravi. Ta cilja sta predvsem povezana z obstoječimi problemi pri ohranjanju sistema gozdnih površin v MOL. V Strateškem prostorskem načrtu so kot ključni izpostavljeni:

- **Veliki pritiski na gozdove zaradi gradnje**, kjer je predvsem pereče napredovanje zazidave do gozdnega roba.
- **Konflikti rabe med interesi lastnikov gozdov** (interes po sečnji ipd.) ter zahtevami oziroma potrebami mesta/mestnega prebivalstva po javni rabi gozdov (gozdovi z estetsko in rekreacijsko vlogo). Govorimo o sorodnih konfliktih kot pri rabi kmetijskih zemljišč.
- **Razdrobljena posestna struktura in nedefinirano lastništvo**, kar je predvsem problematično zaradi nege, gospodarjenja in vzdrževanja gozdov. Vse bolj pa se kaže kot problem tudi nenavezanost lastnikov na gozd, saj vse večji delež gozdov prihaja v roke lastnikov, ki niso kmetje.
- **Zmanjševanje kakovosti gozdov**, ki je posledica njihove preobremenjenosti zaradi frekventnosti obiska in različnih interesov.
- Nadaljnje **zaraščanje kmetijskih zemljišč**, ki vse bolj napreduje predvsem na območju Posavskega hribovja.

Aktualno spreminjanje rabe tal na izbranih območjih

Prostorsko gledano je potrebno izpostaviti razlike znotraj občine. Zato smo dejansko stanje rabe in procese preverili tudi z obsežno terensko raziskavo. Za terensko preverjanje aktualne rabe tal smo izbrali sedem značilnih območij. Tri v Ljubljani oziroma njeni neposredni bližini na območjih z boljšimi pridelovalnimi pogoji. V veliki meri gre za območja, kjer prihaja do značilnega križanja interesov tudi z drugimi dejavnostmi v prostoru (npr. s poselitvijo, prometom, varovanjem vodnih virov, biološko pestrostjo). Štiri sončna območja smo izbrali v zaledju mesta, na vzhodnem, redkeje poseljenem in hribovitem delu ljubljanske občine.

S terenskim delom in kartiranjem dejanske rabe tal smo želeli ugotoviti sledeče:

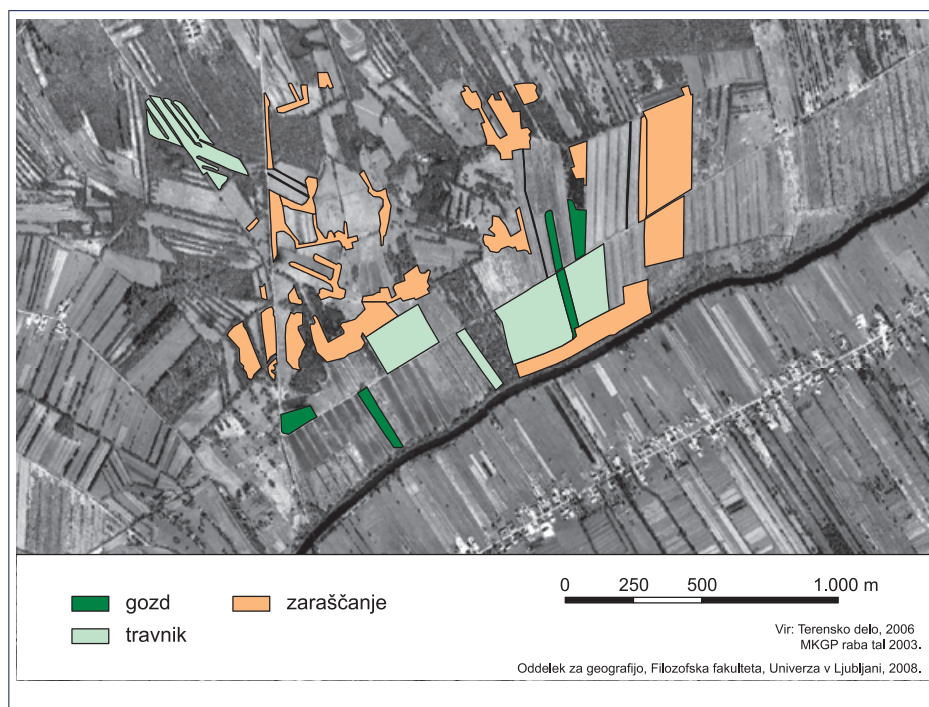
- Aktualno stanje rabe tal (pomlad 2006).
- Spremembe rabe glede na zadnje podatke MKGP (2003).
- Vrste in obseg procesov, ki potekajo na posameznih značilnih območjih.
- Perspektive glede bodočega razvoja prostora.

Definiranje aktualnih sprememb in procesov v pokrajini je potrebno rudi pri končnem vrednotenju vplivov kmetijstva na naravne vire. V Strateških usmeritvah razvoja kmetijstva v MOL (2003) je bila poudarjena nova razvojna paradigma kmetijstva občine in sicer razvoja kmetijstva, ki naj v čim večji meri prispeva k oblikovanju in vzdrževanju kvalitetne kulturne pokrajine in ohranjanju poselitve (tudi na oddaljenih predelih občine). Gre za poudarjeno sekundarno funkcijo kmetijstva, s terenskim delom pa ugotavljamo težnje razvoja kmetijstva ter njegove perspektive glede na trenutno stanje.

Pri terenskem delu (kartiranju) se je pojavila vrsta dilem. Na terenu smo kot izhodišče uporabili kartografske podlage rabe tal MKGP (2003), pri samem terenskem delu pa se je izkazalo da:

- Je ponekod težko ločevati med travniki in njivami, saj so bile njive lahko zatravljene le kakšno leto (prelog), spet drugod pa je bil že očitno prisoten proces ozelenjevanja.
- Definiranje ekstenzivnih (travniških) sadovnjakov. Te težave so se pojavljale predvsem v vzhodnem delu občine, kjer raba po MKGP travniške sadovnjake navadno označuje kot travnike.
- Opredelitev območij zaraščanja, saj so marsikje travniki nekošeni že nekaj let in jih postopoma zarašča še redko grmovje, ponekod pa je te grmovne vegetacije že več. Kjer so območja zaraščanja obsežnejša in jih je več, bo v bodoče potrebno nameniti večjo pozornost (spremljati procese).
- Novih objektov znotraj strnjeno poseljenih območij praviloma nismo evidentirali in smo se osredotočili le na objekte, ki so locirani na območjih kmetijskih zemljišč.
- Glede na način terenskega dela se zavedamo, da so določene rabe lahko opredeljene tudi subjektivno.

Slika 8: Evidentirane spremembe rabe tal na barjanskem območju (Črna vas).

Na območju naselij Bizovik in Dobrunje je predvsem izstopajoča sprememba rabe njiv v travnike. Del površin je gotovo v kolobarju in so zato zatravljene le krajše obdobje, hkrati pa smo priče do neke mere ekstenzivnejšemu kmetovanju tudi na tem, sicer povsem mestnem območju. Ob Litijski cesti in robu naselij Hrušica, Bizovik in Dobrunje zelo hitro rastejo novi stanovanjski, celo manjši blokovski objekti, po podatkih MKGP je območje teh naselij že opredeljeno kot pozidano, čeprav se dejansko zaziduje šele v zadnjih letih. Trenutno je največji pritisk poselitve na zemljišča tik ob gozdu (lažje je bilo prekvalificirati zemljišča), medtem ko so kmetijska zemljišča prednostno še namenjena kmetovanju.

Del zemljišč neposredno ob avtocestnem obroču je degradiran, nasut, vendar še brez funkcije. Na vzorčnem območju Brod, Tacen je predvsem kar se tiče same rabe kmetijskih zemljišč sprememb razmeroma malo. Bolj očitne so spremembe obsega pozidanih površin, ki se postopoma širijo tudi na kmetijska zemljišča.

Na širšem območju Vnajnarij smo evidentirali spremembe v obsegu gozda, travnikov, njiv, sadovnjakov in območij zaraščanja. Travniki in območja zaraščanja kažejo na procese ekstenzifikacije v kmetijstvu. Na usmerjanje in razvoj kmetijstva pa kažejo obsežna območja urejenih sadovnjakov. Evidentirali smo tudi travniške sadovnjake (stari, visokodebelni sadovnjaki), ki so bili po podatkih MKGP uvrščeni v kategorijo travnikov.

Na območju Zgornje Besnice in Volavelj smo evidentirali večja območja gozda (po podatkih MKGP še travniki in območja zaraščanja), obsežna pa so tudi območja zaraščanja. Na tem območju se pojavljajo tudi številne novogradnje, pod pozidano pa smo označili tudi večjo urejeno območje za konje. Številne manjše parcele njiv na robu naselja smo

Slika 9:

V vzhodnem hribovitem delu MOL, novogradnje rastejo sporadično (Malo Trebeljevo).

evidentirali na travnikih (po podatkih MKGP), po večini pa gre predvsem za domačo pridelavo (za dom), ki je smiselna kar najbližje domu.

Na območju Malega Trebeljevega lahko na podlagi kartiranja dejanske rabe tal sklepamo na dva, sicer nasprotujoča si procesa; ekstenzifikacijo kmetijskih zemljišč (njive v travnike) in intenzifikacijo. Deloma lahko to pripisujemo prelogu. Boljša prometna dostopnost gotovo vpliva na postopno naraščanje števila prebivalstva v obdobju 1991 in 2002, na terenu pa smo zabeležili večje število novogradenj.

Na območju naselja Veliki Vrh pri Prežganju sta najbolj značilna procesa zaraščanje in ozelenjevanje. V razmeroma velikem obsegu se zaraščajo se težko dostopni predeli. Opazno je tudi opuščanje njiv. Kljub veliki oddaljenosti od Ljubljane je območje vse bolj zanimivo tudi za priseljevanje, saj je v naselju kar nekaj novih hiš in vikendov.

V hribovitem območju je značilna ekstenzifikacija rabe; obsežna območja zaraščanja (travniki, travniški sadovnjaki se zaraščajo v gozd), njive se postopoma spreminjajo v travnike in deloma v gozd. Posamezna območja intenzifikacije se kažejo predvsem v obliki novih nasadov - novih intenzivnih sadovnjakov.

Na barjanskem območju je ravno tako prisotna ekstenzifikacija rabe kmetijskih zemljišč. Najbolj izrazito je zaraščanje, deloma zmanjševanje obsega njiv na račun travnikov. Zazidava kmetijskih zemljišč še ni izrazita, saj se novogradnje trenutno usmerjajo še na območja naselij.

Ravninsko območje MOL oziroma Ljubljansko polje ravno tako označuje ekstenzifikacija (ozelenjevanje), intenzivno širjenje poselitve na robna območja naselij, izjemoma pa so evidentirana tudi na kmetijskih površinah.

Bistvene spremembe v prostoru in bodoči rabi tal na območju celotne MOL in predvsem ožjega območja Ljubljane pa se obeta z novim Strateškim prostorskim načrtom MOL, kjer predvideni plan načrtuje nadaljnje povečanje obsega zazidalnih površin na račun kmetijskih in sicer največ na ravninskem območju.

Značilnosti kmetijstva

Mesto Ljubljana s svojo specifično vlogo v Sloveniji, neprestanim širjenjem (suburbanizacijo) in vplivi na širše gravitacijsko zaledje pomembno vpliva na pogoje za kmetovanje in razvoj te dejavnosti na območju celotne občine in sicer:

- Zaradi intenzivnih pritiskov drugih dejavnosti na širši prostor kmetijstvo še vedno v veliki meri ostaja ohranjevalec naravnih virov (predvsem prostora), v širšem zaledju mesta Ljubljane in »nemestnem« območju občine pa najpomembnejši oblikovalec kulturne pokrajine.
- Zaradi različnih omejitvenih dejavnikov je kmetijstvo na območju MOL-a izpostavljeno velikim pritiskom na kmetijska zemljišča, vplivom na proizvodno-gospodarsko ter socioekonomsko strukturo kmetij.
- Pritiski urbanizacije in z njo povezanih dejavnosti neposredno in posredno vplivajo še na postopno slabšanje agrarne strukture, pogosto manjši interes za nove investicije v kmetijstvu (nemogoče dolgoročno načrtovanje), povečanje stopnje onesnaženosti pridelkov idr. (Cunder, 2000).
- Zaradi velikih pritiskov in dinamike v prostoru je kmetijstvo na tem območju bolj prilagodljivo – predvsem v segmentu trženja. Posledično je bolj razvita tako kmetijska kot tudi druga infrastruktura.
- S tržnega vidika je položaj kmetov v občini bolj ugoden; imajo možnost prodaje pridelkov večinskemu mestnemu prebivalstvu, hitreje pa je tudi njihovo prilagajanje tržnim zahtevam.
- Zaradi bližine delovnih mest imajo kmetje oziroma člani kmečkih gospodarstev boljše zaposlitvene možnosti v nekmetijskih sektorjih.

Danes na območju MOL-a zelo težko govorimo o tipičnem podeželskem prostoru. Po definiciji je podeželje območje zunaj mest, katerega označujeta manjša gostota prebivalstva ter prevladujoči kmetijska in gozdarska dejavnost v pokrajini, hkrati pa so tudi ostale nekmetijske dejavnosti navezane na kmetijsko pridelavo in povezane s kmečkim prebivalstvom. Rast prebivalstva je praviloma počasnejša, lahko celo upada, značilno je tesnejše sodelovanje med ljudmi ipd. (Kladnik, 1999). Glede na te trditve je jasno, da v osrednjem, pretežno ravninskem delu občine, sploh ne moremo več govoriti o podeželju. Po drugi strani pa se posamezne poteze podeželskega še vedno pojavljajo v velikem delu občine. Zaledje mesta Ljubljana je že pred leti pričelo pridobivati številne nove funkcije, vloga kmetijstva kot dejavnosti v ekonomskem pomenu se vseskozi zmanjšuje, elementi podeželskega in agrarnega (od značilne pokrajinske podobe, kmečkih poslopij, sodelovanje in povezanost ljudi idr.) pa so v pokrajini še vedno opazni. Ekonomska vloga kmetijstva za posameznika oziroma posamezno kmetijo pa je na območju MOL-a bistveno večja kot drugod po Sloveniji.

Še vedno pa na območjih, kjer se kmetijski prostor vse bolj krči in dominantno vlogo v prostoru prevzemajo druge dejavnosti, prihaja do največje specializacije in tržne naračnanosti prav v kmetijstvu. Usmerjenost in specializiranost sicer maloštevilnih kmetov je vse večja, povečuje se njihova tržna angažiranost, izobrazbena struktura gospodarjev in družinskih članov se postopoma izboljšuje, skratka – prihaja do postopnega preo-

Slika 10:

Kmetje v Mestni občini Ljubljana se prilagajajo tržnim razmeram - jesenski pridelek zelja (pogled na Fužine).

brata v miselnosti in delovanju kmetov in kmetij. Velik del obstoječih delujočih anketiranih kmetij ima v načrtu obdržati trenutni obseg in način pridelovanja (42 %) oziroma celo vidijo nove možnosti v razvoju kmetije (skoraj 25 %). Skupaj po ocenah tako skoraj 70 % kmetij načrtuje bodisi nadaljnji razvoj svoje dejavnosti ali vsaj obdržati kmetijo v obstoječem obsegu. Hkrati lahko na podlagi rezultatov anketiranih kmetij sklepamo, da je skoraj štiri petine kmetov vsaj deloma tudi tržno naravnanih, kar petini pa kmetijska dejavnost predstavlja osnovni vir dohodka.

Spreminjanje števila in pridelovalne usmeritve kmetij

Eden osnovnih elementov pri vrednotenju vloge kmetijstva v prostoru je gotovo gibanje števila kmetij in spreminjanje njihove proizvodne usmeritve. Samo v obdobju 2000 do 2007 je število kmetij v Sloveniji upadlo za dobrih 9000. Tudi na območju MOL-a je bilo po zadnjem uradnem popisu kmetijstva (2000) evidentiranih 924 kmetij, danes pa je realno število delujočih kmetij bistveno nižje. Podatek, da je bilo na območju ljubljanske občine po popisu leta 1991 še 1343 kmetij kaže, do kako intenzivnega upadanja števila kmetij prihaja v zadnjih desetletjih. Opozoriti velja na dejstvo, da sta oba popisa vključevala tudi tiste kmetije, ki dejansko obratujejo zunaj občine. Ocenjujemo, da je na območju MOL-a v letu 2007 kmetovalo še dobrih 600 kmetij, to oceno pa je dodatno potrdilo tudi naše terensko delo.

Na negotovost kmetijstva kažejo tudi opravljeni izračuni za potrebe strateške usmeritve razvoja kmetijstva na območju MOL, ki so jih opravili agrarni ekonomisti (Kovačič et al., 2003). Na podlagi podatkov o številu in velikosti kmetij na območju MOL-a, ki so v letu 1999 oddale vlogo za subvencije pri MKGP (573 kmetij) in izračunov gospodarnosti je bila narejena simulacija prihodnjega razvoja števila in velikosti kmetij ob nespremenjenih pogojih gospodarjenja. Za preostale kmetije predvidevamo, da so pretežno samooskrbne oziroma kmetije z nizkim interesom za dolgoročno kmetovanje, tako da je velika verjetnost, da bo sčasoma prišlo do opuščanja kmetijske proizvodnje.

Preglednica 4: Simulacija števila kmetij po izbranih proizvodnih modelih.

Proizvodni tip	Potrebna površina za zaposlenost ene PDM*	Skupna površina po podatkih MKGP 1999	Simulacija števila kmetij
Govedoreja	20 ha	2993	150
Prيره mleka in poljedelstvo	28 ha	1144	41
Sadjarstvo	3 ha	78	26
Zelenjadarstvo	3,3 ha	399	121
Skupaj		4614	338

* polnovredna delovna moč

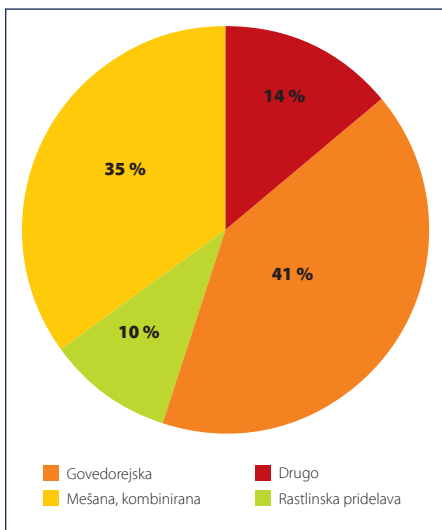
Vir: Kovačič et al., 2003

Rezultati simulacije nakazujejo, da bi za uresničitev cilja doseganja paritetnega dohodka kar 40 % od obravnavanih 573 kmetij moralo opustiti svoje kmetovanje in prenesti svoja zemljišča na preostale kmetije. Ker lahko z veliko verjetnostjo tudi v prihodnje pričakujemo hitrejšo rast proizvodnih stroškov od rasti prodajnih cen kmetijskih proizvodov, bodo morale biti proizvodne površine na posamezni kmetiji večje, kar pomeni še manjše število kmetij v MOL-u oziroma bo potrebno vračanje sedaj opuščanih površin v proizvodno funkcijo.

V raziskavi o perspektivnosti zasebnega kmetijstva znotraj avtocestnega območja leta 2002 (Kladnik, 2002) je bilo od 162 evidentiranih kmetij v analizo zajetih 40 (25 %). V pričujoči raziskavi pa smo zajeli 189 kmetij, kar predstavlja skoraj 30 % vseh aktivnih kmetij na celotnem območju MOL-a.

Če je bila še pred nekaj leti struktura kmetijske pridelave zelo heterogena (Kovačič et al., 2003), smo danes priče postopni specializaciji kmetijske pridelave in predelave. Seveda so slovenske in tudi ljubljanske kmetije daleč od stopnje specializacije na nivoju EU-15, kjer je kar 85 % vseh kmetijskih gospodarstev usmerjenih v eno vrsto rastlinske oziroma živalorejske pridelave. Delež usmerjenih oziroma specializiranih kmetij v Sloveniji je kar za polovico manjši, okrog 43 % (Kazalci okolja, 2005).

V MOL-u še vedno prevladujejo govedorejske kmetije (42 %), ki so izrazito usmerjene v mesno ali mlečno proizvodnjo. Sledijo jim mešane kmetije brez izrazite pridelovalne usmeritve (35 %), ki so po večini manjše in manj tržno naravnane, vse pomembnejši pa postaja delež kmetij, usmerjenih v rastlinsko pridelavo (9,5 %) oziroma z drugo usmeritvijo (sadjarstvo, konjereja idr.).

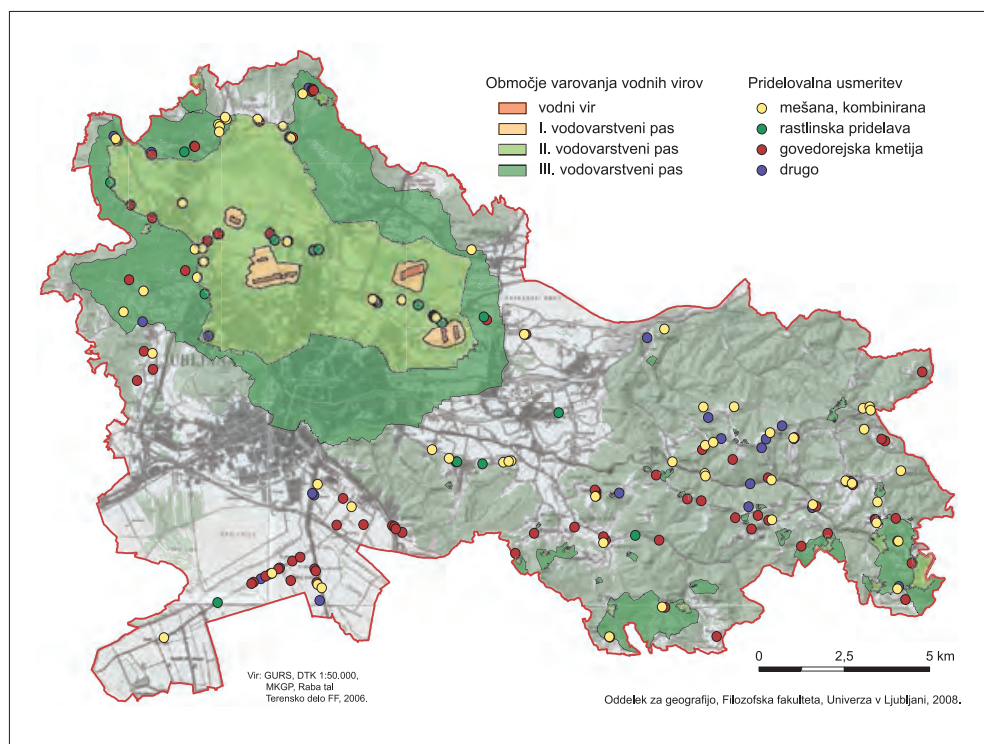
Slika 11:

Pridelovalna usmeritev kmetij v ljubljanski občini.

Prostorska razporeditev kmetij glede na pridelovalno usmeritev opozori na nekatere značilnosti:

- Usmerjene govedorejske kmetije prevladujejo na barjanskem (57 %) in hribovitem (47 %) delu MOL-a, medtem ko se njihovo število na ravninskem delu v zadnjih letih postopoma zmanjšuje (slabih 30 %). Dejavne ostajajo samo še na obrobju mesta, kar je povezano z vse večjim omejevanjem obsega obdelovalnih zemljišč.
- Kmetije z rastlinsko pridelavo so izrazito skoncentrirane na ravninskem delu MOL-a (90 % vseh) oziroma na Ljubljanskem polju.
- Mešane oziroma kombinirane kmetije prevladujejo na ravninskem (42 %) in hribovitem delu (skoraj 35 %).
- Kmetije z drugimi pridelovalnimi usmeritvami predstavljajo pomembnejši delež na barjanskem območju (20 %), kjer gre večinoma za kmetije, ki postopoma opuščajo pridelavo in samo še kosijo travnike ali pa so usmerjene v konjerejo. Na hribovitem območju je njihov delež 17 %, prevladujejo za v sadjarstvo usmerjene kmetije.

Slika 12: Glavna usmeritev anketiranih kmetij.

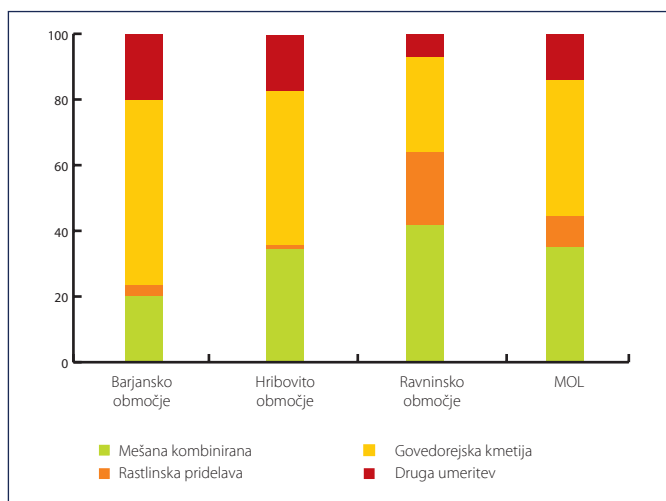

Preglednica 5: Pridelovalna usmeritev anketiranih kmetij po značilnih območjih.

Pridelovalno območje MOL		Mešana, kombinirana (mala kmetija, več pridelovalnih usmeritev)	Rastlinska pridelava, usmerjena v zelenjadarstvo ali pridelovanje žit	Govedorejska kmetija (mesna, mlečna)	Druga usmeritev (sadjarstvo, konjereja, prašičereja, perutninarstvo ipd.)	Skupaj
Barjansko območje	Število	6	1	17	6	30
	% znotraj območja	20	3,3	56,7	20	100
Hribovito območje	Število	30	1	41	15	87
	% znotraj območja	34,5	1,1	47,1	17,2	100
Ravninsko območje	Število	30	16	21	5	72
	% znotraj območja	41,7	22,2	29,2	6,9	100
Skupaj	Število	66	18	79	26	189
	% znotraj območja	34,9	9,5	41,8	13,8	100

Po zadnjih podatkih za leto 2007 se v Sloveniji le še 63 % kmetijskih gospodarstev ukvarja z različnimi živinorejskimi proizvodnimi usmeritvami oziroma imajo na kmetiji vsaj eno GVŽ. Za 30 % kmetij lahko rečemo, da so usmerjene v živinorejo in gojijo več kot pet GVŽ (SURS, 2008). V povprečju slovensko kmetijsko gospodarstvo, ki je usmerjeno v živinorejo, tako redi skoraj sedem GVŽ.

Od skupaj 189 anketiranih kmetij jih slabih 90 % redi živino, od tega ima 59 % več kot pet GVŽ. Skupaj smo evidentirali 2191 GVŽ, v povprečju pa anketirana kmetija redi kar 11,6 glav živine. Ti podatki kažejo na bistveno večjo intenzivnost v živinoreji (predvsem govedoreji) glede na slovensko povprečje.

Slika 13:
Pridelovalna usmeritev
anketiranih kmetij po
pridelovalnih območjih.

Preglednica 6: Kmetije po številu glav velike živine.

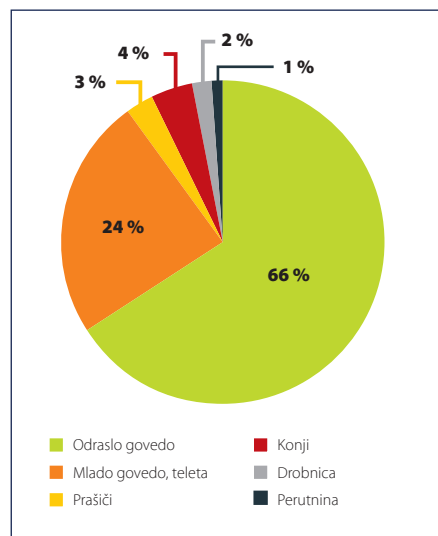
Število živine v GVŽ	Število kmetij	Delež (%)
brez živine ali do 1	19	10,1
1 do 5	58	30,7
5,1 do 10	56	29,6
10,1 do 20	27	14,3
20,1 do 50	26	13,8
nad 50	3	1,6
Skupaj	189	100

Glede na prevladujoči delež govedorejskih kmetij (42 %) znotraj pridelovalnih usmeritev sta zanimivi razporeditev anketiranih kmetij po številu živine (v GVŽ) in struktura živine na kmetijah.

Na anketiranih kmetijah izrazito prevladuje delež goveje živine (90 %). Rezultati so deloma primerljivi s stanjem na kmetijah znotraj avtocestnega območja, kjer je bilo leta 2002 še 96 % goveje živine, kmetija pa je redila povprečno 11,1 GVŽ. Struktura na celotnem območju občine je danes nekoliko bolj pestra, saj 4 % celotne živine predstavljajo konji (gojijo jih predvsem na Barju) in 3 % prašiči. Reja drobnice in kokoši je v smislu količine zanemarljiva. Izpostaviti pa velja predvsem pridelovalca s preko 340 GVŽ, saj prispeva kar 16 % k skupni vrednosti GVŽ med anketiranimi kmetijami.

Med govedorejskimi kmetijami po velikosti z več kot 20 GVŽ izstopa 20 kmetij na ravninskem delu, samo štiri kmetije v hribovitem delu ter pet kmetij na barjanskem območju. Teh 29 govedorejskih kmetij goji skupaj 1222 GVŽ torej več kot polovico evidentirane živine. Po pridelovalnih območjih največ GVŽ (933) gojijo na ravninskem delu, 652 GVŽ na Barju in le 606 GVŽ v hribovitem delu MOL-a.

Izračuni za vse anketirane kmetije po območjih pokažejo, da v povprečju na Barju gojijo kar 22 GVŽ na kmetijo (predvsem na račun enega velikega pridelovalca), na ravninskem delu pa 13 GVŽ na kmetijo. Ker povprečna slovenska kmetija goji 6,9 GVŽ, so te številke krepko nad državnim povprečjem. Samo v hribovitem delu, kjer v povprečju gojijo 7 GVŽ, se število živine na kmetiji ujema s povprečnim stanjem v Sloveniji. Naše številke bi bile za usmerjene živinorejske kmetije še nekoliko višje, če bi iz analize izključili tiste kmetije, ki živine ne gojijo oziroma jo gojijo v zelo omejenem obsegu.

Slika 14:

Struktura živine (v GVŽ) po vrstah domačih živali na kmetijah.

Preglednica 7: Kmetije po številu glav velike živine po pridelovalnih območjih.

Pidelovalno območje MOL		Število glav velike živine						Skupaj
		brez živine ali do 1	1 do 5	5,1 do 10	10,1 do 20	20,1 do 50	nad 50	
Barjansko območje	Število	3	7	10	5	3	2	30
	% znotraj območja	10	23,3	33,3	16,7	10	6,7	100
Hribovito območje	Število	4	35	34	10	4	0	87
	% znotraj območja	4,6	40,2	39,1	11,5	4,6	0	100
Ravninsko območje	Število	12	16	12	12	19	1	72
	% znotraj območja	16,7	22,2	16,7	16,7	26,4	1,4	100
Skupaj	Število	19	58	56	27	26	3	189
	% znotraj območja	10,1	30,7	29,6	14,3	13,8	1,6	100

Velikost in pridelovalne značilnosti kmetij: Število kmetij na območju MOL-a upada, vendar podatki kažejo na postopno umirjanje tega procesa. Predvidevamo celo, da bo nadaljnje upadanje njihovega števila znotraj MOL-a v prihodnjih letih manjše kot drugod po Sloveniji.

Po podatkih Popisa kmetijstva leta 2000 je povprečna velikost kmetije v ljubljanski občini 6,4 ha. Rezultati naše raziskave kažejo, da je bila v letu 2006 povprečna velikost 14,8 ha, skupaj z najetimi zemljišči pa še večja.

Med kmetijami na barjanskem delu MOL-a obdelovalna zemljišča najema 70 %, na osrednjem rodovitnem ravninskem delu pa kar 93 % vseh anketiranih kmetij. Zemljišča najemajo tako manjše kot srednje velike in velike kmetije. Trenutne razmere skoraj ne dopuščajo povečevanja obsega obdelovalnih zemljišč na ravninskem in barjanskem delu, kmetom pa enega ključnih problemov predstavlja omejen zemljiški potencial in težave pri najemanju novih obdelovalnih površin.

Pidelovalna usmeritev je še vedno značilna slovenska, prevladujejo govedorejske kmetije (42 %), mešanih kmetij je 35 %, usmerjenih v rastlinsko pridelavo 9,5 %. Delež govedorejskih in mešanih kmetij se bo še zmanjševal, na drugi strani se bodo krepile posamezne govedorejske kmetije v smislu povečanja števila živine in obsega površin. Kmetije z rastlinsko pridelavo so izrazito skoncentrirane na ravninskem delu MOL-a (90 % vseh kmetij občine). V prihodnjih letih je pričakovati nadaljnje povečevanje deleža v rastlinsko pridelavo usmerjenih kmetij, deloma tudi drugih usmeritev.

Od skupaj 189 anketiranih kmetij jih skoraj 90 % redi živino, od tega jih ima 59 % več kot pet GVŽ, v povprečju pa anketirana kmetija redi kar 11,6 glav živine. Pomembne so velike pokrajinske razlike, saj v povprečju na Barju gojijo celo 22 GVŽ na kmetijo, na ravninskem 13 GVŽ na kmetijo, v hribovitem območju pa le 7 GVŽ na kmetijo.

Velikost kmetij

Kljub zmanjševanju intenzivnosti strukturnih sprememb v slovenskem kmetijstvu, ki je bilo značilno predvsem za obdobje druge polovice 90-ih let 20. stoletja, se procesi koncentracije kmetijske pridelave še nadaljujejo. Na to kažejo predvsem spremembe v velikostni strukturi kmetijskih gospodarstev. Povprečna velikost slovenske kmetije je po Popisu kmetijstva 2000 znašala 6,3 ha in po podatkih vzorčnega popisa leta 2007 6,5 ha, rezultati popisa za MOL pa kažejo zelo podobno sliko in sicer 6,4 ha.

Kljub statističnim podatkom, ki kažejo, da zemljiškoposestne razmere na celotnem območju MOL-a bistveno ne odstopajo od slovenskega povprečja, je potrebno opozoriti na dejstvo, da si kmetije na različne načine prizadevajo povečati obseg zemljiškega potenciala in si na ta način zagotoviti površine, ki jim omogočajo konkurenčno in tudi po obsegu večjo pridelavo.

Preglednica 8: Velikost kmetijskih gospodarstev v Mestni občini Ljubljana leta 2000.

Velikost v ha KZU*	KZU (ha)	Število družinskih kmetij	Delež družinskih kmetij (%)	Povprečje KZU na kmetijo (ha)
Do 1 ha	51,81	91	9,8	0,57
1,1 do 2 ha	188,51	103	11,1	1,83
2,1 do 5 ha	1210,27	329	35,6	3,68
5,1 do 10 ha	2125,88	281	30,4	7,57
nad 10 ha	2334,86	120	13,0	19,46
Skupaj	5911,33	924	100,0	6,40

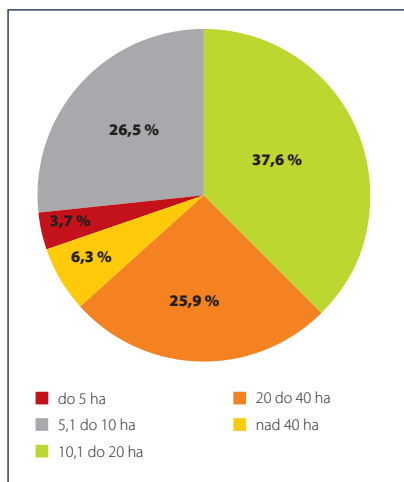
*KZU – kmetijskih zemljišč v uporabi

Vir: SURS, Popis kmetijskih gospodarstev 2000

V raziskavi znotraj avtocestnega obroča (Kladnik, 2002) so izbrane kmetije (40 kmetij) razpolagale s kar 9,4 ha kmetijskih zemljišč. To pomeni, da aktivne kmetije celo na ožjem območju mesta Ljubljane, kjer je prostorska stiska največja, razpolagajo z bistveno večjim obsegom zemljišč od slovenskega povprečja.

Naša terenska raziskava iz leta 2006 te rezultate potrjuje in dopolnjuje sliko za območje celotne občine. V povprečju so kmetije pomembno večje od popisnega podatka o povprečni velikosti kmetijskih gospodarstev v občini. Samo 16 kmetij (manj kot 10 % vzorčnih) je bilo manjših od 6,4 ha, kar je, po rezultatih popisa, povprečna velikost kmetije v MOL-u.

Terenski izsledki kažejo, da je povprečna anketirana kmetija velika 14,8 ha, skupaj z najetiimi obdelovalnimi zemljišči pa celo 19,8 ha. To je posledica velikega deleža najetih kmetijskih zemljišč, pa tudi dvanajstih velikih kmetij, ki obsegajo več kot 40 ha. Slika velikostne strukture kmetij v MOL-u je nekoliko precenjena tudi zaradi dejstva, da so v raziskavo vključene le aktivne kmetije in ne vsa registrirana kmetijska gospodarstva. Poudariti velja, da ti podatki odražajo dejansko sliko posestnih razmer med delujočimi kmetijami in so glede na statistična povprečja ugodnejši.

Slika 15:

Kmetije v ljubljanski občini po velikosti posesti.

Glede obstoja in razvoja kmetijstva je potrebno opozoriti na razmeroma nizek delež kmetij z manj kot 5 ha obdelovalnih zemljišč (27 %), kar 19 oziroma dobrih 10 % kmetij pa se uvršča v kategorijo z več kot 20 ha obdelovalnih zemljišč. Med vsemi gotovo izstopa kmetija na Ljubljanskem barju s 282 ha obdelovalnih zemljišč (lastnih in najetih), med petimi kmetijami z več kot 40 ha obdelovalnih kmetijskih zemljišč pa so kar štiri iz barjanskega območja in ena iz ravninskega.

Anketirane kmetije imajo v povprečju 7 ha lastnih obdelovalnih zemljišč, po območjih pa se kažejo manjše razlike; v hribovitem in osrednjem ravninskem delu MOL-a je ta obseg nekoliko nižji, medtem ko imajo barjanske kmetije v povprečju 9 ha obdelovalnih kmetijskih zemljišč.

Kmetije izkazujejo svojo dejansko vlogo v prostoru šele, ko upoštevamo obseg vseh obdelovalnih zemljišč. Povprečen obseg obdelovalne zemlje anketirane kmetije je tako v MOL kar 12,1 ha. Le v hribovitem delu, kjer je zaradi omejitvenih dejavnikov za kmetijsko dejavnost manj obdelovalnih zemljišč, je povprečen obseg obdelovalnih zemljišč 7,6 ha, medtem ko je ta na ravninskem delu 12,7 ha, na barjanskem pa kar 23,6 ha.

Preglednica 9: Kmetije po obsegu vseh obdelovalnih kmetijskih zemljišč.

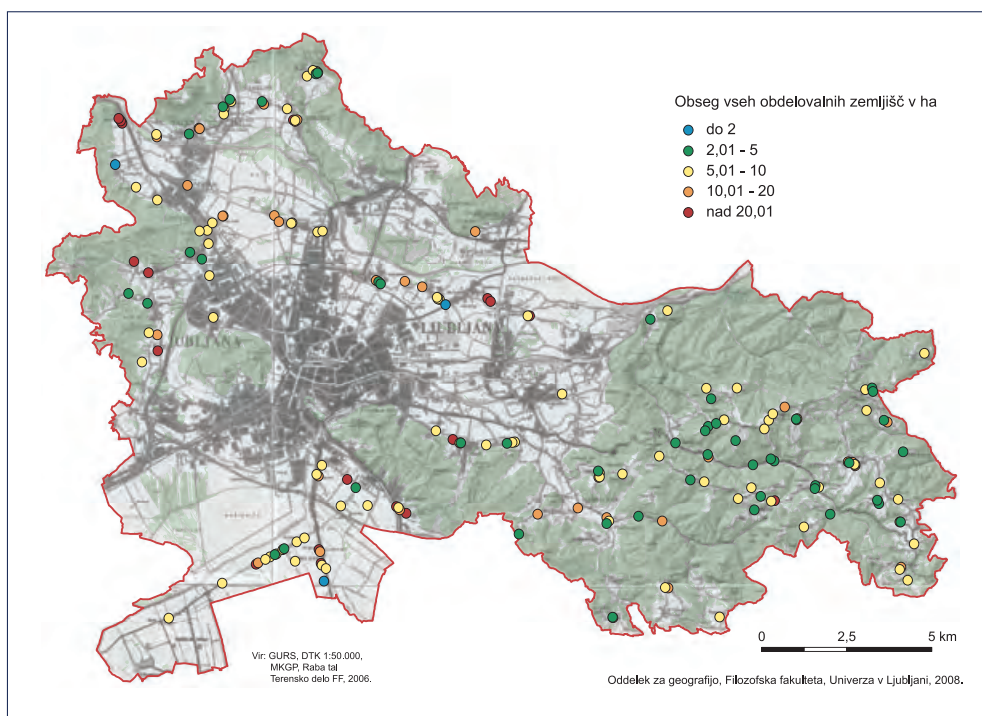
Obseg obdelovalnih zemljišč (ha)	Število kmetij	Delež kmetij (%)
do 2	3	1,6
2,1 do 5	48	25,4
5,1 do 10	84	44,4
10,1 do 20	35	18,5
nad 20	19	10,1
Skupaj	189	100

Prostorska razporeditev kmetij kaže, da ima na vseh treh območjih največ kmetij od 5,1 do 10 ha obdelovalnih zemljišč in sicer dobrih 53 % na barjanskem, 44 % na hribovitem ter 42 % na ravninskem območju. Pomembnejše so razlike v zastopanosti po ostalih velikostnih razredih. Kmetije na hribovitem območju imajo zelo velik odstotek manjših kmetij (38 %) z 2,1 do 5 ha obdelovalnih zemljišč, medtem ko skoraj 40 % kmetij na ravninskem območju (Ljubljanskem polju) obdeluje več kot 10 ha obdelovalnih zemljišč. Med anketiranimi kmetijami na Barju jih je bilo 20 % z več kot 20 ha obdelovalnih zemljišč.

Preglednica 10: Obseg obdelovalnih zemljišč kmetij in njihovo lastništvo.

Pridelovalno območje MOL	Število kmetij	Vsa obdelovalna zemljišča (ha)	Povprečen obseg vseh obdelovalnih zemljišč (ha)	Lastna obdelovalna zemljišča (ha)	Povprečen obseg lastnih obdelovalnih zemljišč (ha)	Delež najetih obdelovalnih zemljišč (%)
Barjansko območje	30	708,7	23,6	270,2	9,0	61,9
Hribovito območje	87	661,9	7,6	575,5	6,6	13,1
Ravninsko območje	72	914,2	12,7	483,7	6,7	47,1
Skupaj	189	2284,8	12,1	1329,4	7,0	41,8

Slika 16: Kmetije po obsegu obdelovalnih površin.

Preglednica 11: Kmetije glede na velikost obdelovalnih zemljišč po pridelovalnih območjih.

Pridelovalno območje MOL		Obdelovalna zemljišča (ha)					Skupaj
		do 2	2,1 do 5	5,1 do 10	10,1 do 20	nad 20	
Barjansko območje	Število	1	3	16	4	6	30
	% znotraj območja	3,3	10	53,3	13,3	20	100
Hribovito območje	Število	0	33	38	14	2	87
	% znotraj območja	0	37,9	43,7	16,1	2,3	100
Ravninsko območje	Število	2	12	30	17	11	72
	% znotraj območja	2,8	16,7	41,7	23,6	15,3	100
Skupaj	Število	3	48	84	35	19	189
	% znotraj območja	1,6	25,4	44,4	18,5	10,1	100

Na specifične razmere v prostoru kažejo tudi podatki o obsegu najetih obdelovalnih zemljišč. Od skupaj 2285 ha obdelovalnih zemljišč anketiranih kmetij jih je kar 955 ha (dobrih 40 %) najetih. To kaže na velike potrebe in prizadevanja kmetov po izboljšanju zemljiškoposestne strukture, ki je še najbolj izrazita med kmeti na barjanskem in ravninskem delu občine. Med vsemi anketiranimi kmetijami jih dobra polovica najema obdelovalna zemljišča (55 % anketiranih kmetij znotraj avtocestnega obroča leta 2002). Samo 16 % kmetij (30 kmetij) ima najetih manj kot 2 ha, dobrih 16 % od 3 do 5 ha, kar 18 % pa več kot 5 ha kmetijskih zemljišč.

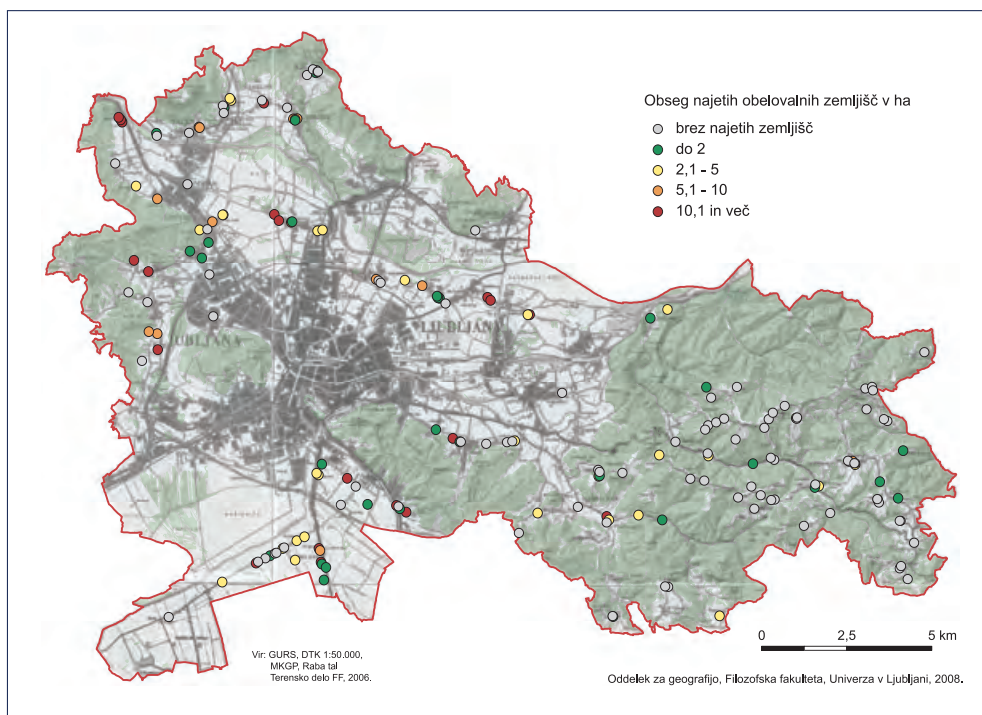
Najemanje ni enako živahno na celotnem območju občine. Med kmetijami na barjanskem delu obdelovalna zemljišča najema 70 %, na osrednjem rodovitnem ravninskem delu pa kar 93 % vseh anketiranih kmetij. Pridelovalni potencial si povečujejo tako manjše kot srednje velike in velike kmetije. Trenutne zemljiškoposestne razmere so dosegle točko, ko je skoraj nemogoče povečevati obseg obdelovalnih zemljišč na ravninskem in barjanskem delu MOL-a, saj kmetom enega ključnih problemov predstavljata omejen zemljiški potencial in težave pri najemanju novih obdelovalnih površin. Kot kaže načrtovanje razvoja mestnega in obmestnega prostora, se bo trenutni skromni zemljiški potencial za kmetovanje še skrčil. Za določeno število kmetov, predvsem na ožjem ljubljanskem območju, bo to pomenilo nujen preobrat in sicer zamenjavo lokacije kmetije ali pa prenehanje kmetovanja.

Najem obdelovalnih zemljišč v večjem obsegu ni prisoten samo med kmetijami v hribovitem delu občine (najema le slabih 30 % kmetij). Tu se med lastniki kmetijskih zemljišč kaže drug problem in sicer komu jih sploh oddati.

Kmetje so leta 2002 znotraj avtocestnega obroča imeli najetih v povprečju 3,8 ha kmetijskih zemljišč (2,39 ha travnikov in 1,4 ha njiv), kmetje na širšem območju mestne občine pa so v letu 2006 najeli skupaj 955 ha kmetijskih zemljišč, kar v povprečju pomeni 5 ha na kmetijo. Ker zemljo dejansko najema 96 od 189 anketiranih kmetij, je površina najetih zemljišč na posamezno kmetijo še višja, v povprečju skoraj 10 ha kmetijskih zemljišč.

Ko podrobneje analiziramo samo kmetije, ki najemajo več kot 20 ha (takšnih je bilo med proučevanimi 9) ugotovimo, da te pretežno govedorejske kmetije skupaj obdelujejo kar

Slika 17: Kmetije po obsegu najetih obdelovalnih zemljišč.

530 ha vseh evidentiranih najetih kmetijskih zemljišč. Takšne razmere kažejo na izrazito usmeritev in specializacijo v kmetijski pridelavi, ki zahteva obsežne kmetijske površine. Pridobitev le-teh na območju ravninskega dela MOL-a za kmete predstavlja zelo velik problem.

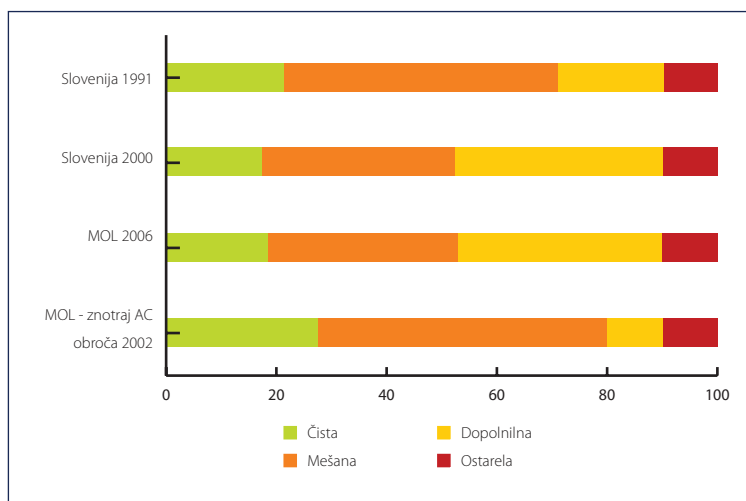
Preglednica 12: Najeta obdelovalna zemljišča po pridelovalnih območjih.

Pridelovalno območje MOL		Najeta obdelovalna zemljišča (ha)					Skupaj
		Brez najetih zemljišč	Do 2	2,1 do 5	5,1 do 10	Nad 10	
Barjansko območje	Število	9	7	7	1	6	30
	% znotraj območja	30	23,3	23,3	3,3	20	100
Hribovito območje	Število	61	11	12	2	1	87
	% znotraj območja	70,1	12,6	13,8	2,3	1,1	100
Ravninsko območje	Število	23	12	12	12	13	72
	% znotraj območja	31,9	16,7	16,7	16,7	18,1	100
Skupaj	Število	93	30	31	15	20	189
	% znotraj območja	49,2	15,9	16,4	7,9	10,6	100

Socioekonomske in demografske značilnosti kmetij

Upoštevač zaposlitveni status, število ter starost članov jedra družine (kmetije), smo izpeljali socioekonomsko tipologijo kmetij na območju celotne ljubljanske občine. Uporabljena metodologija omogoča primerjavo z opredelitvijo tipov, ki so bili za popisni leti 1991 in 2000 izvedeni za kmetijska gospodarstva celotne Slovenije (Udovč, Kovačič, Kramarič, 2006). Hkrati omogoča tudi primerjavo z rezultati raziskave na območju Ljubljane, ki je obravnavala zgolj kmetije znotraj avtocestnega obroča (Kladnik, 2002).

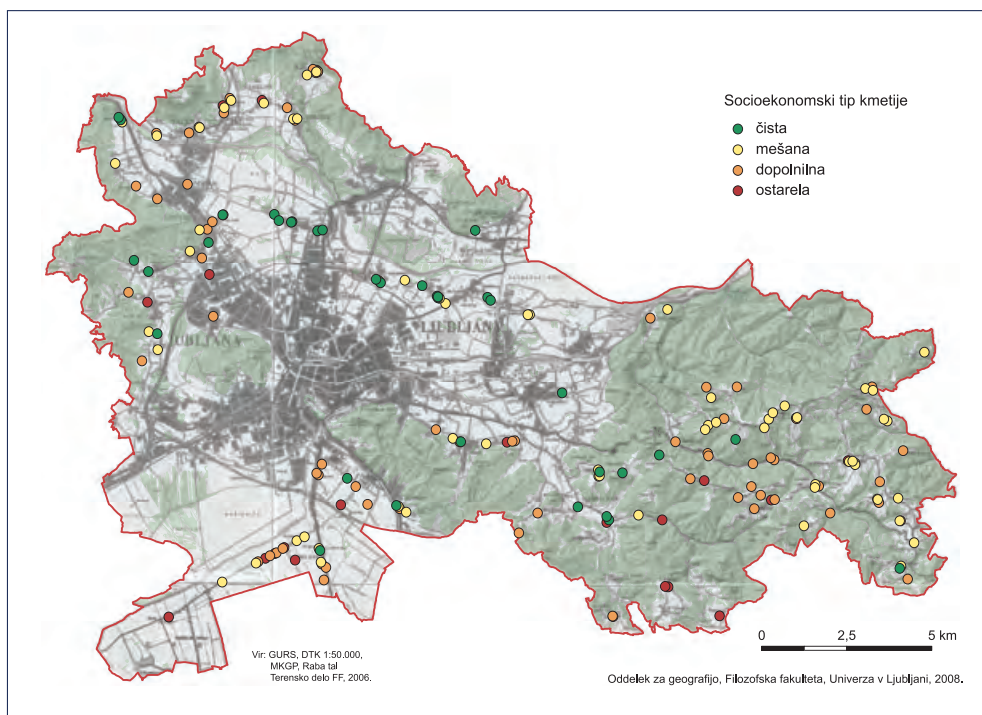
Zanimivi so že izračuni za vse štiri **socioekonomske tipe** na nivoju celotne države za leto 2000, ki kažejo, da imamo v Sloveniji največji delež dopolnilnih in mešanih kmetij, medtem ko precej zaostaja delež čistih kmetij. Primerjava rezultatov s tistimi iz leta 1991 pokaže močan porast števila dopolnilnih kmetij, kar pomeni vse manjšo gospodarsko odvisnost od kmetijske dejavnosti. Delež čistih kmetij se postopoma zmanjšuje, delež ostarelih pa ostaja približno enak. Zanimivo je, da delež slednjih tako v časovnem (v letih 1991, 2000 in 2006) kot prostorskem prerezu (na nivoju države, MOL-a in ožjem območju Ljubljane) ostaja enak in sicer okrog 10 %.

Slika 18:
Socioekonomski tipi
kmetij v Sloveniji
in Mestni občini
Ljubljana.

V primerjavi socioekonomske tipologije kmetij v Sloveniji iz leta 2000 se je pokazala nekoliko nepričakovana slika tudi za kmetije v MOL-u, saj se po opredelitvi posameznih socioekonomskih tipov rezultati skorajda ne razlikujejo, kar je lepo razvidno iz slike 17. V ljubljanski občini je le malenkostno višji delež čistih in delež ostarelih kmetij. Takšni rezultati kažejo, da je naš vzorčni izbor kmetij ustrezen, vsekakor pa lahko potrdimo tudi dejstvo, da so kmetije znotraj velike mestne občine tako heterogene, da odražajo razmere, ki so značilne za celotno Slovenijo. Če za primerjavo vzamemo še socioekonomske tipe kmetij znotraj avtocestnega obroča, lahko ugotovimo, da je na območju samega mesta Ljubljana kljub izjemnim prostorskim konfliktom pomembno višji delež čistih (kar 27,5 %) in mešanih kmetij (52 %). Socioekonomska struktura kmetij na ožjem območju Ljubljane je tako po strukturi bližja sliki v Sloveniji iz leta 1991, to pa gre pripisati predvsem dejstvu, da so se na ožjem območju mesta ohranile predvsem tiste kmetije, ki so od kmetijske dejavnosti v gospodarskem smislu odvisne povsem ali v večji meri (čiste in mešane kmetije).

Slika 19: Socioekonomski tip kmetij.

Razmere v občini so zelo podobne slovenski socioekonomski strukturi kmetij, pomembne razlike pa so se pokazale na nivoju značilnih pridelovalnih območij. Kmetije na vseh treh območjih na svojstven način odstopajo od »povprečnih« razmer v občini. Daleč najugodnejša je po pričakovanju socioekonomska slika kmetij na ravninskem območju, kjer je le 7 % ostarelih, hkrati pa je kar 33 % čistih kmetij. Ker so pridelovalne razmere na ravninskem delu ljubljanske občine (Ljubljansko polje) najugodnejše in ker je hkrati možnost trženja kmetijskih pridelkov in proizvodov tu najboljša, je povsem pričakovan izjemno visok delež kmečkih gospodarstev, kjer jim osnovni vir za preživetje daje prav kmetija. Najmanj ugodne razmere se kažejo na barjanskem območju, kjer je poleg nizkega deleža čistih kmetij (10 %) izjemno visok delež ostarelih kmetij (20 %), ki bodo v naslednjih nekaj letih postopoma ugasnile oziroma bodo nehale delovati zaradi opešanja ostarelih, ki so v delovnem smislu trenutno še aktivni.

V prihodnje smer razvoja socioekonomske strukture vidimo v smeri oblikovanja kmetij, ki bodo nudile polno zaposlitev vsaj enemu članu družine, sicer pa bo družina kombinirala različne vire dohodka, predvsem z zaposlitvijo zunaj kmetije. Zato je smiselno, da se razvoj kmetijstva usmerja in spodbuja v tej smeri, kar pomeni, da je potrebno investicijsko spodbujati ne samo velike, torej čiste kmetije, pač pa tudi tržno usmerjene kmetije, ki se lahko razvijejo do obsega, ki bo omogočal polno zaposlenost ene polnovredne delovne moči (Kovačič et al., 2003). Pričakovati je, da bo težišče prihodnjega razvoja kmetijstva prav na teh kmetijah, saj bodo številčno prevladovali. Za preostale pa bo potrebno razviti obliko »socialne varovalne mreže«, ki bo preprečila prekomerni upad kmečkega prebivalstva (Kovačič et al., 2003) in posledično razkroja kulturne pokrajine.

Preglednica 13: Socioekonomski tipi kmetij po značilnih pridelovalnih območjih.

Socioekonomski tip	Barjansko območje		Hribovito območje		Ravninsko območje		Skupaj MOL	
	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%
Čista	3	10	8	9,2	24	33,3	35	18,5
Mešana	8	26,7	34	39,1	23	31,9	65	34,4
Dopolnilna	13	43,3	37	42,5	20	27,8	70	37
Ostarela	6	20	8	9,2	5	6,9	19	10,1
Skupaj	30	100	87	100	72	100	189	100

V prihodnje smer razvoja socioekonomske strukture vidimo v smeri oblikovanja kmetij, ki bodo nudile polno zaposlitev vsaj enemu članu družine, sicer pa bo družina kombinirala različne vire dohodka, predvsem z zaposlitvijo zunaj kmetije. Zato je smiselno, da se razvoj kmetijstva usmerja in spodbuja v tej smeri, kar pomeni, da je potrebno investicijsko spodbujati ne samo velike, torej čiste kmetije, pač pa tudi tržno usmerjene kmetije, ki se lahko razvijejo do obsega, ki bo omogočal polno zaposlenost ene polnovredne delovne moči (Kovačič et al., 2003). Pričakovati je, da bo težišče prihodnjega razvoja kmetijstva prav na teh kmetijah, saj bodo številčno prevladovali. Za preostale pa bo potrebno razviti obliko »socialne varovalne mreže«, ki bo preprečila prekomerni upad kmečkega prebivalstva (Kovačič et al., 2003) in posledično razkroja kulturne pokrajine - predvsem barjanskega in hribovitega vzhodnega dela ljubljanske občine.

Socioekonomska struktura kmetij kot pokazatelj gospodarske vloge kmetijske dejavnosti za posamezno kmetijo je na celotnem območju MOL-a povsem blizu razmeram v Sloveniji. Pomembne razlike se pokažejo na nivoju značilnih pokrajinskih enot, kjer izstopa ravninsko območje z nadpovprečnim deležem čistih, torej ekonomsko od kmetijstva povsem odvisnih kmetij (33 %) ter razmeroma nizkim deležem ostarelih kmetij (6,9 %). Razmere so najmanj ugodne na barjanskem območju, kjer velik delež ostarelih kmetij nakazuje njihov skorajšnji konec. Hribovje zaradi slabših pridelovalnih razmer večinoma ne omogoča preživetja družinam zgolj od kmetijstva, v primeru aktiviranja dopolnilnih dejavnosti in sodobnejših pristopov v pridelovanju in predelovanju (kar je povezano z dodatnimi vložki) pa se tudi na tem območju lahko pričakuje postopoma povečan delež čistih in mešanih kmetij.

Gospodarji in njihova vloga na kmetijah

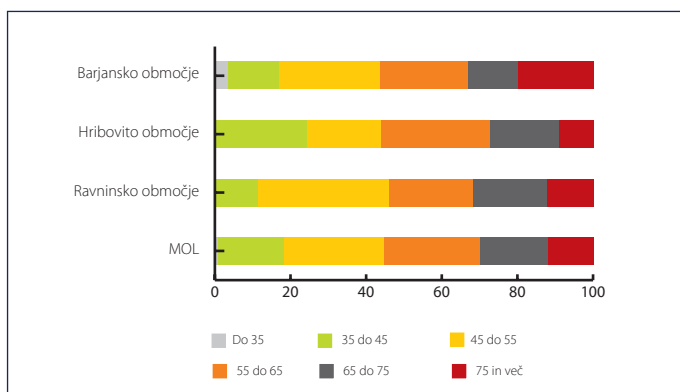
Delovanje in razvoj kmetije sta v veliki meri odvisna od gospodarja (njegove starosti, izobrazbe, delovne aktivnosti in številnih drugih dejavnikov). V njegovih rokah so gospodarjenje na kmetijah, sprejemanje in uvajanje novosti in načrtovanje za prihodnji razvoj.

Za Slovenijo je značilna visoka **starost gospodarjev** na kmetijah, ki jo skušajo zadnja leta s pomočjo nekaterih ukrepov (npr. zgodnje upokojevanje) postopoma znižati. Še po podatkih Popisa kmetijskih gospodarstev (leta 2000) je bila ta 58 let, raziskava kmetij znotraj avtocestnega obroča v letu 2002 pa je pokazala, da je bila povprečna starost gospodarja celo 61,8 let. Stanje na anketiranih kmetijah leta 2006 je pokazalo malenkost ugodnejšo sliko, saj je bila povprečna starost gospodarja 57,3 leta. Glede na starostne skupine prevladujejo gospodarji v starosti 45 do 55 let (26 %) in 55 do 65 let (25 %).

Preglednica 14: Starost gospodarjev na kmetijah.

Starost gospodarja	Število	Delež (%)
Do 35 let	1	0,5
35 do 45 let	33	17,5
45 do 55 let	50	26,5
55 do 65 let	48	25,4
65 do 75 let	34	18
75 let in več	23	12,2
Skupaj	189	100

Delež mladih gospodarjev (do 45 let) in tistih v starostni skupini 65 do 75 let je povsem enak (18 %), vendar ne smemo zanemariti še gospodarjev, ki so starejši od 75 let (najstarejši je star celo 85 let), katerih je kar 12 %. Z razvojnega vidika ocenjujemo, da se starostna sestava gospodarjev na ljubljanskih kmetijah izboljšuje, vendar pa nezanemarljive razlike obstajajo tudi znotraj občine.

Slika 20:
Starost gospodarjev na
kmetijah po pridelovalnih
območjih.

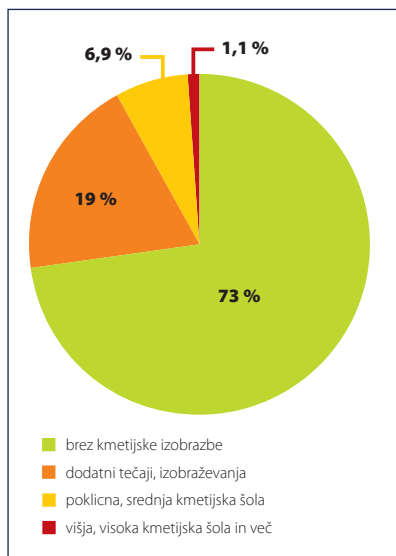
Najugodnejša starostna struktura gospodarjev je v hribovitem območju, kjer je povprečna starost gospodarja 56 let, daleč največji delež gospodarjev pa je starih 45 do 55 let. Najmanj ugodne so razmere na barjanskem območju, kjer je kar 20 % anketiranih gospodarjev starejših od 75 let.

Izobrazba gospodarja igra zelo pomembno vlogo, ko govorimo o bodočem razvoju kmetijske dejavnosti. Prevladujoče število gospodarjev ima poklicno izobrazbo (40 %) ali dokončano osnovno šolo (35 %). Pomemben je tudi podatek, da ima 6 od 189 gospodarjev dokončano višjo oziroma visoko izobrazbo. Delež višje in visoko izobraženih je trenutno še majhen, vendar že nakazuje bodoč razvoj v smeri vse bolj izobraženih in tudi strokovno usposobljenih kmetov – gospodarjev.

Glede na značilna pridelovalna območja MOL-a se kaže, da imajo kmetje na ravniškem in barjanskem območju višjo izobrazbo. Izobrazbene razmere so ugodne predvsem med kmeti na ravniškem območju, kjer ima kar 29 % vprašanih vsaj srednješolsko izobrazbo. V sedanjem času predstavlja bolj izobražena kmečka delovna sila, predvsem gospodarji na kmetijah, potencial pri uvajanju novosti in razvoju kmetijske dejavnosti.

Preglednica 15: Izobrazba gospodarjev na kmetijah po pridelovalnih območjih.

Pridelovalno območje MOL		Izobrazba					Skupaj
		Nedokončana OŠ	Dokončana OŠ	Dokončana poklicna šola	Dokončana srednja šola	Dokončana višja, visoka stopnja, mag. doc.	
Barjansko območje	Število	1	6	20	3	0	30
	% znotraj območja	3,3	20	66,7	10	0	100
	% znotraj izobrazbe	20	9,1	26,7	8,1	0	15,9
Hribovito območje	Število	3	41	24	17	2	87
	% znotraj območja	3,4	47,1	27,6	19,5	2,3	100
	% znotraj izobrazbe	60	62,1	32	45,9	33,3	46
Ravninsko območje	Število	1	19	31	17	4	72
	% znotraj območja	1,4	26,4	43,1	23,6	5,6	100
	% znotraj izobrazbe	20	28,8	41,3	45,9	66,7	38,1
Skupaj	Število	5	66	75	37	6	189
	% znotraj območja	2,6	34,9	39,7	19,6	3,2	100
	% znotraj izobrazbe	100	100	100	100	100	100

Slika 21: Struktura gospodarjev glede na kmetijsko izobrazbo.

Za nadaljnji razvoj različnih oblik kmetijske dejavnosti ter kvalitativnega napredka je danes še večjega pomena ustrezna **kmetijska izobrazba**. Podatki iz vzorčnega popisa strukture kmetijskih gospodarstev v letu 2007 v Sloveniji kažejo, da ima kar dve tretjini gospodarjev samo praktične izkušnje iz kmetijstva.

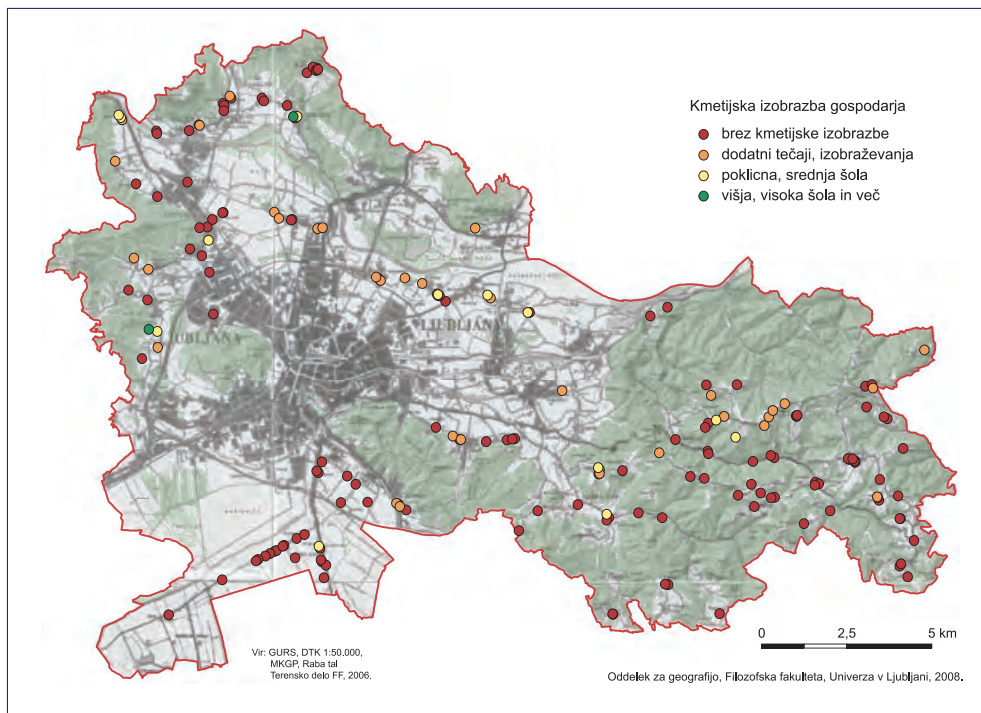
Po rezultatih naše raziskave delež gospodarjev v MOL-u brez kakršnekoli kmetijske izobrazbe odraža slovenske razmere (73 %). Zadnja leta se povečuje delež tistih, ki imajo opravljene različne tečaje s področij kmetovanja, trženja idr. Potrebno je poudariti, da se dodatnih tečajev in izobraževanj pogosto udeležujejo tudi drugi družinski člani, tako da bi šele podrobna slika vključenosti v dodatne kmetijske izobraževalne programe vseh članov anketiranih kmetij omogočila vpogled v realno stanje. Ocenimo lahko, da ima na območju MOL-a le slaba desetina gospodarjev ustrezno kmetijsko izobrazbo.

Šibka izobrazbena struktura se kot problem kaže predvsem na barjanskem območju in hribovitem svetu, medtem ko ima ravninski del občine, z večjim deležem specializiranih in pridelovalno ožje usmerjenih kmetij, v povprečju bolj izobražene gospodarje.

V bodoče bodo morala iti prizadevanja predvsem v smeri povečanja deleža gospodarjev z vsaj srednješolsko izobrazbo s področja kmetijstva oziroma sorodnih smeri.

Po podatkih za Osrednjeslovensko statistično regijo se v izobrazbi gospodarjev po starostnih skupinah kaže, da se razmeroma hitro povečuje delež ustrezno izobraženih gospodarjev, saj je tistih s kmetijsko izobrazbo, ki so mlajši od 35 let, že 12,6 %, medtem ko je ta odstotek v skupini gospodarjev, starih od 35 do 64 let, še vedno komaj 5,3 %, nad 64 let pa le 2,3 % (Kazalci okolja, 2007).

Slika 22: Kmetijska izobrazba gospodarjev na kmetijah.

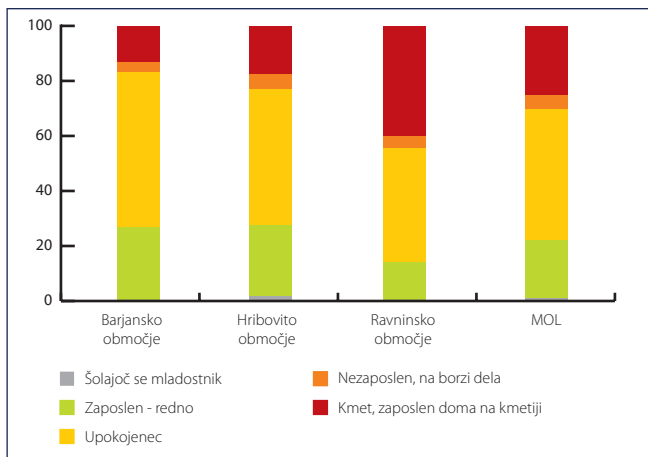

Za razvoj kmetije je velikega pomena tudi **aktivnost gospodarja**. Delež gospodarjev, ki so zaposleni na kmetiji, je razmeroma visok (25 %), kar kaže, da kmetija predstavlja zaposlitev pomembnemu številu prebivalstva. Ta skupina gospodarjev je tudi najbolj odprta za novosti v kmetovanju, predvsem pa si na najrazličnejše načine prizadevajo za obstoj kmetije. Največjo skupino predstavljajo gospodarji upokojenci, katerih je skoraj 48 %, torej so to gospodarji, ki so stari nad 55 let. Poudariti velja, da jih je kljub statusu upokojencev na kmetijah še vedno delovno aktivna in zato marsikje vitalnega pomena za življenje kmetije. Več kot 20 % gospodarjev ima redno zaposlitev zunaj kmetijstva. Gre za najbolj občutljivo skupino, ki zaradi možnosti zaslužka drugje v kmetijstvu vidi le dodaten zaslužek ali pa zgolj oskrbo s hrano in vzdrževanje družinske posesti. Kakršnekoli spremembe na gospodarskem, socialnem ali zakonodajnopravnem področju lahko hitro vplivajo prav na to skupino gospodarjev in njihovo kmetovanje.

Po značilnih pridelovalnih območjih se tudi v aktivnosti gospodarjev kažejo pomembne

razlike. Na ravninskem delu je zaradi zahtev tržno naravnane, pogosto specializiranega in intenzivnega kmetijstva delež gospodarjev zaposlenih doma na kmetiji kar 40 %. Zelo visok (42 %) je delež upokojencev, samo 14 % pa jih je zaposlenih v drugih dejavnostih.

Najnižji delež zaposlenih gospodarjev na kmetiji je na barjanskem območju (13 %), medtem ko je ta delež nekoliko višji v hribovitem vzhodnem delu občine (17 %), kjer velja omeniti še skupino tistih gospodarjev, ki so trenutno brezposelni.

Slika 23:
Aktivnost gospodarjev na
kmetijah po pridelovalnih
območjih.

Značilnosti gospodarjev na kmetiji

Povprečna starost gospodarjev (57,3 let) na kmetijah MOL-a je nekoliko ugodnejša od slovenskega povprečja in se postopoma izboljšuje, za dolgoročni razvoj kmetij pa je še vedno neustrezna. Rezultati raziskave kažejo najugodnejšo starostno strukturo gospodarjev na kmetijah v hribovitem, najmanj perspektivne so razmere na barjanskem območju.

Največji delež gospodarjev ima zaključeno poklicno šolo (40 %), več kot 35 % gospodarjev pa ima dokončano osnovno šolo ali celo nedokončano osemletko. Najugodnejšo izobrazbeno strukturo gospodarji dosegajo na ravninskem območju, kjer jih ima skoraj tretjina srednješolsko izobrazbo ali več (29 %), hkrati pa je delež tistih, z osnovnošolsko izobrazbo ali manj razmeroma nizek, manj kot 28 %. Bolj kot šibka izobrazbena struktura gospodarjev je zaskrbljujoč nizek delež tistih, ki imajo ustrezno kmetijsko izobrazbo ali vsaj opravljene ustrezne tečaje z različnih področij kmetovanja. Trenutno na podlagi rezultatov anketiranja ugotavljamo, da ima komaj 8 % gospodarjev ustrezno kmetijsko izobrazbo (poklicno, srednjo oziroma višjo ali visoko šolo s področja kmetijstva in sorodnih ved). Dodatno izobraževanje kmetov na področju kmetovanja in tudi usposabljanje na drugih področjih bo v prihodnje vitalnega pomena za konkurenčnost v razvoju kmetij.

Glede na aktivnost gospodarjev največji delež predstavljajo upokojenci (48 %), nezanemarljiv pa je tudi delež gospodarjev, ki so na kmetiji redno zaposleni (in zavarovani), teh je kar 25 %. Po aktivnosti gospodarjev izstopa ravninsko območje, kjer je kar 40 % gospodarjev zaposlenih na kmetiji, delež zaposlenih zunaj kmetijstva pa je le 14 %.

Demografska vitalnost kmetij

Bodoča vloga in razvoj, uvajanje novosti in specializacija v kmetijstvu je poleg zagotovljenega nasledstva, ustrezne starosti in izobrazbe gospodarja pogojena tudi z **demografsko vitalnostjo** celotnega gospodinjstva. Pomembna sta tako število kot starost članov na kmetiji, saj prvo zagotavlja delovno moč, slednje pa nasledstvo in razvojno dinamiko kmetijskega gospodarstva.

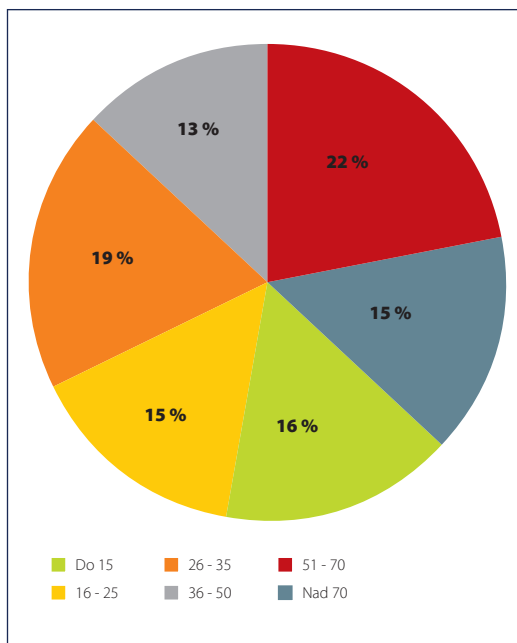
Po podatkih Popisa kmetijskih gospodarstev (SURS, 2000) je na 924 kmetijah MOL-a leta 2000 živelo še 3412 prebivalcev, kar je dobrih 30 % manj kot po popisu iz leta 1991. V okviru raziskave smo z anketiranjem 189 kmetij zajeli skupaj 815 prebivalcev oz. četrtno tistih, ki so na kmetijah živeli še leta 2000. Če se je v obdobju 1991 – 2000 število kmetij zmanjšalo skoraj za tretjino, lahko pričakujemo, da se je v obdobju 2000 do 2007 ta težnja še nadaljevala. Tako ocenjujemo, da anketirano število kmetij in število prebivalstva na kmetiji predstavlja tretjino vseh prebivalcev na kmetijah na območju MOL-a.

Z našim vprašalnikom smo zajeli 189 kmetij, ki so skupaj imele 816 članov, povprečno so gospodinjstva imela 4,3 člane, medtem ko je leta 2000 na kmetijah živelo povprečno 3,7 članov gospodinjstva. Takšen rezultat lahko pripišemo tudi dejstvu, da smo v našo anketo zajeli le delujoče, žive kmetije in ne statističnih kategorij kmetijskih gospodarstev.

Pregled po starostnih skupinah kaže, da je številčno najmočnejša zrela generacija, stara od 50 do 70 let (22 % vseh evidentiranih članov na kmetiji). Hkrati je ta generacija tudi v delovnem smislu na kmetijah zelo aktivna in ima tako za obstoj in razvoj dejavnosti še vedno zelo pomembno vlogo. Sledi srednja generacija s skoraj 20 %, ne smemo pa zanemariti starejše generacije (nad 70 let), ki predstavlja še 15 % prebivalcev na anketiranih kmetijah.

Prostorska razporeditev anketiranih kmetij po številu članov kaže, da ima vzhodni hriboviti del občine več kmečkih gospodarstev z večjim številom prebivalcev.

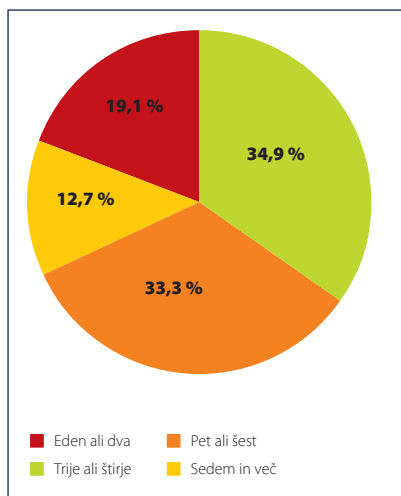
Za razvoj kmetijstva, predvsem specializiranega in naravnane ga v trženje, je bolj kot v drugih dejavnostih pomembno zagotavljanje ustrezne delovne sile. Glede razporeditve anketiranih kmetij v razrede po številu družinskih članov je najbolj perspektivna skupina, kjer je število večje od pet. Takšnih kmetij je 45 % in so z vidika delovnega potenciala na kmetiji razvojno najprimernejše. 19 % kmetij z enim ali dvema članoma predstavlja tisto občutljivo skupino, ki je, zaradi pomanjkanja delovne sile in tudi zaradi starosti, delovno vse manj sposobna vzdrževati obstoječi način obdelave in jo čaka postopno ugašanje.

Slika 24:

Člani anketiranih gospodinjstev po starostnih skupinah.

Med skupaj 36 kmetijami z enim ali dvema članoma gospodinjstva jih je nekaj manj kot 50 % z hribovitega območja, tretjina z ravninskega in 20 % z barjanskega območja. Zanimivo je, da smo v vzorcu anketiranih kmetij zajeli 20 kmetij z dvema, 35 s tremi, 31 s štirimi, 35 s petimi in 28 s šestimi družinskimi člani. To vsekakor kaže, da so kmečka gospodarstva pomembno večja od preostalih gospodinjstev. Na ravninskem območju prevladujejo gospodinjstva s tremi (18,5 %), štirimi (16 %) ali petimi (18,5 %) člani, ki so tudi proizvodno in tržno najbolj intenzivna. Na hribovitem območju prevladujejo kmetije s petimi (21 %) člani, na barjanskem pa z dvema ali tremi (po 20 % vsakih).

Slika 25:

Kmetije po številu vseh družinskih članov.

Zelo primerna metoda za oceno dejanskih in potencialnih razvojnih možnosti tako posameznega gospodinjstva kot prostorsko manjših zaokroženih območij je **analiza starostno-generacijske strukture** gospodinjstev.

Demografska vitalnost kmečkih gospodarstev je praviloma veliko ugodnejša od nekmečkih gospodinjstev. To potrjujejo tudi naši rezultati, saj je struktura vitalnosti anketiranih kmetij na območju MOL bistveno ugodnejša od slike vitalnosti, ki smo jo ugotovili za periferna podeželska območja v Sloveniji (Klemenčič et al., 2005). Te razlike so pričakovane, saj smo v sicer obsežni raziskavi glede na različne tipe slovenskega podeželja iskali t. i. problemska območja, v ljubljanski občini pa obravnavamo urbanizirano podeželje, ki je pod močnim vplivom Ljubljane.

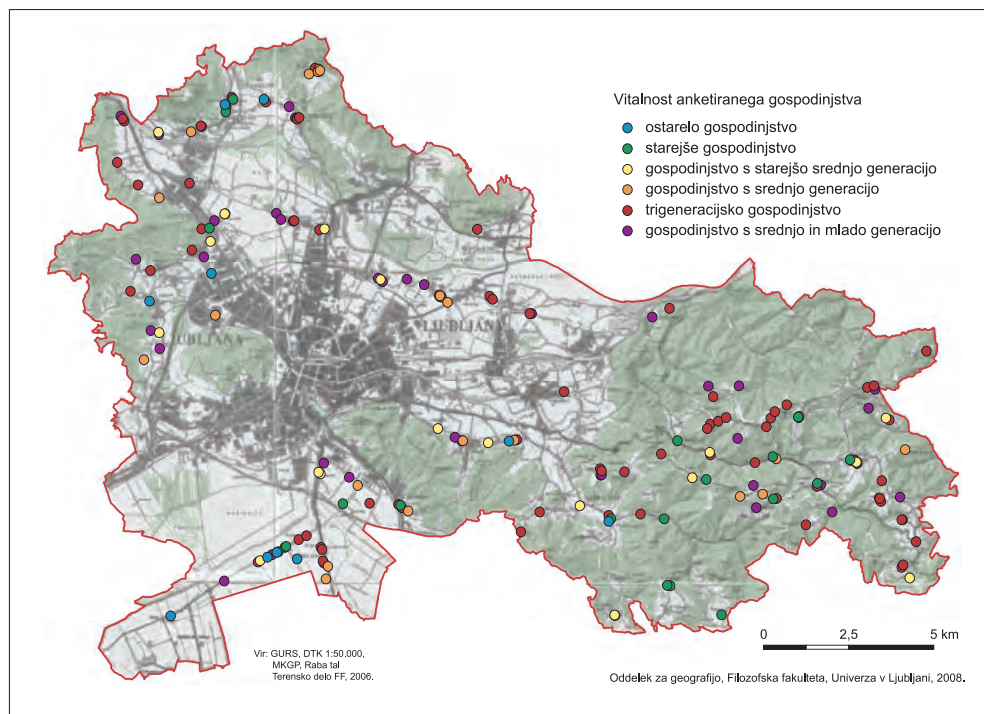
Tudi predstave o nadpovprečni velikosti podeželskih, predvsem pa kmečkih gospodinjstev je potrebno zavreči. Splošno zmanjšanje rodnosti, atomizacija nekdanjih velikih družin in odseljevanje mlade delovne sile so dodobra osiromašile tudi podeželska gospodinjstva. Anketirane kmetije ljubljanske občine so v boljšem položaju, saj jim njihova lega v neposrednem zaledju Ljubljane omogoča kombinirati dohodke ter zagotavlja bližino delovnih mest, hkrati pa ponuja velik in hvaležen trg za kmetijske pridelke.

Preglednica 16: Demografska vitalnost gospodinjstev v ljubljanski občini in na perifernih podeželskih območjih Slovenije..

Tip gospodinjstva	Število gospodinjstev MOL	Delež gospodinjstev MOL (%)	Delež gospodinjstev Slovenija (%)
Ostarelo gospodinjstvo	10	5,3	11,8
Starejše gospodinjstvo	19	10,1	17,0
Gospodinjstvo s starejšo srednjo generacijo	19	10,1	7,9
Gospodinjstvo s srednjo generacijo	23	12,2	11,7
Trigeneracijsko gospodinjstvo	77	40,7	21,4
Gospodinjstvo s srednjo in mlado generacijo	41	21,7	25,5
Mlado gospodinjstvo	0	0	4,8
Skupaj	0	100	100

Med anketiranimi kmetijami izrazito prevladujejo trigeneracijska gospodinjstva, ki so tudi delovno najprimernejša za razvoj kmetijske dejavnosti. Še vedno je razmeroma visok delež starejših in ostarelih gospodinjstev (preko 15 %), kjer lahko govorimo o t. i. demografsko »opustošenih« kmetijah, ki odmirajo ali pa so na različne načine socialno prizadete (neporočeni, pari brez otrok ipd.).

Slika 26: Vitalnost anketiranih gospodinjstev - kmetij.

Vitalnost anketiranih kmetij se pomembno razlikuje tudi po pridelovalnih območjih. Delež manj perspektivnih, demografsko osiromašenih gospodinjstev je največji na barjanskem območju (26 %), najmanjši pa na ravninskem območju (11 %). Če ocenjujemo razmere za bodoči razvoj in demografsko perspektivnost, imajo kmetije razmeroma ugodno strukturo, saj je prevladujoč delež trigeneracijskih gospodinjstev (41 %). Hkrati je kar 75 % kmetij v kategoriji bolj perspektivnih gospodinjstev, torej lahko v prihodnje pričakujemo, da bodo te kmetije glede na demografski potencial lahko nadaljevale s kmetijsko dejavnostjo.

Navzkrižja med naravnimi viri in kmetijsko rabo

Sodobni načini intenzivnega in tržno naravnega kmetovanja so privedli kmetijsko dejavnost do stopnje, ko je postala pomemben okoljski in prostorski dejavnik. Negativen vpliv kmetijstva na okolje se kot problem izpostavlja predvsem na območjih zaloge vodnih virov; v MOL-u je to Ljubljansko polje oziroma vodovarstvena območja vodnih zajetij. Vse bolj se poudarja tudi pomembna pozitivna vloga kmetijstva pri ohranjanju poselitve in kulturne pokrajine, kar je posebej pereče na obrobni depopulacijskih območjih Slovenije. Na območju MOL-a smo se osredotočili na analizo obeh omenjenih vlog kmetijstva in tudi na konflikte v prostoru, ki so povezani s pretirano intenzivnostjo in okoljsko neustreznim kmetovanjem ali z njegovim opuščanjem. V obeh primerih kmetijstvo igra ključnega akterja pri nadaljnjem varovanju in ohranjanju naravnih virov.

Dosedanje raziskave te problematike so se predvsem ukvarjale z okoljsko vlogo kmetijstva na osrednjem ravninskem delu občine in hkrati najpomembnejših vodovarstvenih območjih Ljubljanskega polja. Zaradi poslabšanega stanja v okolju in rezultatov posameznih študij je bila sprejeta Uredba o vodovarstvenem območju za vodno telo vodonosnika Ljubljanskega polja (UL RS, 120, 2004), ki je s popravki dobila končno obliko v januarju 2006. Zaradi nepripravljenosti kmetov za popolno izvajanje zahtev uredbe, se je MOP odločil, da rok 01.01.2006 iz osnovne uredbe, ki se nanaša na prestrukturiranje kmetijskih gospodarstev v okolju bolj prijazno ravnanje s kmetijskimi zemljišči z zmanjšanjem gnojenja in prenehanjem uporabe fitofarmaceutskih sredstev na najožjih vodovarstvenih območjih, podaljša do začetka leta 2007. Prav tako so spremenjene in dopolnjene specifične zahteve, ki se nanašajo na upoštevanje pogojev iz predpisov o ekološkem ali integriranem načinu kmetovanja.

Dosedanje preusmerjanje kmetij na vodovarstvenih območjih iz konvencionalnih v ekološke je potekalo s pomočjo številnih aktivnosti in konkretnim terenskim delom Inštituta za trajnostni razvoj. Nekajletni projekt, ki je obsegal sistematično animacijo kmetov na območju MOL-a za postopno preusmeritev v ekološko kmetovanje, se je zaključil leta 2006. V letih 2004 in 2005 je bila organizirana vrsta predavanj in prikazov dobrih praks ekološkega kmetijstva, vse lastnike zemljišč na vodovarstvenih območjih so obveščali o vseh izdanih uredbah, hkrati pa so bili vabljeni k brezplačnemu svetovanju glede nadaljnje usmeritve kmetije.

Poizkus načrtno in obsežne preusmeritve kmetij na vodovarstvenih območjih se je pokazal za precej zahtevnega, saj kmetje za prestrukturiranje kmetijskih gospodarstev niso kazali velikega zanimanja. Razloge za to lahko iščemo predvsem v trenutno razmeroma intenzivni pridelavi (predvsem pridelava zelenjave, ki se večinoma prideluje na integriran način), neposredni bližini močnega trga in težavah pri ureditvi izpusta za živali (strnjena urbanizirana območja in problem zadostnih površin kmetijskih zemljišč). Konec leta 2008 je bilo na območju MOL-a aktivnih že 18 ekoloških kmetij (inštitut za trajnostni razvoj, 2008).

Kmetijski vnosi in njihovi vplivi na naravne vire

Kmetovanje je tako točkoven kot ploskoven onesnaževalec v prostoru. Vloga kmetijstva kot onesnaževalca je v veliki meri odvisna od njegove usmeritve in predvsem od stopnje njegove intenzivnosti. Intenzifikacijo kmetijstva lahko definiramo kot proces, ki zmanjšuje proizvodne stroške na enoto kmetijskega proizvoda. Ker je bistvo intenzifikacije ekonomsko, torej v zmanjševanju stroškov, lahko v nenadzorovanih razmerah predstavlja velik pritisk na naravo in okolje (Kazalci okolja, 2007). Na okolje lahko negativno vplivajo neustrezni kmetijski postopki (časovno neustrezno in preobilno gnojenje, nestrokovna uporaba sredstev za varstvo rastlin, naravnim razmeram neprilagojena mehanizacija, pregloboko oranje, vrstenje poljščin, neupoštevanje kolobarja idr.), najbolj neposredne negativne učinke v okolju pa povzročijo okoljsko sporni vnosi v kmetijstvu. Iz vsebine predhodnih poglavij je očitno, da je kmetijstvo na območju MOL-a v primerjavi s slovenskimi razmerami nadpovprečno specializirano, prav tako je od slovenskega povprečja višja raven intenzifikacije. K temu največ prispevajo predvsem kmetije na ravninskem in barjanskem območju.

Okoljsko pereči snovni agrarni vnosi

Med okoljsko pereče snovne agrarne vnose uvrščamo organska in mineralna gnojila, sredstva za varstvo rastlin, na okolje pa lahko negativno vplivajo tudi naftni derivati, ki v sodobnem kmetijstvu predstavljajo nepogrešljiv energetski vir. Gnojila sodijo med okoljsko bolj sporna, najbolj negativne posledice pa v okolju povzročajo prekomerne količine dušika, ki je lahko mineralnega ali organskega izvora. Vir dušika organskega izvora so ostanki rastlinske pridelave in živinoreje (hlevski gnoj, gnojevka, gnojnica), vir dušika mineralnega izvora pa številna na trgu dostopna mineralna gnojila. Prvi je za okolje manj pereč, vendar se v procesih mineralizacije dušika organska snov pretvori v mineralno, ki potem kroži v okolju v odvisnosti od naravnih razmer in porabe dušika. Teh procesov se ne da nadzorovati in jih ni mogoče uskladiti s časom, rastjo in razvojem rastlin. Mineralni dušik je zelo podvržen izpiranju, zato je pomembno, da ga vnašamo takrat, ko ga rastline dejansko potrebujejo.

Snovni vnosi (predvsem organska in mineralna gnojila) imajo lahko negativen vpliv na vode, predvsem na podtalnico, na prst, rastline (kmetijske pridelke) in zrak. Kako in v kakšnem obsegu se bodo negativni okoljski učinki vseh omenjenih vnosov odražali v okolju, je odvisno od številnih dejavnikov: od lastnosti prsti (debeline, kationske izmenjalne kapacitete, pH idr., Lampič, 2000), podnebja, rabe tal (vrsta rabe, pokritost zemljišč idr.), načina in količine gnojenja ter uporabe sredstev za varstvo rastlin, načina obdelave tal idr.

V MOL-u kar 95 % anketiranih kmetij upošteva s predpisom opredeljene dovoljene mejne vrednosti števila glav velike živine, ki ureja vnos nevarnih snovi in rastlinskih hranil v tla (do 1,9 GVŽ/ha). Glede na prevladujoč delež govedorejskih in mešanih kmetij so podatki o reji živine oziroma živinorejski gostoti pri okoljskem vrednotenju še kako pomembni.

Povprečno slovensko kmetijsko gospodarstvo, ki je usmerjeno v živinorejo, po zadnjih podatkih redi skoraj 7 glav velike živine. Podobno kakor v drugih državah EU-ja se obtežba tudi v Sloveniji zmanjšuje, samo v obdobju 1997–2003 za skoraj 10 % (v povprečju se je spustila pod 1 GVŽ/ha kmetijskih zemljišč v uporabi).

Preglednica 17: Podatki o kmetijah, reji živine in živinorejski gostoti po pridelovalnih območjih.

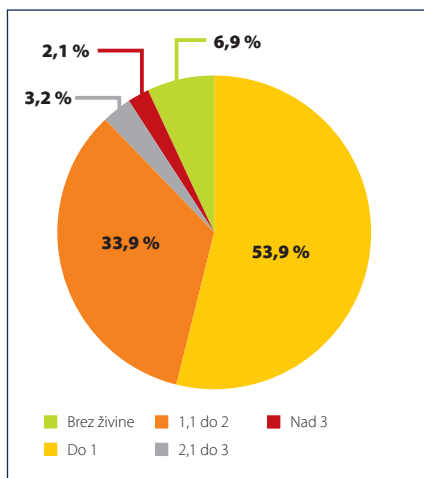
Pridelovalno območje MOL	Število kmetij	Obdelovalna zemljišča v ha (skupaj)	Število GVŽ	Število GVŽ na kmetijo	Živinorejska gostota GVŽ/ha
Barjansko območje	30	708,7	652	21,7	0,9
Hribovito območje	87	661,9	606	7,0	0,9
Ravninsko območje	72	914,2	933	13,0	1,0
Skupaj	189	2284,8	2191	11,6	1,0

Na območju MOL-a so razmere podobne kot v Sloveniji, kar kažejo tudi na terenu pridobljeni podatki. V povprečju anketirane kmetije gojijo 1 GVŽ/ha obdelovalnih zemljišč, glede na razpoložljivost kmetijskih zemljišč po posameznih pridelovalnih območjih pa je živinorejska gostota na barjanskem in v hribovitem območju še nekoliko nižja.

Samo na desetih kmetijah (5 % anketiranih) je **živinorejska gostota** večja od 2 GVŽ/ha, od tega jih je pet na ravninskem območju. Te kmetije predstavljajo potencialno nevarnost za obremenjevanje podtalnice. Največji delež kmetij ima živinorejsko gostoto pod 1 GVŽ/ha, 34 % pa od 1 do 2 GVŽ/ha. Povečane obtežbe z živino se pojavljajo na zemljiščih kmetij na ravninskem območju in pri posameznih kmetijah v hribovitem delu, vendar trenutno stanje kaže okoljsko ugodno sliko. Tudi največja živinorejska kmetija (340 GVŽ) na Barju ima ustrezno obtežbo kmetijskih površin z živino, saj razpolagajo z zadostnimi količinami obdelovalne zemlje.

Če analiziramo stanje živinorejske gostote še po posameznih pridelovalnih območjih, se kažejo okoljsko najbolj ustrezne razmere na barjanskem območju, kjer ima 70 % kmetij pod 1 GVŽ/ha, preostalih 30 % pa med 1 in 2 GVŽ/ha. Na hribovitem območju je delež prvih nekoliko nižji (60 %), enak pa je delež kmetij z obtežbo med 1 in 2 GVŽ/ha. 5 % kmetij ima živinorejsko gostoto nad predpisano vrednostjo. Še najmanj ugodne razmere z vidka živinorejske gostote so na ravninskem območju, kjer je 12,5 % anketiranih kmetij brez živine, 40 % anketiranih ima živinorejsko gostoto do 1 GVŽ/ha, 40 % med 1 in 2 GVŽ/ha, 7 % pa nad 2 GVŽ/ha. Podobno kot se zmanjšuje obtežba z živino se je v Sloveniji zmanjšala tudi skupna količina porabljenih **mineralnih gnojil** in sicer za 27 % v obdobju 1992-2005. Najbolj se je zmanjšala poraba dušika (za 33 %), kalija (za 27 %) in fosforja (za 15 %).

Zmanjšala se je tudi poraba mineralnih gnojil na hektar kmetijske zemlje v uporabi in sicer za 16,3 % oziroma s 342 kg/ha na 294 kg/ha (Kazalci okolja, 2007). Struktura porabljenih mineralnih gnojil kaže, da jih v Sloveniji uporabljamo predvsem za dognojevanje z dušikom (uporaba enostavnih dušikovih gnojil KAN in sečnina), gnojenje s fosforjem in kalijem pa kombiniramo z uporabo živinskih gnojil pri predsetveni obdelavi tal. Zmanjšanje porabe mineralnih gnojil

Slika 27:

Živinorejska gostota na anketiranih kmetijah.

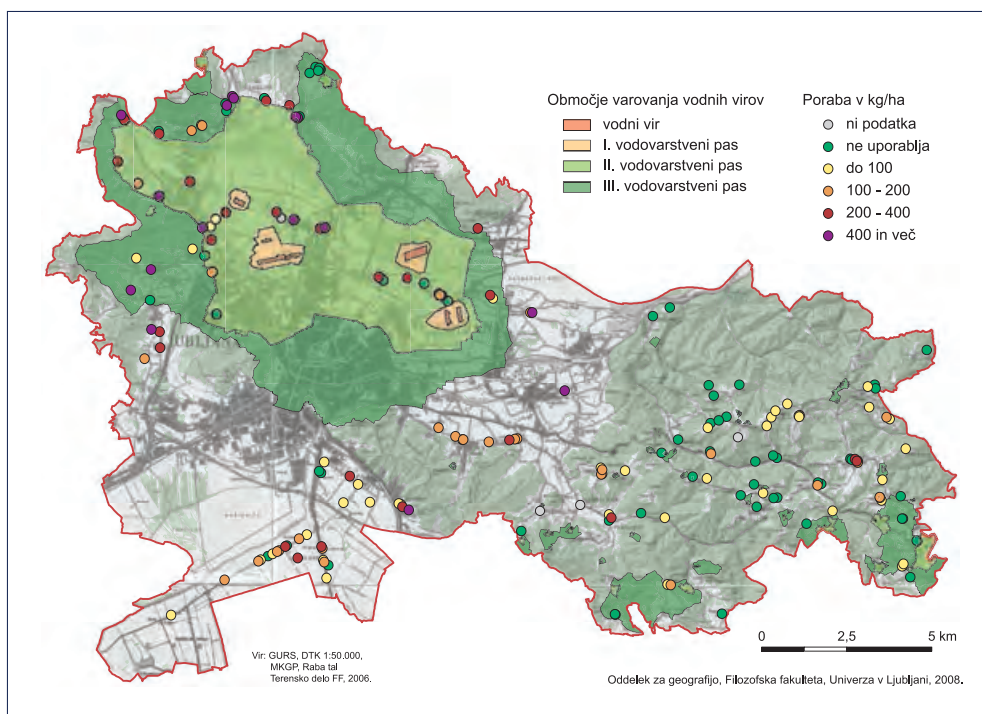
Slika 28:

*Bolj kot obtežba z živino lahko
okoljski problem predstavlja
neprimerno skladiščenje
organskih gnojil.*

na hektar kmetijskih zemljišč v uporabi lahko v precejšnji meri pripišemo zahtevam nitratne direktive in načelom dobre kmetijske prakse pri gnojenju, h katerim so zavezana kmetijska gospodarstva v zadnjih letih, še posebej pa po letu 2004, ko smo vstopili v EU. Večja pozornost je namenjena uporabi živinskih gnojil ter upoštevanju rastlinskih hranil v živinskih gnojilih pri načrtovanju gnojenja z mineralnimi gnojili. Ker morajo imeti kmetijska gospodarstva izdelane gnojilne načrte, v katerih so ovrednotena tudi uporabljena rastlinska hranila iz živinskih gnojil, se poraba mineralnih gnojil temu ustrezno zmanjšuje. Ti trendi se odražajo tudi pri interpretaciji aktualnih razmer na kmetijah MOL-a, hkrati pa je potrebno opozoriti, da so anketirani kmetje večinoma vseeno nekoliko podcenili obseg porabe mineralnih gnojil na svoji kmetiji.

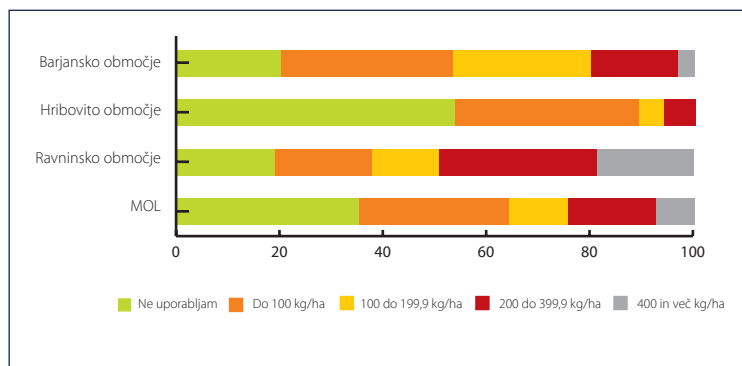
Slika 29: Poraba mineralnih gnojil na kmetijah.

Preglednica 18: Povprečna poraba mineralnih gnojil na obdelovalnih zemljiščih po pridelovalnih območjih.

Pridelovalno območje MOL		Povprečna poraba mineralnih gnojil (kg/ha)					Skupaj
		Ne uporabljam	Do 100	100 do 199,9	200 do 399,9	400 in več	
Barjansko območje	Število	6	10	8	5	1	30
	% znotraj območja	20	33,3	26,7	16,7	3,3	100
Hribovito območje	Število	45	30	4	5	0	84
	% znotraj območja	53,6	35,7	4,8	6	0	100
Ravninsko območje	Število	13	13	9	21	13	69
	% znotraj območja	18,8	18,8	13	30,4	18,8	100
Skupaj	Število	64	53	21	31	14	183
	% znotraj območja	35	29	11,5	16,9	7,7	100

Skoraj tretjina anketiranih kmetov (29 %) porabi v povprečju do 100 kg mineralnih gnojil na ha obdelovalnih zemljišč, kar 35 % pa mineralnih gnojil sploh ne uporablja. Največ slednjih je bilo v hribovitem območju (54 %), najmanj pa na ravninskem (19 %). Delež kmetov z večjo hektarsko porabo mineralnih gnojil je po pričakovanjih največji na ravninskem območju, kjer je tudi intenzivnost kmetovanja največja, hkrati pa je okolje najbolj občutljivo. Skoraj 50 % ravninskih kmetij porabi v povprečju več kot 200 kg mineralnih gnojil na ha. Te številke so v skladu s slovenskim povprečjem, vendar je potrebno postaviti, da bodo aktivnosti za zmanjševanje porabe mineralnih gnojil v kmetijstvu na ravninskem delu občine še vedno potrebne.

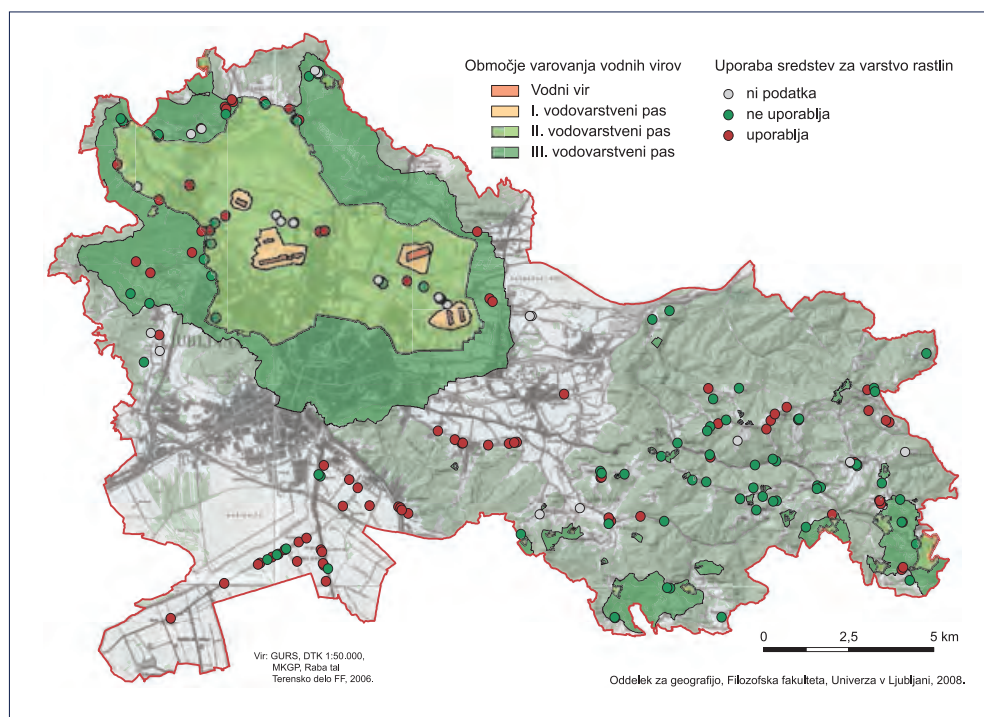
Slika 30:

Povprečna poraba mineralnih gnojil po pridelovalnih območjih.

Uporaba **sredstev za varstvo rastlin** je v MOL-u večinoma omejena na ravninski in barjanski del. Za razliko od mineralnih gnojil je poraba sredstev za varstvo rastlin v Sloveniji v zadnjih desetih letih dokaj konstantna z manjšimi letnimi nihanji. V letu 2004 se je poraba nepričakovano povečala na račun povečane uporabe fungicidov, ki so v letu 2004 predstavljali 72 % vseh uporabljenih sredstev za varstvo rastlin v Sloveniji. Pri herbicidih je očitna težnja zmanjševanja uporabe predvsem zaradi novejših skupin herbicidov z manjšim hektarskim odmerkom. Poraba insekticidov je v zadnjih petih letih dokaj konstantna in podobno kot pri fungicidih odvisna od vremenskih razmer v posameznem letu. Poraba sredstev za varstvo rastlin na hektar obdelovalnih površin je v Sloveniji nad povprečjem držav EU-15, je pa primerljiva s porabo v državah s podobno strukturo gojenih rastlin in podobnimi pridelovalnimi razmerami. (Kazalci okolja, 2005)

Okoljski problemi povezani z uporabo sredstev za varstvo rastlin tudi MOL niso tuji. Poraba sredstev za varstvo rastlin na hektar obdelovalnih zemljišč se je v obdobju 2000–2004 rahlo povečala, in sicer s 6,8 kg aktivnih snovi/ha v letu 2000 na 7,5 kg aktivnih snovi/ha v letu 2004.

Slika 31: Uporaba sredstev za varstvo rastlin na kmetijah.

Prostorska razporeditev kmetij glede na uporabo sredstev za varstvo rastlin v MOL-u kaže izrazito dvojnost. V vzhodnem hribovitem območju jih kmetije malo, na ravninskem in barjanskem območju pa so sestavni del agrarnih vnosov. Za kmetije v vzhodnem hribovitem delu občine v veliki meri velja, da sredstva za varstvo rastlin uporabljajo predvsem tiste, ki so usmerjene v pridelavo sadja in jagodičevja

Energetska intenzivnost in struktura energetskih vnosov v kmetijstvu

Z ovrednotenjem energetske intenzivnosti kmetijstva lahko na sintezen način prikažemo potencialno nevarnost za kmetijsko obremenjevanje okolja. Ker je z okoljevarstvenega vidika predvsem pereče obremenjevanje z gnojili, sredstvi za varstvo rastlin in tekočimi gorivi, so izračuni energetske intenzivnosti za posamezna območja narejeni na različnem obsegu posameznih vnosov.

Poraba energije v kmetijstvu je postala primerljiv okoljski kazalec evropske okoljske statistike, kjer je izražena z neposredno porabo plinskega olja, bencina in električne energije ter s posredno porabo za proizvodnjo mineralnih gnojil. Po tej metodologiji predstavlja v Sloveniji večji del energijske porabe v kmetijstvu plinsko olje za pogon naftnih strojev (49,6 %), sledi energija za proizvodnjo mineralnih gnojil (42,6 %) in električna energija (4,6 %). Za leto 2000 ocenjujejo, da je bilo na ha obdelovalnih površin porabljenih 10,3 GJ/ha (od tega 4,4 GJ/ha za proizvodnjo mineralnih gnojil), poraba plinskega olja se po letu 1996 zmanjšuje. Ker v Sloveniji ne proizvajamo mineralnih gnojil, ta energija sicer ne vpliva na nacionalno energijsko bilanco, posredno pa prav tako obremenjuje okolje z ogljikovim dioksidom. (Kazalci okolja, 2005)

Takšno energetsko vrednotenje kmetijstva je mogoče samo na širšem državnem nivoju in je namenjeno vrednotenju doseganja ciljev Kjotskega protokola – zmanjševanju izpustov toplogrednih plinov, kjer ima pomembno mesto tudi kmetijstvo.

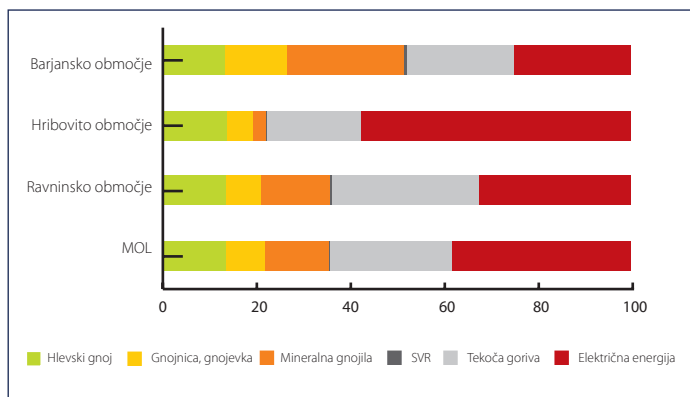
Metodologija energetskega vrednotenja kmetijstva na podlagi podatkov o snovnih in energetskih vnosih na posamezni kmetiji ima bistveno večjo uporabno vrednost, predvsem pa omogoča kompleksno vrednotenje dejanskih pritiskov kmetijstva na okoljske sestavine (ne le na zrak, kar nakazuje prej omenjena državna metodologija). Že izvedene raziskave v Sloveniji kažejo, da se je povprečna energetska intenzivnost slovenskih kmetij konec 90-ih let gibala med 30 in 38 GJ/ha obdelovalnih zemljišč, na kmetijsko najprimernejših in pridelovalno intenzivnejših območjih, predvsem prodnih ravninah, pa je ta vrednost znašala od 35 do 46 GJ/ha (Rejec Brancelj, 2000, Lampič, 2002).

Preglednica 19: Energetska intenzivnost kmetij po pridelovalnih območjih.

Pridelovalno območje MOL	Število anketiranih kmetij	Obdelovalne površine (ha)	Število GVŽ	Skupna EI (GJ/ha)	EI – brez električne energije (GJ/ha)
Barjansko območje	30	708,7	652,5	21,8	9,2
Hribovito območje	87	661,8	609,5	25,3	9,5
Ravninsko območje	72	914,2	929	31,3	17,6
Skupaj	189	2284,7	2190	27,0	12,5

Najnovejši podatki in izračuni kažejo za ljubljansko občino pomembno drugačno sliko. Povprečna energetska intenzivnost kmetijstva ob upoštevanju vseh vnosov znaša 27 GJ/ha, vendar se po posameznih območjih pomembno razlikuje. Tako se skromnejša intenzivnost kmetovanja kaže na barjanskem območju (21,8 GJ/ha), pričakovana največja pa na osrednjem ravninskem (31,3 GJ/ha). Pri vrednotenju teh vrednosti moramo upoštevati dejstvo, da je meja, ko se negativni okoljski učinki začno širiti s kmetije v okolje, 15 GJ/ha (Lampič, 2002).

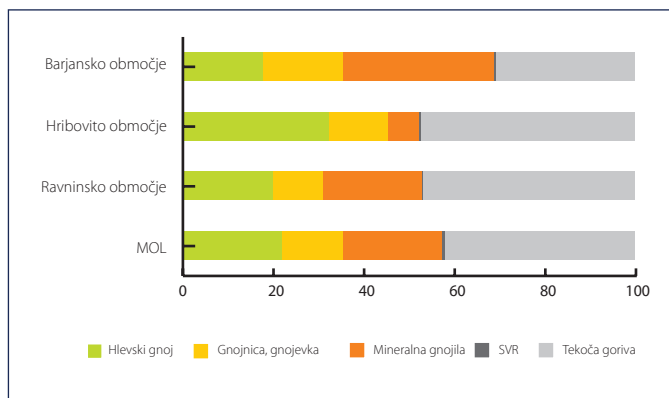
Okoljsko gledano so tako najbolj pomembni podatki o specifičnih agrarnih vnosih. Izstopa seveda električna energija, vrednost tekočih goriv (5,48 GJ/ha) pa je blizu ocene za slovensko povprečje (Lampič, 2002). Spet je potrebno poudariti razlike med območji. Višjo porabo tekočih goriv na ravninskem delu občine lahko pripišemo intenzivnejši kmetijski pridelavi, razmeroma veliki oddaljenosti in raztresenosti obdelovalnih površin, nezanemarljiv pa je tudi delež tekočih goriv, ki jih pridelovalci zelenjave porabijo za ogrevanje rastlinjakov. Višja vrednost porabe mineralnih gnojil pri barjanskih kmetijah je povezana z usmerjenostjo kmetij v govedorejo, kjer je za pridelavo krme (silažna koruza) v večjem obsegu potrebna uporaba mineralnih gnojil.

Slika 32:
Struktura vseh kmetijskih
vnosov na anketiranih
kmetijah.

Ker posamezne vrste energetske vnosa različno obremenjujejo okolje, je bolj kot skupna poraba pomembna njihova struktura. Če upoštevamo vse energetske vnose na območju MOL-a, največji energetski delež predstavlja električna energija (39 %), ki je okoljsko najmanj sporna, s 26 % so na drugem mestu tekoča goriva, organska gnojila pa skupaj predstavljajo 21 %. Med slednjimi je okoljsko bolj sporen delež gnojevke in gnojnice (pronicanje v podtalnico, predvsem ob nepravilni uporabi). Mineralna gnojila predstavljajo 14 % vnosa, medtem ko je energetski delež vnosa sredstev za varstvo rastlin zanemarljiv. Naši izsledki kažejo, da se je v zadnjih letih nekoliko zmanjšala energetska intenzivnost v kmetijstvu, presenetljivo pa je skoraj povsem nespremenjena ostala struktura energetskih vnosa.

Okoljsko bolj zanimiva je struktura le štirih vnosa; organskih in mineralnih gnojil, sredstev za varstvo rastlin in tekočih goriv. Struktura osnovnih agrarnih vnosa odraža pridelovalno usmeritev kmetijstva po posameznih območjih. Presenetljivo je, da se struktura vnosa na nivoju občine skoraj povsem ujema s strukturo vnosa na nivoju Slovenije (Lampič, 2002). Hlevski gnoj tako predstavlja 22 % (povsem enako), gnojevka in gnojnica 14 % (Slovenija 15 %), mineralna gnojila 22 % (Slovenija 24,6 %), delež sredstev za varstvo rastlin pa je na območju MOL-a zanemarljiv (zaradi lege kmetij na vodovarstvenih območjih velik del kmetov teh sredstev ne uporablja, večja poraba sredstev za varstvo rastlin se kaže predvsem pri intenzivnem sadjarstvu), tekočih goriv pa 42 % (Slovenija 37,1 %) (Lampič, 2002, Lampič et al., 2007).

Slika 33:
Struktura
najpomembnejših
kmetijskih vnosov na
anketiranih kmetijah.

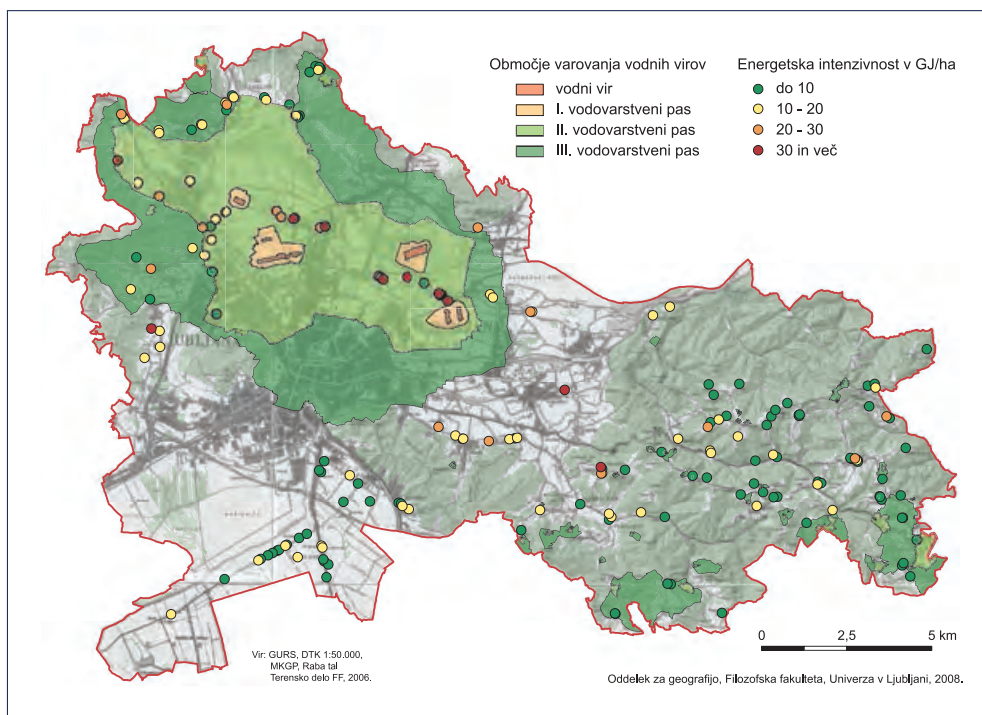
Prostorska razporeditev agrarnih vnosov

Slika energetske intenzivnosti po posameznih pridelovalnih območjih znotraj MOL je zelo generalizirana in ne pokaže dejanskih velikih razlik med posameznimi kmetijami, ki dosegajo intenzivnost od nekaj GJ/ha do 100 in več GJ/ha. Razlike v energetske intenzivnosti po posameznih pridelovalnih območjih so pričakovane, zaradi naravnih danosti pa bi pričakovali še večje odstopanje ravninskih kmetij. Končna analiza energetske intenzivnosti na nivoju občine je pokazala sledeče:

- Energetsko najbolj potratne kmetije z vnosi nad 35 GJ/ha se pojavljajo na območju vodovarstvenih pasov Ljubljanskega polja, nekaj tudi v osrednjem hribovitem delu občine.
- Barjanske kmetije so praviloma energetsko manj intenzivne, večinoma se njihovi agrarni vnosi gibajo med 15 in 25 GJ/ha.
- V hribovitem zaledju obstajajo velike razlike med kmetijami, energetsko manj potratne pa so na skrajnem vzhodu in jugu občine.
- Od 189 anketiranih kmetij jih ima le 24 (12 %) energetsko intenzivnost nižjo od 15 GJ/ha (okoljsko še sprejemljiva meja), 54 pa jih presega kritičnih 30 GJ/ha.

Še bolj zanimiv je prikaz energetske intenzivnosti posameznih kmetij, ko upoštevamo samo osnovne štiri energetske vnose. Na celotnem barjanskem in hribovitem območju so kmetije glede na energetsko porabo okoljsko zelo različne. Izstopajo predvsem posamezne (največ v pridelavo zelenjave) usmerjene kmetije na ravninskem delu občine in sicer v osrednjem delu Ljubljanskega polja. Nekatere med njimi dosegajo vnose preko 30 GJ/ha, kar pa okoljsko ni več zanemarljivo, če upoštevamo še občutljivejše naravno okolje.

Slika 34: Energetska intenzivnost kmetij.

Vpliv kmetijstva na zaloge vodnih virov in prsti

Ugotavljanje vplivov različnih dejavnosti na kakovost okoljskih sestavin, predvsem vodnih virov in prsti, je za prebivalstvo strateškega pomena. V Sloveniji pretežni del pitne vode pridobivamo s črpanjem podzemne vode, le zelo majhen delež pa z zajemom površinske vode. Delež podzemne vode v oskrbi s pitno vodo se praviloma giblje od 90 % navzgor. V Sloveniji je vzrokov za oskrbo s pitno vodo iz iz podtalnice več, eden glavnih pa je njena dosegljivost, ki izhaja iz ugodnih geoloških razmer. (Brenčič, Kranjc, Prestor, 2005)

Zaradi tako pomembne vloge podzemnih vodnih virov, je ugotavljanje vplivov na podzemna vodna telesa še toliko bolj aktualno.

Kmetijstvo ni edini onesnaževalec podzemnih voda z nitrati. Pomembno vlogo imajo tudi »nekmetijski dejavniki«, med katerimi je potrebno izpostaviti neurejeno komunalno infrastrukturo, ki predvsem na območjih, kjer je v podzemnih vodah preveč nitratov, še ni urejena v skladu z zahtevami EU-ja.

Na koncentracijo nitratov v podzemni vodi vplivajo tudi naravne razmere, med katerimi so predvsem pomembne pedološke lastnosti tal, v prvi vrsti njihova debelina. Na plitvih in lažjih tleh je verjetnost izpiranja nitratov v podzemne vode večja kot na globljih in težjih tleh. Poleg naravnih danosti prostora svoj delež k obremenjevanju podzemnih voda z nitrati prispevajo tudi številne druge dejavnosti v prostoru. Če izhajamo iz načina obremenjevanja, sta glavna vira vnosov nitratov v podtalnico točkovno onesnaženje (neurejena skladišča živinskih gnojil in kanalizacija) ter razpršeno onesnaženje zaradi

gnojenja z organskimi in mineralnimi gnojili. Zaradi potrebe po zmanjšanju obremenjevanja voda z nitrati v Sloveniji od leta 1996 velja omejitev obtežbe kmetijske zemlje z živino, predpisani pa so tudi okolju prijazni načini gnojenja kmetijskih zemljišč.

Na osnovi strukture energetskih vnosov in same energetske intenzivnosti kmetijstva na območju MOL-a lahko glede vplivov kmetijstva na zaloge vodnih virov predvidevamo sledeče:

- Vrednosti energijske porabe vseh okoljsko bolj spornih vnosov so razmeroma nizke. To velja za vsa tri pridelovalna območja občine.
- Na barjanskem območju so nekoliko višje vrednosti vnosov gnojevke in gnojnice (2,2 GJ/ha) ter mineralnih gnojil (4,4 GJ/ha). Oba vnosa sta okoljsko bolj sporna, vendar so obstoječe vrednosti okoljsko še vedno sprejemljive.
- V hribovitem delu po pričakovanjih nekoliko izstopa vrednost vnosa hlevskega gnoja, ki je okoljsko manj sporen.
- Na ravninskem območju poleg hlevskega gnoja izstopajo še vnosi tekočih goriv (7,5 GJ/ha), ta vrednost pa je z vidika slovenskih razmer še vedno ustrezna in okoljsko manj sporna.
- Obseg in struktura agrarnih vnosov sta po aktualnih podatkih z vidika varovanja vodnih virov primerni na celotnem območju MOL-a in po posameznih pridelovalnih območjih.

Stanje podtalnice na Ljubljanskem polju kaže, da (razen izjemoma) kmetijstvo trenutno ne predstavlja pomembnejšega obremenjevalca okolja, predvsem voda. Vsi podatki kažejo, da je trenutni obseg in način pridelave praviloma primeren. Dosedanji ukrepi so bili pravilno zastavljeni in do določene mere učinkoviti, potrebna bi bila še nekoliko boljše kontrola in njihovo dosledno izvajanje.

Kmetijstvo vpliva na prst tako zaradi načina obdelave tal kot tudi zaradi vnosa gnojil in uporabe sredstev za varstvo rastlin. Z intenziviranjem pridelave se povečuje pridelek, zaradi tržne naravnosti pa kmetje pri pridelavi ne upoštevajo kolobarja ampak tržne zahteve, ki jih lahko zadostijo le z načrtnim gojenju kultur, njihovim ustreznim gnojenjem (povečevanju rodovitnosti prsti) in ustreznim varstvom kulturnih rastlin.

Ker je pomemben delež kmetijskih površin prav na vodovarstvenih območjih MOL-a, ima velik pomen monitoring onesnaženosti kmetijskih tal, ki ga letno izvajajo od leta 2004 (Simončič et al., 2006). Ključen je za ugotavljanje ostankov sredstev za varstvo rastlin in rastlinskih hranil neposredno v prsti, pa tudi zaradi ugotavljanja možnosti njihovega spiranja v podzemne vode. Ker so prsti na vodovarstvenih območjih praviloma plitve in prepustne, je to območje z vidika ranljivosti podzemnih voda še toliko bolj občutljivo.

Meritve ostankov rastlinskih hranil in sredstev za varstvo rastlin, ki so se v letu 2006 izvajale na 27 lokacijah (na vodovarstvenih območjih VVO MOL-a, vodarne Brest ter Iškega vršaja) kažejo, da so koncentracije nevarnih snovi večinoma pod zakonsko predpisanimi mejnimi vrednostmi. Spomladi so bili v 13 vzorcih ugotovljeni ostanki aktivnih snovi, ki so bili predvsem posledica uporabe herbicidov za zatiranje plevelov v koruzi (9 primerov, aktivna snov metolaklor), v treh primerih pa so bili posledica zatiranja plevelov v zelenjavi (Simončič et al., 2007). Pri jesenskem vzorčenju so bili ostanki SVR ugotovljeni samo v 8

vzorcih, od tega v 6 ostanki herbicidov (metolaklor) za zatiranje plevela v koruzi.

Meritve kažejo, da kmetje pri svojem obdelovanju upoštevajo načela dobre kmetijske prakse. Poudariti pa je treba, da so bili ostanki aktivnih snovi na treh od šestih vzorčnih lokacij ugotovljeni znotraj prvega vodovarstvenega območja, kjer se sredstva za varstvo rastlin sploh ne smejo uporabljati (Simončič et al., 2007).

Glede na usmerjenost anketiranih kmetij so potencialna največja nevarnost za onesnaževanje prsti (in posledično podzemne vode) kmetije, ki so usmerjene v rastlinsko pridelavo ali govedorejske kmetije.

- Rastlinska pridelava: kmetije, ki so usmerjene v pridelavo zelenjave ali žit, kjer gre praviloma za usmerjeno, intenzivno in tržno pridelavo. Kljub številnim kmetijam, ki kmetujejo na integriran način, ta skupina kmetij predstavlja potencialno nevarnost za okolje, predvsem za prst in podzemno vodo. Okoljsko je tako z vidika onesnaženja prsti najbolj občutljivo ravninsko območje. Za okolje najbolj sprejemljivo, vendar v pridelovalnem (in tržnem) pogledu manj ugodno, bi bilo načrtno uvajanje ekološke pridelave. Ob dobrem sodelovanju in povezovanju ekoloških pridelovalcev, ki bi trgu ponudili dovolj raznovrstne in kakovostne zdrave domače hrane, bi lahko Ljubljana drugim mestom ponudila koncept »zdrave in okolju prijazne pridelave hrane«.
- Govedorejske kmetije: intenzivne živinorejske kmetije, kjer je okoljsko lahko sporna pridelava krme za živino (koruza), hkrati pa zaradi večjega števila živine prihaja do višje živinorejske gostote na kmetiji. Zaradi povečane nevarnosti za onesnaževanje prsti izstopa ravninsko, deloma tudi barjansko območje.

Glede okoljskih vplivov živinoreje so razmere na nivoju občine ugodne, saj je povprečna živinorejska gostota tik pod 1 GVŽ/ha obdelovalnih površin. Še najmanj ugodno stanje z vidika živinorejske gostote je na ravninskem območju, kjer je 12,5 % anketiranih kmetij brez živine, 40 % kmetij ima živinorejsko gostoto med 1 in 2 GVŽ/ha, 7 % pa celo nad 2 GVŽ/ha.

35 % anketiranih kmetov v MOL-u ne uporablja mineralnih gnojil. Delež kmetov z večjo hektarsko porabo mineralnih gnojil je nasploh največji na ravninskem območju, kjer je tudi intenzivnost kmetovanja največja, hkrati pa je okolje najbolj občutljivo. Skoraj 50 % ravninskih kmetij porabi v povprečju več kot 200 kg mineralnih gnojil na hektar, skoraj petina anketiranih pa jih ne uporablja.

Povprečna energetska intenzivnost kmetijstva ob upoštevanju vseh vnosov znaša 27 GJ/ha, okoljsko bolj spornih vnosov pa komaj 12,5 GJ/ha. Obseg in struktura agrarnih vnosov na celotnem območju MOL-a in po posameznih pridelovalnih območjih sta po aktualnih podatkih z vidika varovanja vodnih virov primerna.

Prostor kot naravni vir

Kmetijska zemljišča predstavljajo enega ključnih neobnovljivih naravnih virov, zato smo konflikte kmetijstva z drugimi dejavnostmi v prostoru obravnavali tudi neposredno na terenu s pomočjo vrednotenja percepcije stanja okolja in okoljskih problemov anketiranih kmetov. Težnje v spreminjanju rabe tal smo predstavili v prejšnjih poglavjih, na tem mestu pa želimo osvetliti predvsem pogled kmetov na možnosti soobivanja kmetijstva z drugimi dejavnostmi, njegovega razvoja ter širše vizije razvoja prostora. Stališča in videnje kmetov kot pomembnih »upravljalcev« prostora v tem kontekstu predstavljajo dragocene dodatne informacije, saj se na območju MOL-a srečujemo s številnimi neustreznimi težnjami v rabi prostora (zaraščanjem, ozelenjevanjem, zazidavo), neusklajenostmi s predvideno rabo glede na strategijo razvoja kmetijstva, predvsem pa s pomanjkanjem prostora za razvoj obstoječih in novih dejavnosti.

Slika 35:

Pritisk urbanizacije na kmetijski prostor je na ravninskem delu občine izjemen (Črna vas na Barju).

Glede **prihodnjega razvoja** območja občine oziroma bodoče rabe prostora je pomembno tudi, kako sami kmetje vidijo širše območje svoje kmetije čez nekaj let. Na velik pritisk urbanizacije celotnega kmetijskega prostora kaže dejstvo, da je kar 42 % anketiranih navedlo možnost, da se bo širše območje kmetije v prihodnjih letih spremenilo v stanovanjsko sosesko. Ti odgovori nedvomno odražajo trenutno situacijo (ne le v ljubljanskem ampak tudi širšem slovenskem prostoru), saj smo zadnjih pet let priče pravi eksploziji stanovanjske gradnje prav v podeželskih območjih v zaledju urbanih središč. Natančnejša analiza podatkov MKGP-ja o spremembi rabe zemljišč, ki je zajela vse površine, ki so iz drugih kategorij prešle v kategorijo pozidana in sorodna zemljišča, pokaže, da je bilo v obdobju 2002–2007 v Sloveniji pozidanih oziroma urbaniziranih skupno 19.712 ha, kar predstavlja 22,5 % povečanje urbanih površin. V tem obdobju so bili najbolj urbanizirani kmetijska zemljišča (65,2 %) in gozdovi (24,4 %) (Kazalci okolja v Sloveniji, 2008).

V ljubljanski občini je zanimivo tudi, da skoraj 25 % kmetov ocenjuje, da bo v bodoče okolica njihovih kmetij vse bolj zaraščena z gozdom. Pomemben je tudi delež tistih, ki so navedli kot odgovor kategorijo drugo (največkrat so navajali opuščanje kmetovanja). Tako se delež tistih, ki v prostorskem razvoju vidijo predvsem zaraščanje in opuščanje kmetovanja, še poveča.

Preglednica 20: Vizija razvoja širšega območja kmetije po pridelovalnih območjih.

Pridelovalno območje MOL		Vizija razvoja območja čez leta								Skupaj
		1	2	3	4	5	6	7	8	
Barjansko območje	Število	7	0	18	1	2	8	1	5	29
	% znotraj območja	24,1	0	62,1	3,4	6,9	27,6	3,4	17,2	15,5
Hribovito območje	Število	38	12	18	2	9	2	4	26	86
	% znotraj območja	44,2	14	20,9	2,3	10,5	2,3	4,7	30,2	46
Ravninsko območje	Število	1	2	42	7	15	8	9	6	72
	% znotraj območja	1,4	2,8	58,3	9,7	20,8	11,1	12,5	8,3	38,5
Skupaj	Število	46	14	78	10	26	18	14	37	187
	% znotraj območja	24,6	7,5	41,7	5,3	13,9	9,6	7,5	19,8	100

1 – zaraščeno z gozdom; 2 – območje/naselje počitniških hišic; 3 – stanovanjsko naselje; 4 – območje, namenjeno trgovini, obrti, industriji; 5 – brez večjih sprememb; 6 – zavarovano območje; 7 – nimam predstave; 8 – drugo

Kako dinamične procese v pokrajini občutijo njeni neposredni vzdrževalci – kmetje, pa se še bolje odraža po posameznih pokrajinskih pridelovalnih območjih. Najbolj deljeni so odgovori kmetov na barjanskem območju, kjer jih večina, kar 62 % meni, da se bodo na širše območje kmetij v prihodnjih letih razširile stanovanjske soseske. Po drugi strani pa jih je skoraj četrtina (24 %) mnenja, da se širše območje Barja postopoma zarašča. Slaba tretjina (28 %) anketiranih kmetov vidi barjansko območje v prihodnosti kot zavarovano območje, kar je glede na dolgoletne aktivnosti ob ustanavljanju krajinskega parka Barje, ki je bilo uradno ustanovljeno v drugi polovici leta 2008, razumljivo. Kmetje so kot uporabniki in vzdrževalci tega prostora dobro seznanjeni s postopki ustanavljanja zavarovanega območja, zato ne preseneča, da jih tolikšen delež vidi v zakonskem zavarovanju dela Ljubljanskega barja možnost za ublažitev procesov hitrega spreminjanja rabe zemljišč (predvsem pozidave) in upočasnitev zaraščanja.

Slika 36:

Del Ljubljanskega barja je v letu 2008 pridobil status zavarovanega območja – krajinski park.

Kmetje v hribovitem zaledju vidijo v prihodnosti predvsem še bolj zaraščeno že tako pretežno gozdnato pokrajino (slabih 45 %). Kot zanimivost in hkrati opozorilo lahko izpostavimo velik delež odgovorov kmetov hribovitega dela MOL-a (skoraj 30 %), ki so pod navedbo drugo večinoma poudarili, da vidijo prihodnost tega območja brez kmetijske dejavnosti. Prav takšne namige velja obravnavati s posebno pozornostjo, saj nam kažejo, da pretežno majhne kmetije brez izrazite kmetijske usmeritve v tem okolju ne vidijo prave prihodnosti za svoj obstoj. Kljub posameznim uspešnim kmetom in številnim pobudam za razvoj podeželja, prave pozitivne naravnosti in vizije med to skupino kmetov ni.

Slika 37:

Trenutne razmere na področju prostorskega načrtovanja velik del kmetov puščajo v negotovosti in jim onemogočajo dolgoročno načrtovanje kmetijske rabe.

Kmetje na ravninskem delu v prihodnje pričakujejo na širšem območju svojih kmetij predvsem razširitev stanovanjskih sosesk (58 % odgovorov), delež ostalih odgovorov je manj pomemben. Na izjemen pritisk urbanizacije posredno kažejo mnenja kmetov, da bo čez leta ta predel stanovanjsko območje oziroma območje namenjeno trgovini, obrti, industriji (skupaj skoraj 70 % odgovorov) ter dejstvo, da nimajo predstave o prihodnosti tega območja (12,5 %). Prav kmetje, ki so navedli zadnji odgovor, so v razgovoru velikokrat poudarili, da v prostorskem razvoju prihaja do tako hitrih in velikih sprememb, da sploh ne vedo, kaj lahko pričakujejo v prihodnje. Trenutne razmere na področju prostorskega načrtovanja velik del kmetov puščajo v negotovosti, izjemno dinamične spremembe pa onemogočajo posameznikom načrtovanje kmetijske rabe in siceršnje usmeritve kmetovanja.

Kot dopolnitev k analizi navzkrižij med kmetijsko rabo in okoljem, pa tudi konfliktov med različnimi dejavnostmi v prostoru, smo z vprašalnikom od kmetov želeli izvedeti, kateri so po njihovem mnenju najbolj izstopajoči »okoljski« problemi na širšem območju kmetije. Predvsem smo hoteli pridobiti informacije o tistih problemih, ki motijo kmetovalce. Navedeni izstopajoči okoljski problemi niso povsod odraz dejanskega stanja, vendar pogled anketirancev oziroma njihovo dožemanje splošne okoljske problematike odraža videnje populacije kmetov, ki so se znašli ujeti med številne druge, največkrat prostorsko vse bolj agresivne dejavnosti.

Med možnimi odgovori so kmetje izbirali med naslednjimi: problemi povezanimi s prometom, neurejena kanalizacija, problemi s pitno vodo, onesnaženo ozračje, neurejena gnojišča, neurejena divja odlagališča odpadkov, stihijska oziroma slabo načrtovana gradnja, težave zaradi obiskovalcev, rekreativcev (prečkanje obdelovalnih površin, kraja, škoda

ipd.), zaraščanje, druge motnje (divjad, vrtničkarji, idr.). Ponudili pa smo jim tudi možnost odgovora, da v okolici kmetije ni izrazitih okoljskih problemov (za ta odgovor se je odločilo 6 % vseh anketirancev).

V raziskavi kmetijstva znotraj avtocestnega obroča (Kladnik, 2002) se je na sicer nekoliko drugače formulirano vprašanje (glavne težave, ki jih povzroča kmetom okolica) pokazalo, da so za kmete na ožjem ljubljanskem območju najbolj pereči problemi povezani s škodo, ki jo povzročajo občani (70 %), otežen dostop do parcel zaradi gostega prometa (60 %) in težaven dostop do obdelovalnih zemljišč zaradi njihove oddaljenosti (35 %).

Oba največja problema, ki sta bila ugotovljena za kmetije na ožjem območju Ljubljane, sta se pokazala kot pomembna tudi v naši raziskavi na večjem delu ravninskega območja občine. Ker so anketiranci imeli možnost izbrati do tri izstopajoče okoljske probleme, smo dobili skupaj kar 368 odgovorov oziroma okoljskih problemov, ki se zdijo kmetom na območju MOL-a ključni. Med najbolj izstopajoče okoljske motnje so uvrstili t. i. druge okoljske probleme (ki jih povzročajo vrtničkarji, divjad, hrup posameznih dejavnosti v naselju, poplavljanje, nenadzorovano nasipanje ipd.), kar je izpostavila skoraj polovica

Slika 38:

Na barjanskem območju poplavljanje vpliva na kmetijsko proizvodnjo, posledično pa nenadzorovano nasipanje predstavlja tudi velik okoljski problem.

anketirancev. Med ostalimi odgovori so najpogostejše navajali probleme povezane s prometom (34 %), neurejeno kanalizacijo (25 %) in motnje, ki jih povzročajo rekreativci oziroma izletniki (24 %). Takšna struktura odgovorov kaže, da kmetje kot največje probleme v mestu ocenjujejo tiste, ki bodisi neposredno ali posredno vplivajo na samo kmetijsko dejavnost. Skozi izpostavljene okoljske probleme se pokažejo nasprotja ter križanje interesov v prostoru. Kmetje zaradi narave kmetijske dejavnosti prihajajo najpogostejše v konflikt s prebivalstvom (problemi z rekreativci, vrtničkarji) in prometom.

Po posameznih geografskih območjih so se pokazale pomembne razlike. Kmetje na barjanskem območju največji okoljski problem vidijo v neurejeni kanalizaciji (53 %), problemih povezanih s prometom (15 kmetov oziroma 50 %), druge okoljske probleme (poplavljanje in nenadzorovano zasipanje) pa je navedlo 33 % anketirancev. Razmeroma veliko anketiranih, kar 27 %, motijo neurejena divja odlagališča.

Sorodni okoljski problemi motijo anketirance na ravninskem območju in sicer problemi v prometu (57 %), motnje, ki jih povzročajo rekreativci ter sprehajalci s psi je izpostavilo kar 46 % kmetov, 35 % pa je navedlo kot moteč t. i. drug problem, ki je na tem območju predvsem povezan s škodo, ki jo povzroča divjad (nekaj pridelovalcev zelenjave je iz-

Preglednica 21: Okoljski problemi, kot jih vidijo anketiranci, po pridelovalnih območjih.

Pridelovalno območje MOL		Okoljski problemi kot jih vidijo anketiranci											Skupaj
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Barjansko območje	Število	15	16	0	1	3	8	1	3	6	10	1	30
	% znotraj območja	50	53,3	0	3,3	10	26,7	3,3	10	20	33,3	3,3	15,9
Hribovito območje	Število	8	17	23	1	1	8	3	10	14	58	7	87
	% znotraj območja	9,2	19,5	26,4	1,1	1,1	9,2	3,4	11,5	16,1	66,7	8	46
Ravninsko območje	Število	41	14	1	3	0	24	7	33	2	25	4	72
	% znotraj območja	56,9	19,4	1,4	4,2	0	33,3	9,7	45,8	2,8	34,7	5,6	38,1
Skupaj	Število	64	47	24	5	4	40	11	46	22	93	12	189
	% znotraj območja	33,9	24,9	12,7	2,6	2,1	21,5	5,8	24,3	11,6	49,2	6,3	100

1 - problemi povezani s prometom (gneča, parkiranje, hrup); 2 - neurejena kanalizacija; 3 - težave s pitno vodo (kakovost, občasno onesnažena, pomanjkanje...); 4 - onesnažen zrak; 5 - neurejena gnojišča (izcejanje, smrad...); 6 - neurejena, divja odlagališča odpadkov; 7 - stihijna, slabo načrtovana gradnja; 8 - motnje zaradi rekreativcev, izletnikov idr. obiskovalcev; 9 - vse večje zaraščanje; 10 - drugo (vrtničarji, divjad, hrup drugih dejavnosti...); 11 - ni izstopajočih okoljskih problemov

postavilo celo vrane, ki trgajo folijo) in pa vrtničarje. Slednji motijo kmete predvsem zaradi neprimerne odnosa do okolja (neustrezna vrtničarska infrastruktura, način pridelave vrtnin idr.), hkrati pa povzročajo škodo na bližnjih kmetijskih zemljiščih. Prav v zadnjem letu smo pričeli reševanju neurejenih območij vrtničarstva na številnih lokacijah v Ljubljani in obrobju, kar bo poleg zmanjšanja neposrednih negativnih okoljskih učinkov te dejavnosti in velike estetske motnje v pokrajini pozitivno vplivalo tudi na kmetovanje. V hribovitem območju je za kmete najbolj moteča divjad in slabo urejene ceste (t. i. drugi problemi, 67 %) ter težave s pitno vodo.

Po ocenah anketirancev bodo v prihodnjih letih na območju MOL-a procesi šli predvsem v smeri širjenja stanovanjskih območij (deloma tudi območij za trgovino, obrt in industrijo), obseg območij, zaraščenih z gozdom pa se bo še povečeval.

Med ključne okoljske probleme lahko uvrstimo predvsem tiste, ki so povezani s prometom (gneča, težka dostopnost, hrup) - ta je najbolj moteč na barjanskem in ravninskem območju, neustrezno urejeno kanalizacijo, neurejenimi odlagališči odpadkov, škodo in nevšečnostmi, ki jo povzročajo rekreativci in sprehajalci, ter t. i. drugimi problemi (škoda, ki jo povzroča divjad, poplave, težave z vrtničarji). Izstopajoči specifični okoljski problemi po območjih so neurejena kanalizacija in poplavljanje na barjanskem območju, težave z divjadjo in slabša oskrba z vodo v hribovitem predelu ter motnje zaradi rekreativcev, sprehajalcev s psi in vrtničarjev na ravninskem območju.

Vloga nekaterih okoljskih problemov je za kmete in kmetijsko pridelavo še posebej pomembna, a jih ostalo prebivalstvo sploh ne pozna in še manj občuti. To so predvsem; težave z divjadjo, rekreativci, sprehajalci in vrtničarji, težja dostopnost zaradi zgoščenega prometa (dostopnost do obdelovalnih zemljišč).

Razvojni potenciali in perspektivnost kmetij

Na podlagi številnih, v predhodnih poglavjih nanizanih informacij in stvarnih podatkov o kmetijah, gospodarjih na kmetijah, kmetijskih gospodarstvih, značilnostih kmetovanja idr. želimo v naslednjih poglavjih sintezno predstaviti različne vidike perspektivnosti kmetij in kmetovanja v občini kot celoti, pa tudi po posameznih pokrajinskih oziroma pridelovalnih tipih.

Posebno podpoglavje je namenjeno tržni naravnosti kmetijstva, analizi obsega in načinu trženja na kmetijah v ljubljanski občini, dodatno pa so predstavljene razmere med kmetijami, usmerjenimi pretežno v pridelovanje zelenjave, saj gre za skupino ekonomsko bolj perspektivnih kmetij. Te imajo na območju glavnega mesta posebno oskrbno funkcijo, izjemno dobre možnosti za trženje, hkrati pa so zaradi ujetosti v urbano okolje prestolnice prostorsko najbolj omejene in pod velikim pritiskom širitve drugih dejavnosti. Ker se pretežno nahajajo na vodovarstvenih območjih, je njihov način pridelave povezan tudi z varovanjem ključnega naravnega vira v Ljubljani, to je podzemne vode.

Demografski potencial kmetij in nasledstvo

Obstoj kmetijstva v Ljubljani in njeni okolici je povezan s številom kmetij oziroma kmetov ter drugih članov kmečkih gospodinjstev. **Nasledstvo na kmetiji je ključno za bodočnost kmetij**, njihovo delovanje in razvoj pa sta povezana z zadostnim številom delovnih rok, ki v celoti ali vsaj občasno pomagajo na kmetiji.

Po podatkih Popisa kmetijskih gospodarstev iz leta 2000 so bile nasledstvene razmere na ljubljanskih kmetijah zelo problematične, saj je imela le dobra četrtina kmetij zagotovljenega naslednika.

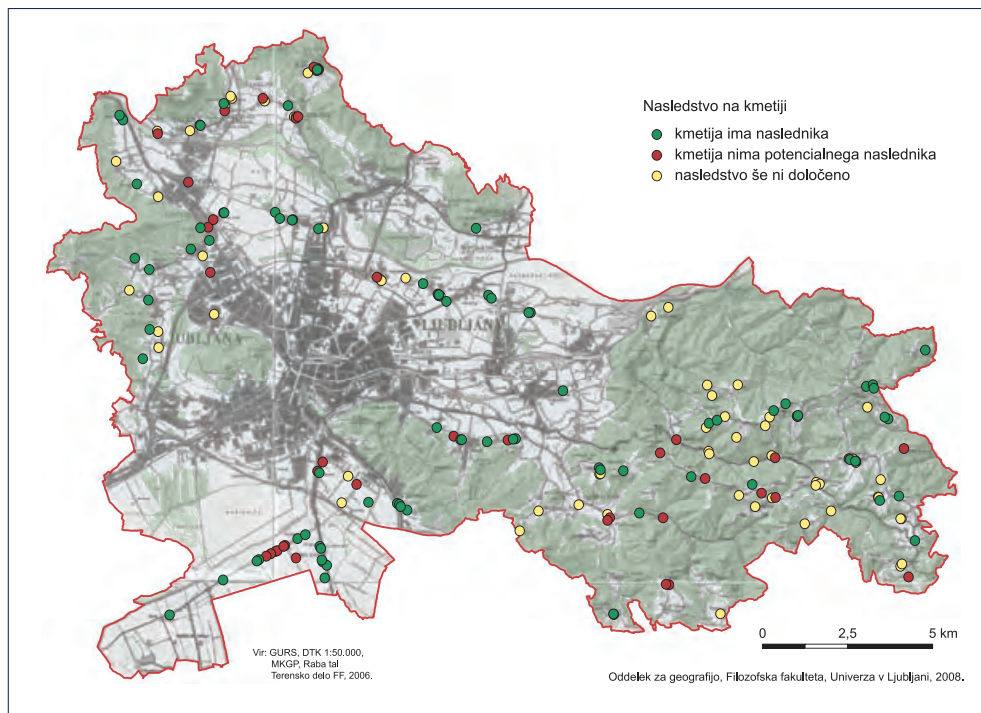
Vprašanje nasledstva na kmetijah smo ugotavljali tudi med anketiranimi kmeti, ki so se morali opredeliti za enega izmed treh odgovorov; kmetija ima naslednika, kmetija nima naslednika, o potencialnem nasledniku na kmetiji še ne morejo govoriti. Tretjo možnost so izbrali predvsem mlajši gospodarji, za katere vprašanje nasledstva še ni relevantno, saj so šele pred kratkim sami prevzeli kmetijo, njihovi potomci (potencialni nasledniki) pa so praviloma še otroci.

Med vsemi anketiranimi kmetijami jih kar 43 % ocenjuje, da ima kmetija zagotovljenega naslednika, 20 % pa za svojo kmetijo ne vidi nobene možnosti glede nasledstva. Zanimivo je, da se je na vprašanje o prihodnosti kmetije in kmetovanja kar 33 % anketiranih izreklo, da kmetija prave prihodnosti nima. To kaže na dejstvo, da kmetje za bodoči razvoj oziroma postopno usihanje ali ugasnitev kmetije ne vidijo problema le v nasledstvu (kar je dejansko velik problem drugod po Sloveniji), ampak vidijo omejitve tudi v drugih dejavnostih.

Preglednica 22: Nasledstvo na kmetijah v ljubljanski občini.

Nasledstvo	Število	Delež (%)
Da, ima naslednika	82	43,4
Ne, ni potencialnega naslednika	40	21,2
Se ne ve	67	35,4
Skupaj	189	100

Slika 39: Nasledstvo na kmetijah.

Na podlagi analize podatkov o starosti, izobrazbi, morebitni kmetijski izobrazbi ter aktivnosti potencialnih naslednikov smo ugotavljali, kako bodo le-ti vplivali na bodoči razvoj kmetij.

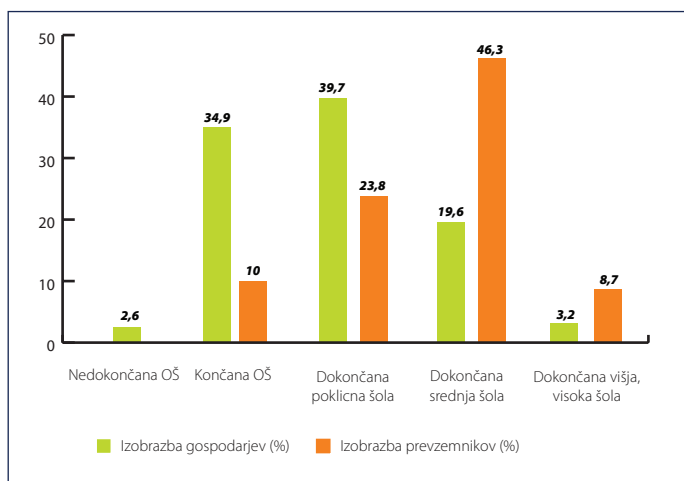
Ko smo upoštevali **starost** potencialnih **prevzemnikov**, se je pokazalo, da jih je skoraj 39 % mlajših od 25 let. Seveda lahko marsikdo od predvidenih naslednikov v tej starostni skupini v prihodnosti izbere drugačno pot, tako da dejanski prevzem kmetije ni povsem zanesljiv. Ta informacija kaže, da na kmetiji razmišljajo dolgoročno, da želijo nadaljevati družinsko tradicijo in hkrati dati posest v mlajše roke.

Opozoriti velja na razmeroma velik delež potencialnih prevzemnikov v starostni skupini od 35 do 50 let (kar 30 %), saj gre za generacijo, ki bi morala že imeti vodilno vlogo pri gospodarjenju in usmerjanju kmetije.

Poleg starosti prevzemnikov je za bodoče kmetovanje pomembna tudi njihova

dosežena stopnja in vrsta izobrazbe. Zaradi mladosti prevzemnikov podatki o izobrazbi niso povsem relevantni, saj smo upoštevali trenutno doseženo izobrazbo prevzemnikov starejših od 15 let. Večji delež naslednikov z dokončano osnovno šolo je tako povezan z mladostjo potencialnih prevzemnikov in pričakujemo, da bo število bodočih kmetov z zgolj osnovnošolsko izobrazbo na območju MOL-a čez 15 do 20 let zanemarljivo.

Šibka izobrazbena struktura gospodarjev na slovenskih kmetijah (in tudi na kmetijah MOL-a) še vedno predstavlja enega ključnih problemov nadaljnega razvoja kmetijstva, spremljanja in uvajanja novosti v tej dejavnosti idr., izobrazbena slika naslednikov na kmetijah pa je bolj optimistična. Celo prikazan delež manj izobraženih naslednikov je dejansko nerealen (previsok), saj jih je od 80-ih kar 31 mlajših od 25 let in večina izmed njih še ni zaključila svojega izobraževanja.

Slika 40:
Izobrazbena struktura
gospodarjev in potencialnih
prevzemnikov.

Bistveno boljša splošna izobraženost slovenske populacije se odraža tudi v **izobrazbi bodočih gospodarjev** na kmetijah. Kar dobrih 55 % potencialnih prevzemnikov ima dokončano vsaj srednješolsko izobrazbo.

Čeprav razpolagamo le s skupnimi podatki glede kmetijske izobrazbe naslednikov, je jasno, da lahko poleg boljše izobrazbene strukture pričakujemo velik napredek tudi v ustreznejši kmetijski izobrazbi kmetov gospodarjev. Vprašanje o morebitni kmetijski izobrazbi na terenu ni bilo vedno posebej poudarjeno, zato ti podatki niso celoviti. Vsekakor pa že informacije za slabo tretjino naslednikov kažejo, da se kmetije, ki nameravajo obdržati in razvijati svojo dejavnost, tudi na področju izobraževanja naslednikov že ustrezno angažirajo.

Podatki kažejo, da ima 20 do 30 % potencialnih naslednikov ustrezno kmetijsko izobrazbo, kar predstavlja eno pomembnih prednosti kmetij na območju MOL-a. Načrtovanje ustrezne izobrazbe otrok in predvsem prevzemnikov je na kmetijah MOL-a v primerjavi s kmetijami drugod po Sloveniji bistveno večje, kar je potrebno upoštevati kot strateško prednost tudi pri celostnem načrtovanju dejavnosti v prostoru.

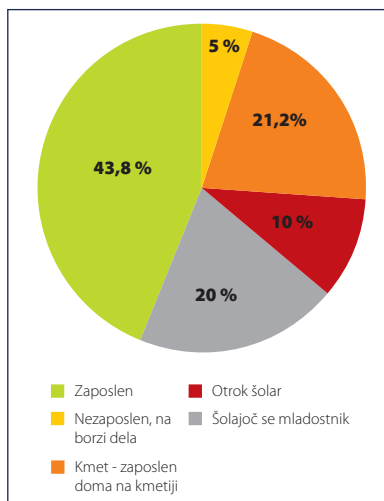
Aktivnost potencialnih naslednikov kaže, da prevladujejo trenutno zaposleni v drugih dejavnostih (44 %), 21 % pa jih je že sedaj zaposlenih doma na kmetiji. Razvoj-

no gledano takšno razmerje ni najbolj ugodno, kar nekaj anketirancev pa je poudarilo, da nameravajo dolgoročno ostati doma in prevzeti kmetijo. Očitno je, da se velik delež kmetijskih gospodarstev še vedno dodatno financira tudi iz drugih dejavnosti.

Preglednica 23: Kmetijska izobrazba prevzemnikov.

Vrsta kmetijske izobrazbe	Število	Delež (%)
Brez kmetijske izobrazbe	3	3,7
Dodatni tečaji, izobraževanja	1	1,3
Poklicna, srednja kmetijska šola	18	22,5
Višja, visoka kmetijska šola in več	6	7,5
Skupaj	28	35

Za razumevanje problemov in potencialnih priložnosti podeželja in kmetijstva so ključnega pomena **demografske značilnosti**. Za bodoči razvoj kmetijskih gospodarstev je odločilna zdrava demografska struktura gospodinjstev in sicer tako po številčnosti članov kot zastopanosti vseh generacij, s posebnim poudarkom na mlajših družinskih članih. Kot razvojno najprimernejše ocenjujemo trigeneracijsko gospodinjstvo (Klemenčič et al., 2005). To zaradi števila članov in prisotnosti vseh treh generacij omogoča celovit in dolgoročen razvoj kmetijske dejavnosti, k temu pa pripomorejo številčna delovna sila, dragocene izkušnje in znanje starejše generacije kot tudi mladostna inovativnost in zagon. V raziskavah po različnih območjih Slovenije (Klemenčič et al., 2005) pa tudi na območju MOL ugotavljamo, da prav pri tej skupini kmečkih gospodinjstev, kljub formalni prisotnosti članov iz treh generacijskih skupin, v zadnjih letih prihaja do osiromašenja strukture, saj ima kar 39 % teh gospodinjstev pet ali manj družinskih članov. 8 % trigeneracijskih gospodinjstev ima celo samo štiri člane, kar kaže na možnost, da gre za gospodinjstva, ki so lahko v dokaj neugodnem socialnem in gospodarskem položaju. Na drugi strani pa je 30 % kmetijskih gospodarstev tega tipa z več kot sedmimi člani, ki predstavljajo ostanek nekdanj prevladujočega tipa značilnih kmečkih gospodinjstev.

Slika 41:

Aktivnost prevzemnikov na kmetijah.

Gospodarsko manj funkcionalnih ostarelih in starejših anketiranih kmetij je 15 %. Razvojno gledano so te kmetije obsojene na postopno (ali pa razmeroma hitro) ugašanje. Praksa tako v Sloveniji kot ljubljanski občini kaže, da obstajajo tudi izjeme. Marsikje so prav ostarela kmečka gospodarstva še tista poslednja, ki nadaljujejo tradicijo kmetijske rabe prostora in vzdržujejo značilno podobo kulturne pokrajine.

Glede na razmere v Sloveniji je demografska vitalnost anketiranih kmetij v MOL-u ugodnejša od povprečne slike gospodinjstev. Kmetijska dejavnost zahteva toliko delovne sile in angažiranosti, da so kmetije s samo dvema članoma (teh je skoraj 20 %) dolgoročno neperspektivne.

Z vidika demografske moči in socioekonomskih potez kmetij je na območju celotne občine desetina takšnih, ki so zaradi starosti članov gospodinjstva (vsi člani so starejši od 65 let) in povsem neekonomske vloge kmetijstva (brez dohodka iz kmetijstva) popolnoma neperspektivne.

Gospodarsko močna (z enim ali več člani gospodinjstev, ki so zaposleni na kmetiji) so predvsem trigeneracijska gospodinjstva in pa tista s srednjo in mlado generacijo. Skoraj 70 % trigeneracijskih kmečkih gospodinjstev ima vsaj enega člana zaposlenega na kmetiji, medtem ko je delež mladih gospodinjstev z vsaj enim zaposlenim na kmetiji kar 60 %.

Z razvojnega vidika velja posebej izpostaviti dobro četrtno kmetij s starejšo in srednjo generacijo, ki sodijo med čiste kmetije (dohodek ožjih družinskih članov je samo iz kmetijske dejavnosti). V primeru, da si srednja generacija ne bo uspela najti partnerjev in si ustvariti družine, so te kmetije (navadno so tudi pridelovalno specializirane) srednjeročno neperspektivne. Ko bo delovno obnemogla starejša generacija, bo za delo na kmetiji ostal samo član srednje generacije (star 40 ali 50 let), ki pa ne bo sposoben naprej upravljati in razvijati dejavnosti v trenutnem obsegu.

Preglednica 24: Vitalnost in socioekonomski tipi kmetij.

Vitalnost gospodinjstva		Socioekonomski tip				Skupaj
		Čista	Mešana	Dopolnilna	Ostarela	
Ostarelo	Število				10	10
	% vitalnosti				100	100
	% SE tipa				52,6	5,3
Starejše	Število	1	3	6	9	19
	% vitalnosti	5,3	15,8	31,6	47,4	100
	% SE tipa	2,9	4,6	8,6	47,4	10,1
S starejšo srednjo generacijo	Število	5	3	11		19
	% vitalnosti	26,3	15,8	57,9		100
	% SE tipa	14,3	4,6	15,7		10,1
S srednjo generacijo	Število	2	6	15		23
	% vitalnosti	8,7	26,1	65,2		100
	% SE tipa	5,7	9,2	21,4		12,2
Trigeneracijsko	Število	16	38	23		77
	% vitalnosti	20,8	49,4	29,9		100
	% SE tipa	45,7	58,5	32,9		40,7
S srednjo in mlado generacijo	Število	11	15	15		41
	% vitalnosti	26,8	36,6	36,6		100
	% SE tipa	31,4	23,1	21,4		21,7
Skupaj	Število	35	65	70	19	189
	% vitalnosti	18,5	34,4	37	10,1	100
	% SE tipa	100	100	100	100	100

Slika 42:

Velik delež dopolnilnih kmetij v MOL obdeluje kmetijske površine in vzdržuje kulturno pokrajino (Lipoglav).

Velik delež dopolnilnih kmetij (65 %), katerih družinski člani danes spadajo v srednjo generacijo, vzdržuje in obdeluje kmetijo predvsem zaradi tradicije in skrbi za družinsko posest in ne zaradi dohodka. Tudi ta skupina kmetij je srednjeročno neperspektivna, saj so vsi člani zaposleni izven kmetijstva in le izjemoma lahko pričakujemo, da se bodo v prihodnje bolj usmerjeni v kmetijsko pridelavo.

Predhodne ugotovitve dopolnjuje vpogled v stanje socioekonomskega tipa kmetij v povezavi z vizijami kmetije. Ostarele kmetije glede na skromne človeške vire seveda nimajo prave prihodnosti, po drugi strani pa kar 50 % čistih kmetij vidi v kmetovanju celo nove možnosti. Samo pet čistih kmetij (15 %) v prihodnje za svojo dejavnost ne vidi prave perspektive.

Mešane kmetije se z vidika prihodnjega razvoja kažejo v razmeroma ugodni luči, saj jih dobrih 30 % vidi nove izzive v kmetijstvu, dobra polovica namerava ohraniti obstoječo pridelavo, slabih 20 % pa prave perspektive v kmetovanju ne vidi več.

Glede na perspektivnost lahko v bodoče pričakujemo največji predvsem upad dopolnilnih kmetij, saj jih več kot 50 % vseh ne vidi prave perspektive v kmetijstvu.

Preglednica 25: Prihodnost kmetij glede na njihov socioekonomski tip.

Prihodnost kmetije		Socioekonomski tip				Skupaj
		čista	mešana	dopolnilna	ostarela	
Nespremenjena	Število	13	33	31	3	80
	%	16,3	41,3	38,8	3,8	100
Nove možnosti	Število	17	21	6	2	46
	%	37,0	45,7	13,0	4,3	100
Ni perspektive	Število	5	11	33	14	63
	%	7,9	17,5	52,4	22,2	100
Skupaj	Število	35	65	70	19	189
	%	18,5	34,4	37,0	10,1	100

Na podlagi odgovorov kmetov ugotavljamo, da ima dobrih 40 % kmetij že določenega naslednika, 20 % kmetov pa je mnenja, da nasledstva na njihovi kmetiji ni mogoče zagotoviti. Če upoštevamo starost potencialnih prevzemnikov kmetij, lahko ugotovimo, da je kar 30 % predvidenih naslednikov na kmetiji že srednja generacija (stari od 35 do 50 let). Razvojno bistveno bolj perspektivna slika izobrazbene strukture potencialnih naslednikov, saj jih ima 55 % dokončano vsaj srednješolsko izobrazbo. Manj ugodna je slika aktivnosti potencialnih naslednikov, saj je precej visok delež tistih, ki so trenutno zaposleni zunaj kmetijstva (44 %). Dobra petina jih je že zaposlenih na kmetiji (21 %) ali pa delajo na kmetiji in so trenutno še na borzi dela (5 %).

Glede demografske perspektivnosti so v prednosti vitalnejši tipi gospodinjstev (s srednjo in mlado generacijo, trigeneracijska in gospodinjstva s srednjo generacijo), ki jih je skupaj skoraj 75 %. Takšno stanje na kmetijah MOL-a kaže na solidno demografsko moč kmetij in zato ugodne pogoje za nadaljevanje dejavnosti. V primeru povečanja kmetije oziroma povečanja obsega pridelave pa so razvojno najprimernejša tista vitalnejša gospodinjstva, ki imajo večje število družinskih članov.

Če upoštevamo socioekonomske tipe kmetij in njihovo demografsko vitalnost lahko ugotovimo, da bo v prihodnje prišlo do največjega upada dopolnilnih kmetij. Od 70 anketiranih jih je tako 50 % demografsko manj perspektivnih, hkrati pa približno enak odstotek dopolnilnih kmetij nima prave vizije razvoja in v tej dejavnosti ne vidijo pravih perspektiv. Veliko čistih kmetij bo ohranilo ali celo povečalo obseg pridelave, kot perspektivne pa se kažejo tudi mešane kmetije, saj jih večina (dobrih 80 %) namerava nadaljevati ali celo razširiti obstoječo kmetijsko dejavnost.

Perspektivnost kmetij z vidika pridelovalne usmeritve, velikosti in lege zemljišč

Ekonomsko gledano je glede na velikost in pridelovalno usmeritev kmetij njihovo vrednotenje po deležu dohodka iz kmetijstva gotovo ključno.

V MOL-u je ostala prevladujoča proizvodna usmeritev kmetij v govedorejo (42 %), vse manjši pa je trenutno še vedno velik delež mešanih kmetij brez izrazite pridelovalne usmeritve (35 %). Še po podatkih Kmetijskega popisa 2000 je bil delež kmetij s kombinirano, mešano pridelavo 50 %, vendar lahko pri živinorejskih in mešanih kmetijah v prihodnje pričakujemo največje spremembe. Skoraj dvema tretjinama mešanih kmetij kmetijstvo ne predstavlja več skoraj nobenega dohodka v gospodinjstvu, prav tako več kot 50 % govedorejskim kmetijam dohodek iz kmetijstva predstavlja manj kot 25 % družinskega proračuna. Nekoliko drugače moramo oceniti skupino kmetij, ki smo jih uvrstili med t. i. druge usmeritve. To so izrazito specializirane kmetije, usmerjene npr. v pridelavo sadja, ali pa gre za kmetije, ki se ukvarjajo s konjerejo oziroma ovčerejo in jim kmetovanje predstavlja zabavo in hobi ter način preživljanja prostega časa.

Glede na predhodne ocene in težnje v razvoju kmetijstva na celotnem območju MOL-a lahko dokaj zanesljivo predvidimo zmanjšan delež mešanih in govedorejskih kmetij ter postopno vse večji delež kmetij, usmerjenih v rastlinsko pridelavo. Med govedorejski-

mi kmetijami bo prihajalo do še večje specializacije in predvsem povečevanja obsega zemljišč (in pridelave), mešana pridelava se bo obdržala v hribovitem območju, bistveno manj pa na ravninskem delu občine.

Ker še vedno prevladujejo v govedorejo usmerjene kmetije (kar je pokazal že Popis kmetij iz leta 2000 tako za MOL kot za celo Slovenijo), smo nekoliko podrobneje analizirali podatke o povezavi med številom GVŽ z dohodkom iz kmetijstva po posameznih anketiranih kmetijah.

Preglednica 26: Gospodarska perspektivnost kmetij glede na njihovo usmeritev.

Dohodek iz kmetijstva		Pridelovalna usmeritev kmetije				Skupaj
		1	2	3	4	
Do 25	Število	44	3	43	17	107
	%	41,1	2,8	40,2	15,9	100
25-50	Število	7	3	16	2	28
	%	25,0	10,7	57,1	7,1	100
50-75	Število	7	2	6	3	18
	%	38,9	11,1	33,3	16,7	100
Nad 75	Število	8	10	14	4	36
	%	22,2	27,8	38,9	11,1	100
Skupaj	Število	66	18	79	26	189
	%	34,9	9,5	41,8	13,8	100

1 – mešana, kombinirana kmetija, 2 – rastlinska pridelava

3 – govedorejska kmetija, 4 – druga usmeritev (sadjarstvo idr.)

Med vsemi anketiranimi kmetijami jih desetina nima živine in večina izmed njih se nahaja na ravninskem območju občine. Pri kmetijah brez živine se kaže dvojnost; gre za izrazito majhne, ekonomsko neperspektivne mešane kmetije, drugo skupino pa predstavljajo specializirane kmetije, ki so se usmerile v rastlinsko pridelavo in jim najpomembnejši vir dohodka predstavlja kmetijstvo. Dohodkovno najmanj zanimive so razmere na kmetijah, ki imajo do 10 GVŽ. Predvsem za tiste, ki imajo do pet GVŽ je značilno, da jim dohodek iz kmetijstva predstavlja manj kot četrtino vseh dohodkov v gospodinjstvu (takšnih je 75 %). Perspektivne so že kmetije z več kot 10 GVŽ, najbolj pa tiste z več kot 20 GVŽ.

Povezavo med pridelovalno usmeritvijo in deležem celotnega dohodka na kmetijskih gospodarstvih iz kmetijske dejavnosti lahko dodatno osvetlimo še z vidika trženja in pridelave.

Vse v rastlinsko pridelavo usmerjene kmetije so tržno naravnane. Najmanj tržno se obnašajo mešane kmetije, kjer jih tretjina sploh ne trži svojih pridelkov in proizvodov, podobne pa so razmere tudi v skupini kmetij z drugo usmeritvijo. Zanimivo je, da manj kot 10 % govedorejskih kmetij niti ne prodaja niti ne predeluje svojih proizvodov. To kaže, da (ne glede na število živine) kmetije še vedno vsaj del svojih pridelkov prodajo, čeprav so pri navajanju deležev dohodka iz kmetijske dejavnosti navedli nekoliko podcenjene vrednosti. Med kmetijami, ki prodajajo svoje pridelke in proizvode ter pridelke hkrati tudi predelujejo (gre za dodano vrednost pridelkom, kar pomeni tudi dodatno delo), je največ

Preglednica 27: Dohodek glede na število glav živine na anketiranih kmetijah.

Število GVŽ		Dohodek iz kmetijstva (%)				Skupaj
		Do 25	25-50	50-75	Nad 75	
Brez živine ali do 1	Število	9	1	3	6	19
	%	47,4	5,3	15,8	31,6	100
1 do 5	Število	44	5	2	7	58
	%	75,9	8,6	3,4	12,1	100
5,1 do 10	Število	39	14	2	1	56
	%	69,6	25,0	3,6	1,8	100
10,1 do 20	Število	10	4	4	9	27
	%	37,0	14,8	14,8	33,3	100
20,1 do 50	Število	5	4	6	11	26
	%	19,2	15,4	23,1	42,3	100
Nad 50	Število			1	2	3
	%			33,3	66,7	100
Skupaj	Število	107	28	18	36	189
	%	56,6	14,8	9,5	19,0	100

mešanih in v pridelavo sadja usmerjenih kmetij. Pet kmetij, ki so usmerjene v rastlinsko pridelavo, doma tudi kisa zelje, medtem ko maloštevilne govedorejske (tudi pet kmetij) predelujejo mleko.

Z vidika trženja so najbolj perspektivne v rastlinsko pridelavo usmerjene in govedorejske kmetije, najmanj pa mešane. Vsekakor bi zaradi velikih potreb in bližine trga veljalo bolj vzpodbujati tudi pridelavo na kmetiji.

Da je velikost kmetije in predvsem obseg kmetijskih zemljišč zelo pomemben za razvoj kmetijske dejavnosti kaže podatek, da anketirane kmetije na območju ljubljanske občine skupno najemajo kar dobrih 40 % (955 ha) vseh obdelovalnih zemljišč, kar v povprečju predstavlja pet hektarov na anketirano kmetijo. Ustrezna velikost kmetije, ki bo omogočala preživetje gospodinjstvu in hkrati odgovorila (v proizvodnem smislu) na zahteve in potrebe ljubljanskega trga, se kaže kot eden večjih problemov kmetov predvsem na ravninskem in barjanskem območju.

Že raziskava Kladnika (2002) je nakazala problematiko ustreznega obsega kmetijskih zemljišč. Znotraj avtocestnega obroča je leta 2002 najemalo obdelovalna zemljišča več kot 50 % anketiranih kmetij, od celotnega zemljiškega potenciala pa so najete površine predstavljale kar 20 %.

Preglednica 28: Tržna naravnost kmetij glede na usmeritev.

Prodaja in predelava		Pridelovalna usmeritev kmetije				Skupaj
		1	2	3	4	
Prodaja in predeluje	Število	9	5	5	8	27
	%	33,3	18,5	18,5%	29,6	100
Prodaja	Število	31	13	68	9	121
	%	25,6	10,7	56,2%	7,4	100
Ne prodaja, ne predeluje	Število	26		6	9	41
	%	63,4		14,6%	22,0	100
Skupaj	Število	66	18	79	26	189
	%	34,9	9,5	41,8%	13,8	100

1 – mešana, kombinirana kmetija, 2 – rastlinska pridelava

3 – govedorejska kmetija, 4 – druga usmeritev (sadjarstvo idr.)

Podatki za kmetije celotne občine so pokazali, da ni izrazite povezave med velikostjo kmetij in dohodkom iz kmetijstva – torej za gospodarski vidik kmetovanja ni dovolj samo ustrezen obseg zemljišč. Kar 40 % kmetij z 10 do 20 ha zemljišč ima dohodek iz kmetijstva nižji od 25 %, dobrih 50 % anketiranih kmetij večjih, od 40 ha, pa je dohodkovno povsem ali v veliki meri odvisnih od kmetovanja.

Pri ugotavljanju perspektivnosti kmetovanja na območju MOL-a moramo (poleg pridelovalne usmeritve in velikosti kmetij) upoštevati tudi lego zemljišč oziroma oddaljenost obdelovalnih zemljišč od sedeža kmetije. Kmetovalci znotraj avtocestnega obroča so leta 2002 pri navajanju težav, ki jih povzroča urbano okolje, kot drugi največji problem navedli težaven dostop do lastnih obdelovalnih parcel. Obdelovalne parcele so različno oddaljene od same kmetije, vendar ima od vseh anketiranih kmetij kar 25 % do najbolj oddaljene parcele (njive, travnika) vsaj pet kilometrov. Velika oddaljenost od parcel oziroma njihova »razmetanost« je problematična z več vidikov. Najprej je zaradi

Preglednica 29: Gospodarska perspektivnost kmetij glede na njihovo velikost.

Dohodek iz kmetijstva (%)		Pridelovalna usmeritev kmetije					Skupaj
		Do 5	5,1 do 10	10,1 do 20	20,1 do 40	Nad 40	
Do 25	Število	1	39	51	13	3	107
	%	0,9	36,4	47,7	12,1	2,8	100
25-50	Število	1	3	17	6	1	28
	%	3,6	10,7	60,7	21,4	3,6	100
50-75	Število		3	4	6	5	18
	%		16,7	22,2	33,3	27,8	100
Nad 75	Število	1	3	12	10	10	36
	%	2,8	8,3	33,3	27,8	27,8	100
Skupaj	Število	3	48	84	35	19	189
	%	1,6	25,4	44,4	18,5	10,1	100

gostega prometa (in cestne mreže) dostop do posameznih parcel razmeroma otežen, Drug, v današnjem času ne povsem zanemarljiv vidik, je poraba goriva za obdelovanje bolj oddaljenih parcel, kar je finančno in okoljsko sporno. Najbolj oddaljene parcele imajo kmetije ravninskega in barjanskega območja, torej najbolj urbaniziranega dela občine. Pri obravnavanju problematike oddaljenosti obdelovalnih površin od sedeža kmetije pa je pomembna tudi motnja, ki jo kmetovalci s svojimi prevozi povzročajo prebivalstvu.

Tretjina anketiranih kmetij, ki imajo vsa obdelovalna zemljišča v neposredni bližini kmetije, se nahaja v hribovitem delu občine, ali pa gre za majhne mešane kmetije, po večini ostarele, ki postopoma že opuščajo kmetijsko pridelavo. Problem dostopnosti se kaže kot najizrazitejši na ravninskem delu občine, kjer ima dobrih 85 % vseh vprašanih parcele od kmetije oddaljen vsaj en kilometer. Kar 35 % kmetij ima posamezna obdelovalna zemljišča oddaljena od kmetije več kot pet kilometrov.

Preglednica 30: Maksimalna oddaljenost obdelovalnih zemljišč po pridelovalnih območjih.

Pridelovalno območje MOL		Maksimalna oddaljenost parcel (km)				Skupaj
		do 1	1,1 do 5	5,1 do 10	10,1 in več	
Barjansko območje	Število	9	13	4	4	30
	% znotraj območja	30	43,3	13,3	13,3	100
Hribovito območje	Število	36	36	9	6	87
	% znotraj območja	41,4	41,4	10,3	6,9	100
Ravninsko območje	Število	10	36	19	6	71
	% znotraj območja	14,1	50,7	26,8	8,5	100
Skupaj	Število	55	85	32	16	188
	% znotraj območja	29,3	45,2	17	8,5	100

Kot perspektivne kmetije v MOL-u se kažejo vse, ki so usmerjene v rastlinsko pridelavo, saj je med njimi največji delež tistih, katerim dohodek iz kmetijstva predstavlja nad 75 % vsega dohodka. Še naprej se bosta zmanjševala deleža mešanih in govedorejskih kmetij. Glede dohodka iz kmetijstva so med govedorejskimi bolj perspektivne šele kmetije z več kot 20 GVŽ, nadaljnja specializacija posameznih kmetij v govedorejo pa bo zahtevala povečanje obsega obdelovalnih površin. Med tržno naravnane kmetije se uvrščajo vse, ki so usmerjene v rastlinsko pridelavo, tržne pa so večinoma tudi govedorejske kmetije.

Ocena prihodnosti kmetij s strani kmetov

Različne vidike perspektivnosti kmetij vrednotimo s pomočjo številnih posrednih podatkov, perspektivnost razvoja pa lahko analiziramo tudi na podlagi neposredne ocene samih kmetov. Na vprašanje o prihodnosti kmetije so kmetje lahko izbirali med tremi možnostmi: kmetija bo v prihodnje delovala v približno enakem obsegu, odpirajo se nove možnosti za kmetijsko dejavnost ter kmetija nima prave prihodnosti. Kmetje, ki so se odločili za tretji odgovor, načrtujejo opustitev kmetovanja ali pa postopno zmanjševanje obsega pridelave.

Slika 43:

Prihodnost kmetij in pokrajine je v veliki meri odvisna od iniciative kmetov.

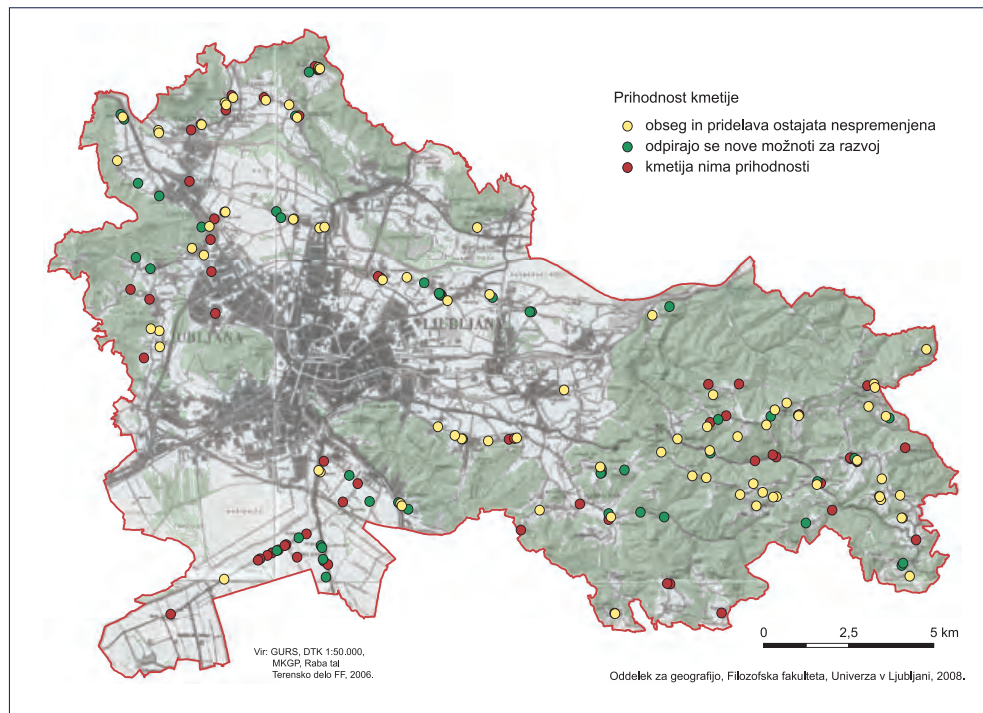
Rezultati na območju celotne občine kažejo, da večina anketiranih kmetij (42 %) namerava obdržati obseg pridelave in obdelave kmetijskih površin. Največ teh odgovorov smo zabeležili na ravninskem in hribovitem območju. Na ravninskem in v večji meri urbaniziranem območju se kmetje zavedajo omejenih možnosti prostorske širitve, na hribovitem delu pa je glede na druge značilnosti kmetij in socioekonomskih potoz

Preglednica 31: Prihodnost kmetij po pridelovalnih območjih.

Pidelovalno območje MOL		Prihodnost kmetije			Skupaj
		Obseg in pridelava ostajata nespremenjena	Odpirajo se nove možnosti za razvoj	Kmetija nima prihodnosti	
Barjansko območje	Število	5	10	15	30
	% znotraj območja	16,7	33,3	50	100
Hribovito območje	Število	41	19	27	87
	% znotraj območja	47,1	21,8	31	100
Ravninsko območje	Število	34	17	21	72
	% znotraj območja	47,2	23,6	29,2	100
Skupaj	Število	80	46	63	189
	% znotraj območja	42,3	24,3	33,3	100

razumljiva manjša podjetnost večine kmetov. Barjansko območje izstopa po deležu kmetij (polovica), ki ne vidijo več prave perspektive v kmetovanju. Tako 30 % anketiranih kmetov načrtuje sprva postopno zmanjševanje obsega pridelave in obdelovanja zemljišč, kar je najpogostejše povezano z demografskimi in socioekonomskimi značilnostmi kmetije. Preostalih 20 % pa bo že v kratkem povsem prenehalo s kmetovanjem. Na barjanskem območju je skoraj zanemarljiv delež kmetij, ki bodo ostale v okviru trenutnega obsega kmetovanja (17 %). Veliko večji je delež tistih (33 %), katerim se v kmetijstvu odpirajo nove možnosti in želijo razširiti obstoječo dejavnost.

Slika 44: Prihodnost kmetij v Mestni občini Ljubljana.

Poglobljena analiza po značilnih pridelovalnih območjih kaže, da si četrтина vseh anketiranih kmetov, ki vidijo v kmetijstvu nove perspektive in možnosti, zelo različno predstavlja razvoj svoje kmetije. Najmanjši je delež tistih, ki načrtujejo spremembo pridelovalne usmeritve, sledijo jim kmetje, ki načrtujejo investicije v gospodarske objekte in stroje, 13 anketiranih kmetov načrtuje razvoj dopolnilnih dejavnosti in največ, kar 18 kmetov, želi in načrtuje povečati obseg kmetije in s tem pridelave.

14 (dobrih 7 %) anketiranih kmetij, večina katerih se nahaja na barjanskem območju, ima v načrtu popolno opustitev kmetijstva. Zanimive so vizije kmetov na ravninskem delu, ki kljub večinskemu mnenju, da njihova kmetija tudi v prihodnje ostaja v okviru sedanjih zmožnosti, še vedno precej smelo razmišljajo tudi o povečanju pridelave. Gre namreč za območje, kjer je delež tržno naravnanih in od kmetijstva ekonomsko najbolj odvisnih kmetij največji, zato so prisiljeni tudi v prihodnje razmišljati o povečanju obsega kmetijske dejavnosti.

Preglednica 32: Načrti kmetov, povezani s kmetovanjem po pridelovalnih območjih.

Pridelovalno območje MOL		Načrti povezani s kmetovanjem								Skupaj
		1	2	3	4	5	6	7	8	
Barjansko območje	Število	5	9	6	2	5	1	2	30	29
	% znotraj območja	16,7	30	20	6,7	16,7	3,3	6,7	100	15,5
Hribovito območje	Število	41	25	2	3	5	4	7	87	86
	% znotraj območja	47,1	28,7	2,3	3,4	5,7	4,6	8	100	46
Ravninsko območje	Število	34	15	6	1	8	4	4	72	72
	% znotraj območja	47,2	20,8	8,3	1,4	11,1	5,6	5,6	100	38,5
Skupaj	Število	80	49	14	6	18	9	13	189	187
	% znotraj območja	42,3	25,9	7,4	3,2	9,5	4,8	6,9	100	100

1 – obseg in pridelava ostajata nespremenjena; 2 – zmanjšanje obsega pridelave, nejasna vizija; 3 – opustitev kmetovanja; 4 – sprememba pridelovalne usmeritve; 5 – povečanje obsega pridelave; 6 – vlaganje v stroje, sanacija hleva; 7 – vlaganje v dopolnilne dejavnosti

Med vizijami razvoja ima pomembno mesto vlaganje v dopolnilne dejavnosti na kmetiji, kar pa ostaja precej omejeno na hribovito območje (turizem), deloma tudi na ravninski del občine (predelava). Kmetije na Ljubljanskem polju vse bolj vidijo svoje priložnosti v delovno in pogosto tudi organizacijsko bolj zahtevni nadaljnji predelavi kmetijskih pridelkov.

Glede vodenja in predvsem uvajanja novosti (oziroma opuščanja obdelave) na kmetiji ima poleg gospodarja (njegove starosti, izobraženosti idr.) zelo pomembno vlogo tudi demografska slika celotnega gospodinjstva. Od 46-ih kmetij, ki imajo za prihodnost različne nove načrte v smeri razvojnih sprememb na kmetiji, jih je le 9 (torej petina) demografsko manj perspektivnih. Najbolj smeje načrte v smislu povečanja obsega pridelave imajo trigeneracijska, delovno najbolj močna gospodinjstva. Od 77-ih jih slaba polovica namerava obdržati trenutni obseg pridelave, 20 % pa jih razmišlja o opuščanju kmetovanja oziroma zmanjšanem obsegu pridelave.

Kako različni (ne le demografski) dejavniki vplivajo na odločitev o prenehanju kmetovanja, kaže struktura teh kmetij. Poleg prevladujočih ostarelih gospodinjstev (pet) imajo takšne načrte tri trigeneracijske, tri kmetije s srednjo generacijo in tri kmečka gospodinjstva s srednjo in mlado generacijo.

Ko smo ugotavljali, kakšne načrte imajo kmetje glede na svoj dohodkovni položaj (delež dohodka iz kmetijstva), se je pokazalo, da niti ena kmetija, kjer je njihov dohodek iz kmetijstva večji od 75 %, ne razmišlja o opustitvi kmetovanja. 6 oziroma 20 % teh kmetij sicer namerava nekoliko zmanjšati obseg pridelave (zaradi pomanjkanja delovne sile ipd.), dobrih 30 % jih bo obdržalo obstoječi obseg obdelave in pridelave, 50 % vseh kmetij, ki se v večji meri preživljajo s kmetijstvom, pa načrtuje novo ali dodatno pridelovalno usmeritev, povečanje obsega pridelave oziroma načrtujejo večja vlaganja v kmetijsko infrastrukturo, objekte in dopolnilne dejavnosti.

Kako pomemben postaja vidik dejanskega dohodka iz kmetijstva za sama gospodinjstva kaže dejstvo, da opustitev kmetovanja načrtujejo samo tiste kmetije (z eno samo izjemo), ki imajo delež dohodka iz kmetijske dejavnosti v gospodinjstvu manjši od 25 %. Bolj kot demografska struktura celotnega gospodinjstva se kot pomemben dejavnik načrtovanja bodočega razvoja kmetije kaže tržna naravnost (v ustreznem obsegu).

Preglednica 33: Načrti kmetov glede na njihov dohodek iz kmetijstva.

Načrti kmetij		Dohodek iz kmetijstva (%)				Skupaj
		do 25	25 do 50	50 do 75	nad 75	
1	Število	43	14	11	12	80
	%	53,8	17,5	13,8	15,0	100
2	Število	38	4	1	6	49
	%	77,6	8,2	2,0	12,2	100
3	Število	13	1			14
	%	92,9	7,1			100
4	Število	3		1	2	6
	%	50,0		16,7	33,3	100
5	Število	3	6	2	7	18
	%	16,7	33,3	11,1	38,9	100
6	Število	4		1	4	9
	%	44,4		11,1	44,4	100
7	Število	3	3	2	5	13
	%	23,1	23,1	15,4	38,5	100
Skupaj	Število	107	28	18	36	189
	%	56,6	14,8	9,5	19,0	100

1 – obseg in pridelava ostajata nespremenjena; 2 – zmanjšanje obsega pridelave, nejasna vizija; 3 – opustitev kmetovanja; 4 – sprememba pridelovalne usmeritve; 5 – povečanje obsega pridelave; 6 – vlaganje v stroje, sanacija hleva; 7 – vlaganje v dopolnilne dejavnosti

Glede **razvoja in prihodnosti kmetij** lahko pričakujemo največje spremembe na barjanskem območju, kjer polovica anketiranih kmetij načrtuje postopno ali razmeroma hitro opustitev kmetovanja. Istočasno tretjina kmetov razmišlja tudi o novih možnostih razvoja kmetijske dejavnosti.

Ocene samih kmetov o perspektivnosti kmetije kažejo, da jih 67 % namerava obdržati ali povečati dosednji obseg obdelave in pridelave na kmetiji, 33 % pa je takšnih, ki vizije za svojo kmetijo ne vidijo več. Poudariti velja, da je samo 7 % vprašanih zagotovilo, da bodo povsem opustili kmetovanje, medtem ko preostali načrtujejo predvsem zmanjšanje obsega pridelave. Demografske značilnosti letih se kažejo kot manj pomembne (v tej skupini najdemo različne vitalnostne tipe gospodinjstev), torej lahko z gotovostjo trdimo, da na načrtovanje razvoja kmetije bolj vplivajo ostali dejavniki. Kot zelo pomemben se kaže ekonomski vidik, saj opustitev kmetovanja načrtujejo le kmetije, katerih dohodek iz kmetijstva je manjši od 25 %.

Trženje kmetijskih pridelkov kot razvojni potencial

Uspešno trženje in zlasti njegovo usmerjanje v prihodnosti zahteva podrobno poznavanje stanja, teženj in odnosov med kmetom kot proizvajalcem, predelovalcem, trgovcem in končnim porabnikom.

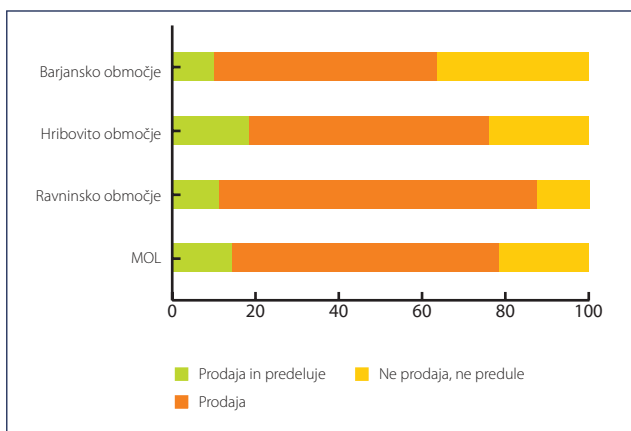
Slika 45: Samooskrbne kmetije so najbolj značilne za barjansko območje.

Pri raziskovanju »tržnega« potenciala kmetij v MOL-u smo največ pozornosti namenili vrsti in obsegu prodaje in predelave doma proizvedenih kmetijskih pridelkov in proizvodov, načinu trženja kmetijskih proizvodov, tržnim putem in načinu oglaševanja. Le 14 % anketiranih kmetijskih gospodarstev kmetijske proizvode hkrati prideluje in prodaja, 64 % svoje pridelke samo prodaja, kar petina pa svojih proizvodov ne prodaja in ne predeluje.

Tako kot se kažejo pomembne razlike med posameznimi pridelovalnimi območji v usmeritvi kmetovanja, se te razlike odražajo tudi v načinu in obsegu trženja kmetijskih pridelkov in njihovi pridelavi. Največ kmetov (dobre tri četrtine) se ukvarja s prodajo na ravninskem delu, najmanj (dobra polovica) pa na barjanskem območju. V hribovitem delu največ anketiranih kmetov (18 %) prodaja in predeluje svoje pridelke. Največ anketiranih kmetij na barjanskem območju (dobra tretjina) je samooskrbnih, torej kmetujejo in pridelujejo zgolj za lastne potrebe.

Slika 46:

Prodaja in predelava na kmetijah po pridelovalnih območjih.

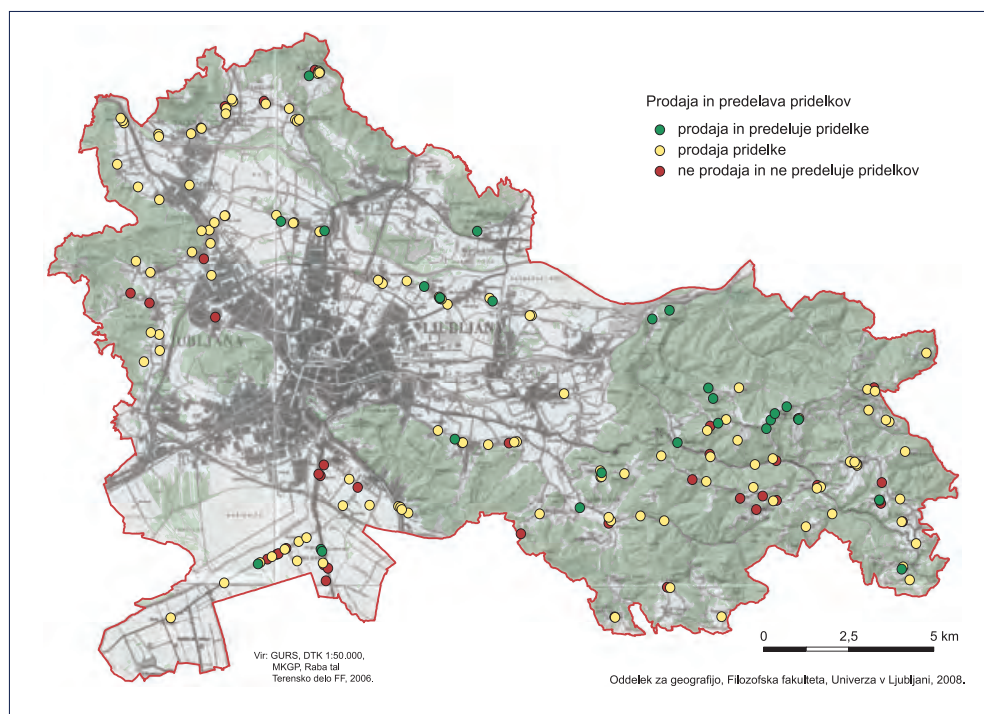
Vlaganja v predelovalne zmogljivosti so za kmetije velik finančni in organizacijski zalogaj, za katerega je potrebno dovolj razpoložljive delovne sile, hkrati pa pomenijo določeno tveganje zaradi hitro spreminjajočih se tržnih razmer. Tveganja prodornih kmetov predelovalcev v Ljubljani so zaradi velikosti trga bistveno manjša, bolj pa sta vprašljivi zadostna količina in stalnost ponudbe. Zato je zelo pomembna povezava med vizijami kmetov glede perspektivnosti kmetij in dejanskimi načrti glede širjenja obsega predelave in prodaje. Od 189 anketiranih kmetij jih kar 80 namerava ohraniti pridelavo, predelavo in prodajo v enakem obsegu, 46 oziroma skoraj četrtina pa jih namerava povečati obseg

(predvsem večja usmeritev v prodajo in delno tudi v predelavo). V Strateških usmeritvah razvoja podeželja na območju MOL do leta 2013 je domača predelava posebej poudarjena, čeprav predvsem v povezavi s turistično ponudbo kmetij. Tak model je na slovenskih kmetijah že uveljavljen, vendar je ekonomsko gledano praviloma uspešnejši koncept delitve dela med kmetijami oziroma »specializacije«. Kmetije tako razvijajo predelavo in se vključujejo v program dopolnilnih dejavnosti, njihovi proizvodi pa so lahko namenjeni turistični ponudbi v neposredni okolici (sosednjim kmetijam s turistično ponudbo). Proizvode domače predelave lahko kmetije ponudijo tudi neposredno na domu ali kmečkih tržnicah. Razvoj in uveljavitev slednjih bi lahko močno pripomogla k trženju pridelkov in proizvodov kmetov, ki so bolj oddaljeni od mesta, hkrati pa bi izboljšala ponudbo z domačih pridelkov tudi na obrobju MOL-a.

Gledano razvojno je v skupini kmetov, ki nimajo prave vizije za bodoči razvoj kmetije, zelo pomemben delež tistih, ki svojih pridelkov in proizvodov niti ne tržijo niti ne predelujejo. Kaže, da je v bodočnosti tržna naravnost kmetij med odločilnimi dejavniki pri ohranjanju kmetovanja in ohranjanju kulturne pokrajine.

Po značilnih pridelovalnih območjih se kažejo velike razlike znotraj občine. Čeprav na vseh treh pridelovalnih območjih trži svoje pridelke več kot 50 % anketiranih kmetij, pa je npr. na barjanskem območju očitna velika dvojnost: dobrih 50 % kmetij je tržno naravnanih, kar 37 % pa svojih pridelkov ne prodaja. Zanimivo in spodbudno je, da vsaj 10 % kmetij na vsakem območju poleg prodaje svoje pridelke tudi predeluje, v hribovitem delu pa je takih kmetij skoraj petina.

Slika 47: Prodaja in predelava kmetijskih pridelkov na kmetijah.

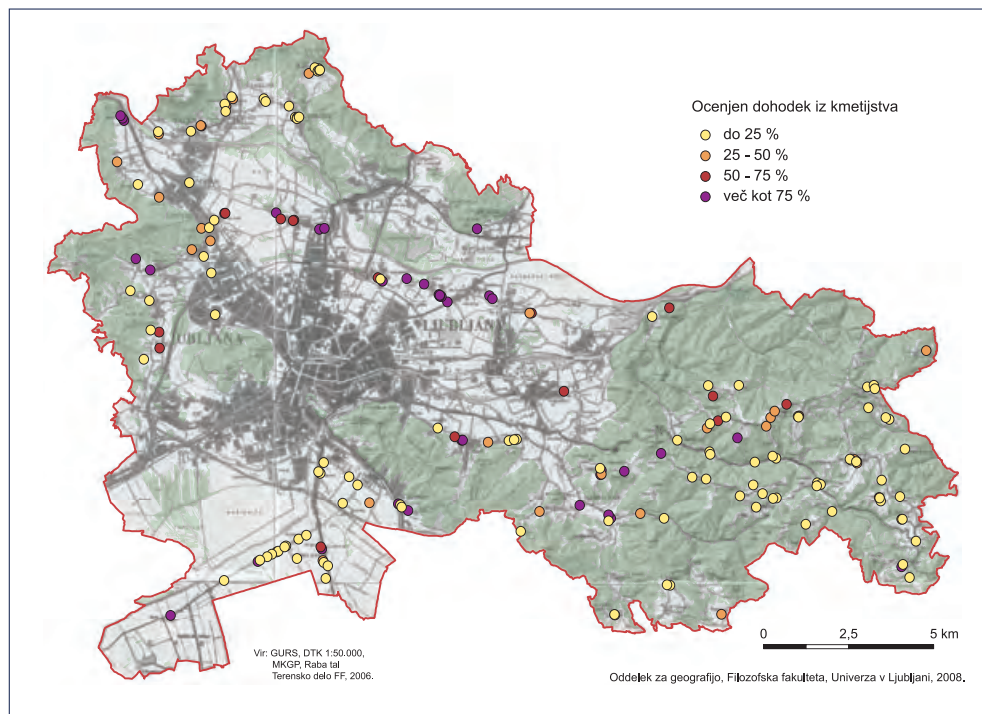

Preglednica 34: Dohodek iz kmetijske dejavnosti po pridelovalnih območjih.

Pridelovalno območje MOL		Dohodek iz kmetijske dejavnosti (%)				Skupaj
		do 25	25 do 50	50 do 75	nad 75	
Barjansko območje	Število	22	2	1	5	30
	% znotraj območja	73,3	6,7	3,3	16,7	100
Hribovito območje	Število	57	15	6	9	87
	% znotraj območja	65,5	17,2	6,9	10,3	100
Ravninsko območje	Število	28	11	11	22	72
	% znotraj območja	38,9	15,3	15,3	30,6	100
Skupaj	Število	107	28	18	36	189
	% znotraj območja	56,6	14,8	9,5	19	100

Dohodek iz kmetijstva po gospodarstvih se v precejšnji meri ujema s podatki o trženju, ocenjujemo pa, da so kmetje podcenili obseg dohodkov iz kmetijske dejavnosti, kar velja predvsem za skupino kmetij z dohodkom do 25 %. Pomembnejši delež kmetij s prevladujočim dohodkom iz kmetijstva je tako na ravninskem delu občine, medtem ko v ostalih dveh območjih ta skupina predstavlja le posameznike. Predvsem je iz karte, ki prikazuje delež dohodkov na kmetiji (glej sliko 48), razvidno, da na to strukturo pomemb-

Slika 48: Dohodek iz kmetijstva na anketiranih kmetijah.

no vplivajo oddaljenost trga (mesta) in pridelovalne razmere (specifični pridelovalni pogoji v hribovitem delu občine). Anketirane kmetije vzhodnega in jugovzhodnega dela občine tako izkazujejo zelo nizke dohodke iz kmetijske dejavnosti, kar je z vidika bodočega razvoja tega območja zaskrbljujoče.

Kljub razmeroma ugodnim pogojem za trženje kmetijskih pridelkov in proizvodov ter dobri orientiranosti ljubljanskih kmetov na trg, je način trženja kmetijskih proizvodov še vedno tradicionalen. V trženje je vključenih skoraj 80 % vseh anketiranih kmetij, dobra petina pa jih ostaja povsem samooskrbnih. Delež kmetij, usmerjenih v tržno pridelavo, je tako na območju MOL-a nekajkrat višji kot v preostali Sloveniji, kjer je v povprečju četrtna kmetij tržno usmerjenih. Zanimivo je, da kmetije svoje pridelke in proizvode večinoma tržijo individualno in ne nastopajo kot skupina proizvajalcev nekega območja. Organiziran nastop na tržišču je sploh ena večjih pomanjkljivosti naših kmetov in kmetijstva nasploh. To pomanjkljivost že opažajo tudi kmetije sami, saj so v razgovorih na terenu pogosto izpostavljali nepovezanost kmetij pri nastopu na tržišču. Tako tudi kmetije razmišljajo o možnostih organiziranja skupne prodaje pridelkov, večjega reklamiranja doma pridelane hrane in neposredne prodaje na domu.

Preglednica 35: Uporaba tržnih poti po pridelovalnih območjih.

Pridelovalno območje MOL		Uporaba tržnih poti							Skupaj
		1	2	3	4	5	6	7	
Barjansko območje	Število	5	0	4	5	3	2	0	15
	% znotraj območja	33,3	0	26,7	33,3	20	13,3	0	11,2
Hribovito območje	Število	32	3	12	28	3	5	7	63
	% znotraj območja	50,8	4,8	19	44,4	4,8	7,9	11,1	47
Ravninsko območje	Število	27	6	21	16	7	5	6	56
	% znotraj območja	48,2	10,7	37,5	28,6	12,5	8,9	10,7	41,8
Skupaj	Število	64	9	37	49	13	12	13	134
	% znotraj območja	47,8	6,7	27,6	36,6	9,7	9	9,7	100

1 – trženje na kmetiji/domu; 2 – prodaja gostilnam, menzam, šolam idr.; 3 – prodaja na tržnici, prireditvah in sejmi; 4 – tržna kooperativa (zadruga); 5 – prodaja slovenskim prodajalcem; 6 – prodaja predelovalcem; 7 – drugo.

Danes skoraj polovica tržno usmerjenih kmetij svoje izdelke prodaja na domu, še vedno pa je močno prisotna povezava z zadrugo, saj preko tržnih kooperativ prodaja 37 % kmetov. Skoraj 28 % jih svoje izdelke prodaja na tržnici, različnih prireditvah in sejmi.

Preostali skušajo svoje pridelke prodati slovenskim prodajalcem ali predelovalcem oziroma jih ponudijo gostilnam, menzam in šolam. Pri uporabi tržnih poti obstajajo razlike med pridelovalnimi območji; kmetije na hribovitem območju največ prodajo doma, medtem ko se na ravninskem delu pogosteje odločajo za prodajo na tržnici. Še vedno je med kmeti zelo močna navezanost na odkup s strani zadruga, ki predstavlja že tradicionalno in najmanj inovativno tržno pot. Manjka zlasti pobuda za skupen nastop proizvajalcev nekega območja, ki bi imeli lastno prepoznavno blagovno znamko. Ta v omejenem

obsegu obstaja pri registrirani dopolnilni dejavnosti turizem na kmetiji, kjer prodajajo npr. jabolčni sok, pridelan na hribovitem območju MOL-a.

Iz rezultatov ankete je razvidno, da je tudi način oglaševanja precej tradicionalen. Velika večina tržnih kmetij (64 %) ne oglašuje, četrtina se promovira z »dobrim glasom«. Iz tega lahko sklepamo, da ima močan ljubljanski trg veliko absorpcijsko moč in da je kakovost pridelkov na visoki ravni, da zmore vzdrževati stalno mrežo kupcev. Za medijsko bolj aktiven pristop (v tiskanem ali avdio-vizualnem mediju ali na spletu) se odloča le desetina tržno usmerjenih kmetij (Lampič et. al, 2007).

Med posameznimi pridelovalnimi območji obstajajo opazne razlike glede načina oglaševanja. Tako na spletu največ oglašujejo barjanski kmetje, drugih možnosti oglaševanja (oznake s tablam ob cestah, del sadne ceste idr.) se večinoma poslužujejo hribovski kmetje, na ravninskem območju ima večjo težo »dober glas«.

MOL se z vidika trženja kmetijskih proizvodov razlikuje od preostale Slovenije. Najprej je potrebno izpostaviti izjemen pomen velikosti trga, ki z zaledjem obsega preko 300.000

Slika 49:

*Prodaja pridelkov na tržnici
je pomembna tržna pot za
številine ljubljanske kmete.*

prebivalcev. Za tržno naravnane kmete in ekonomski razvoj kmetij je to odločilnega pomena, saj imajo njihovi proizvodi potencialne kupce. Opozoriti je treba, da kljub bližini trga, njegovi velikosti in relativno ugodnim naravnim danostim (zlasti za kmete v ravninskem delu MOL-a) velik del proizvodov še vedno odpade na samooskrbnost kmetij, zalaganje sorodnikov ter sosedov s kmetijskimi pridelki in proizvodi. Kmetje bi lahko prebivalcem Ljubljane ponudili še precej več, če bi svoje proizvode ponudili ustrezno, v pravi obliki in ob pravem času. Tudi trg bi se moral zavedati kakovosti in možnosti lokalne proizvodnje, za kar bi bilo nujno potrebno ustrezno izobraževanje potrošnikov. Hkrati bi bilo smiselno spodbujati tudi večji obseg prodaje na domu, kar bi povezali s podpiranjem razvoja dopolnilnih dejavnosti na kmetiji. Neposredna prodaja kmetijskih pridelkov in izdelkov domače predelave pomeni tudi možnost dodatnega angažiranja delovne sile na kmetiji in s tem doseganje večjih prodajnih cen. To je zanimivo predvsem za mešane in dopolnilne kmetije, kjer se družinski člani ob trenutnem obsegu dela še zaposlujejo v nekmetijskih dejavnostih.

Glede načina trženja in oglaševanja bi zaradi konkurence pričakovali bolj inovativen in skupinski pristop, čeprav večina kmetov zaradi velikosti in obstoječe moči trga uspe tržiti na tradicionalni in individualni način. Velik potencial za kmete se skriva tudi v iskanju bolj

inovativnih tržnih poti (npr. skupen nastop z regionalno prepoznavno blagovno znamko, ponudba šolam, vrtcem, bolnišnicam, domovom za ostarele idr.), prebivalstvo mesta pa se premalo zaveda pomena lokalno-regionalnega pridelovalnega potenciala in njegove kakovosti (Lampič et al., 2007). Izpostaviti velja tudi večkrat izrečene misli anketiranih ljubljanskih kmetov, da so številni domači potrošniki neozaveščeni in ne prepoznajo kakovosti pridelkov, hkrati pa se ne zavedajo številnih prednosti lokalne pridelave hrane. Izpostaviti velja še razkorak med obsegom pridelave in predelave. Anketa je tudi potrdila že predvidene razlike v usmeritvi proizvodnje in posledično tudi predelave med različnimi pridelovalnimi območji MOL-a. Bodoča vlaganja v kmetijska gospodarstva je potrebno načrtno usmerjati v predelavo (ki predstavlja velik tržni potencial), ki bo tržno konkurenčna in zanimiva. Zavedati se moramo pomembnih razlik med proizvajalci na ravninskem območju (velikokrat lažje najdejo pot do odjemalcev) in proizvajalci v hribovitem delu, ki se morajo (poleg prilagajanja težjim naravnogeografskim in pridelovalnim pogojem) v na drugačen način prilagajati bolj oddaljenemu trgu in iskati dodatnih možnosti za dohodek na kmetiji.

Preglednica 36: Oglaševanje na trgu po pridelovalnih območjih.

Pidelovalno območje MOL		Oglaševanje na trgu					Skupaj
		Ne oglašujem	Oglas na spletu	Letak, reklamna obvestila, v lokalnem časopisu, televiziji	Dober glas	Drugo	
Barjansko območje	Število	9	3	2	1	0	13
	% znotraj območja	69,2	23,1	15,4	7,7	0	10,2
Hribovito območje	Število	40	1	3	13	9	61
	% znotraj območja	65,6	1,6	4,9	21,3	14,8	48
Ravninsko območje	Število	32	2	2	17	2	53
	% znotraj območja	60,4	3,8	3,8	32,1	3,8	41,7
Skupaj	Število	81	6	7	31	11	127
	% znotraj območja	63,8	4,7	5,5	24,4	8,7	100

Potrebe ljubljanskega trga so za kmete MOL-a ključnega pomena, saj svoje pridelke trži skoraj 80 % anketiranih kmetij, kar je veliko nad slovenskim povprečjem. Prevladuje prodaja na domu (skoraj polovica), 37 % jih trži svoje pridelke in proizvode preko zadruge (predvsem živinorejci), skoraj 30 % pa jih trži tudi na tržnicah in različnih prireditvah. Kaže se tudi pomanjkanje ustreznih tržnih pristopov (npr. s skupnim nastopom z enotno blagovno znamko in boljšim oglaševanjem). Kar 64 % kmetij ne oglašuje, četrtna anketiranih pa se promovira le z dobrim glasom. Kmetije hribovitega vzhodnega in jugovzhodnega dela občine tako izkazujejo zelo nizke dohodke iz kmetijske dejavnosti, čeprav tržijo del kmetijskih pridelkov. To je zaskrbljujoče z vidika bodočega razvoja tega območja.

Zelenjadarstvo kot razvojni potencial

Strateške usmeritve razvoja kmetijstva in številne druge raziskave prepoznajo zelenjadarstvo kot priložnost za ljubljanske kmete predvsem zaradi dveh razlogov; zaradi dobrih možnosti trženja in zaradi omejenosti obsega kmetijskih površin.

Po podatkih Popisa vrtnarstva (2006) pridelava vrtnin v MOL (zelenjadnic, zelišč, jagod, gojenih gob, cvetja in okrasnih rastlin) poteka na površin 226 ha (skupaj 111 pridelovalcev), od tega na 6 ha v zaprtih zaščiteneh prostorih (102 pridelovalca). Upoštevajoč razmere v Sloveniji, kjer zelenjavo prideluje 939 pridelovalcev v pokritih prostorih na območju 132 ha površin je očitno, da delež pokritih površin predstavlja komaj 4,5 % vseh slovenskih, delež pridelovalcev v MOL pa je kar 14 % vseh. To kaže na manjšo specializiranost ljubljanskih pridelovalcev v intenzivno zelenjadarstvo, hkrati pa je očitno, da se zaradi dobre možnosti prodaje vrtnin številni kmetje vsaj deloma odločijo tudi za gojenje vrtnin.

Preglednica 37: Pridelovalna površina vrtnin in pridelovalci.

Pridelava vrtnin	2000	2003	2006
Celotna pridelovalna površina (ha)	304	208	226
Skupno število pridelovalcev	166	147	111
Zaščiteni prostori – površina	4	4	6
Zaščiteni prostori - pridelovalci	68	54	102

Po podatkih iz zadnjih let je razvidno, da je obseg površin pridelave vrtnine danes v primerjavi z letom 2000 pomembno manjši. Zmanjšalo se je tudi število vseh pridelovalcev vrtnin, medtem ko se je število pridelovalcev v zaprtih prostorih močno povečalo. Upad pridelave na prostem gre do neke mere pripisovati konkurenčnosti na trgu, medtem ko je pričakovati, da bodo površine pridelave v zaščiteneh prostorih še naraščale.

V Sloveniji smo zadnja leta priče občutnemu upadanju konvencionalnih pridelovalcev vrtnin. V ljubljanski občini pa konvencionalni pridelovalci predstavljajo še 64 %, na integriran način vrtnine prideluje 31 %, medtem ko je število ekoloških in okoljsko najmanj spornih trenutno le 5 %.

Podrobnejše podatke o pridelovanju vrtnin (obseg, vrsta, način pridelave, trženje, problemih idr.) s posebnim poudarkom na pridelovanju v zaščiteneh prostorih smo ugotavljali tudi na terenu in sicer z anketnim vprašalnikom, kjer smo podrobneje proučili razmere na 10-ih kmetijah in treh vrtnarijah, kjer je skupna površina zaščiteneh prostorov predstavljala 1,96 ha (od tega 1,2 ha predstavljajo vrtnarije). Sedem kmetij je usmerjenih v rastlinsko pridelavo, dve sta mešani (pridelava zelenjave in prireja mesa), ena pa je trenutno usmerjena v rejo živine. Dve kmetiji pridelujeta zelenjavo samo na prostem. Površina rastlinjakov anketiranih pridelovalcev je znašala od skromnih 60 m² pa do 8.000 m², prevladujoča je uporaba plastenjakov, starost zaščiteneh prostorov pa kaže, da so anketirani pridelovalci v pridelavo zelenjave in cvetja usmerjeni že daljše obdobje.

Na anketiranih kmetijah je pridelava mešana in ni specializirana. Tako prevladuje pridelava sezonske zelenjave (solata, motovilec, rukola, paradižniki, kumare) in sadik. Na dveh

kmetijah pa že več generacij poleg pridelave zelenjavo tudi predelujejo in sicer kisajo repo in zelje. Povprečna velikost kmetij je 19,5 ha (skupaj z najetimi kmetijskimi zemljišči), povprečen obseg obdelovalnih površin pa 14,3 ha, kar kaže, da je delež površin namenjenih zgolj gojenju zelenjave razmeroma majhen. Na tradicijo pridelovanja zelenjave kaže podatek, da jo kar 6 kmetij prideluje že več kot 20 let. Z izjemo enega pridelovalca so vsi ostali (9 kmetij) vključeni v integriran način pridelave, kar je povezano z njihovo lego na vodovarstvenih območjih (šest kmetij je v II VVO, dve v III VVO, dve pa izven VVO). (Petrovič, 2007)

Slika 50:

Pridelava vrtnin v zaprtih prostorih se je zadnja leta v Sloveniji pa tudi na območju Ljubljane povečala.

Zaradi integriranega načina pridelave so določeni pridelovalni postopki že v naprej predpisani in tako je vsaj deloma taka pridelava okoljsko manj sporna. Integriran način pridelave zahteva kolobarjenje, redne analize prsti, na osnovi katerih se oblikuje ustrezen gnojilni načrt, predpisan je seznam dovoljenih sredstev za varstvo rastlin in druge predpisane postopke. Integrirani pridelovalci zelenjave se tako ravna po gnojilnem načrtu, redno analizirajo vsebnost hranil v prsti, pri uporabi sredstev za varstvo rastlin pa se držijo navodil o uporabi, pogosto se posvetujejo tudi s kmetijsko svetovalno službo.

Glede na starejše sorodne raziskave (Kladnik, 2000, 2002) lahko ugotovimo, je prepoznavanje negativnih vplivov kmetijstva na okolje v zadnjih letih večje, saj večina anketiranih meni, da imajo tako mineralna gnojila kot sredstev za varstvo rastlin negativen vpliv na okolje, predvsem na podtalnico, žive organizme in na kakovost pridelkov.

Pridelava zelenjave zahteva tudi dodatno opremo; možnost dodatnega zalivanja (večinoma ročno ali kapljično), ogrevanje in zračenje rastlinjakov, naprave za setev idr. Pridelava zelenjave še vedno poteka v večjem delu zelo enostavno, veliko je ročnega dela, medtem ko so se pridelovalci cvetja v zadnjih letih modernizirali. Pidelovalci zelenjave v zaprtih prostorih praviloma te tudi ogrevajo (največ s kurilnim oljem), kar predstavlja pomemben delež energetskih vnosov znotraj te kmetijske usmeritve. Delež tekočih goriv je tolikšen, da vpliva na celotno strukturo energetskih vnosov na kmetijah ravninskega območja. Poraba mineralnih gnojil na izbranih kmetijah je bila 199 kg/ha (vseh obdelovalnih površin, ne le tistih, kjer pridelujejo zelenjavo), vendar lahko upravičeno sklepamo, da je dejanska poraba na površinah, kjer pridelujejo vrtnine, večja.

Na potencialno večjo možnost negativnega vplivanja na okolje kaže že sintezni kazalec energetske intenzivnosti, ki je v tej skupini pridelovalcev 37,9 GJ/ha (povprečje za MOL

21 GJ/ha). Opravili smo tudi informativni izračun energetske intenzivnosti na hektar rastlinjakov, ki je pokazal bistveno višje vrednosti. Na to velja opozoriti predvsem zato, ker pri nas pridelava v rastlinjakih ne pomeni »zaprtega« in okoljsko varnega načina pridelave.

Kljub načrtovanju spodbujanja zelenjadarstva na območju MOL (vključno na vodarstvenih območjih), ki naj bi se večinoma odvijalo v zaprtih sistemih (rastlinjakih), pa trenutno stanje med pridelovalci kaže, da način in tehnika pridelave zelenjave številnih pridelovalcev v MOL še vedno poteka v »odprtem sistemu«. Večji del vrtnin se goji na njivah oziroma vrtovih, gojenje v zaprtem sistemu (in to v večjem obsegu) pa se praktično ne izvaja. Tudi ostale tehnike povezane z gojenjem (zalivanje, gnojenje, ogrevanje, prezračevanje idr.) so razmeroma enostavne, postopki niso avtomatizirani, skratka, zelenjadarstvo v današnji pojavnosti se pri nas še ni »industrializiralo«, zato je trenutno tudi nemogoče nadzorovati obseg okoljskih učinkov te dejavnosti.

S širitvijo Ljubljanske urbane regije se potrebe po sveži zelenjavi (in cvetju) povečujejo. Kljub veliki tržni prednosti pa se je precejšen del kmetov pritoževal nad veliko konkurenco in težkim prodorom na trg. To še posebej velja za večje integrirane pridelovalce zelenjave. Kar se tiče trženja kmetijskih pridelkov smo razmere na območju MOL predstavili že v predhodnem poglavju, kmetje, usmerjeni v pridelovanje zelenjave pa se le v nekaterih segmentih ločijo od preostalih.

- Svoje pridelke najpogosteje tržijo kar na tržnici, sledi prodaja na domu, posamezniki svoje pridelke prodajajo tudi šolam in manjšim trgovinam.
- Veliko bolj je poudarjena potreba in želja po bolj organizirani prodaji, kar bi zagotovilo prodajo po ustreznih cenah. Nasplošno mnenje, da bi se moralo povečati trženje domačih pridelkov.

Slika 51:

Kvalitetna ekološko pridelana in predelana hrana je med zahtevnimi ljubljanskimi kupci iskana in cenjena.

Med **problemi**, s katerimi se soočajo pridelovalci zelenjave, pa so izpostavili predvsem:

- Prodaja je neorganizirana, kmetje so odvisni od lastne podjetnosti. Prodaja veletrgovinam je nestalna in nezanesljiva, velika konkurenca drugih držav EU s cenejšimi pridelki, ki so hkrati raznovrstnejši, njihova ponudba je stalna preko celega leta, medtem ko je ponudba domačih proizvajalcev sezonska.

- Problem zapletenih, obsežnih in pogosto nerazumljivih administrativnih postopkov, ki so za kmeta pogosto prezahtevna.
- Zakonodaja in kmetijska praksa sta pogosto neusklajeni. Velik problem za tržno naravnane kmetije predstavlja tudi zakasnelo izplačilo subvencij.
- MOL nima jasne vizije celovitega razvoja kmetijstva.
- Potrebno bi bilo povečati trenutno majhen delež domačih pridelkov na trgu, hkrati pa bi bilo potrebno širši javnosti, kupcem/potrošnikom, bolj približati značilnosti in prednosti integrirane ter ekološke pridelave.
- Širše, na nivoju države, bi morali delovati v smeri ozaveščanja prebivalstva o prednostih domače, lokalne/regionalne pridelave in ponudbe ter ponujati v prvi vrsti slovenske pridelke.

Če 33 % vseh anketiranih kmetij v MOL meni, da kmetijstvo oziroma njihova kmetija nima prave prihodnosti, pa so razmere na obravnavanih zelenjadarskih kmetijah bistveno bolj optimistične. Z izjemo ene kmetije povsod načrtujejo razvoj kmetijske dejavnosti (vlaganje v stroje, sanacija hleva, povečanje pridelave). Hkrati so zelenjadarske kmetije (z eno izjemo) tudi ekonomsko pretežno odvisne od kmetijske dejavnosti. Na osmih kmetijah je dohodek iz kmetijstva večji od 75 %, na eni med 50 in 75 %, samo na eni je manjši od 50 %.

Tudi podatki o demografski vitalnosti, socioekonomskem tipu kmetij in nasledstvu kažejo, da so izbrane zelenjadarske kmetije tako z demografskega kot socioekonomskega vidika nadpovprečno perspektivne. Sedem od desetih kmetij ima že zagotovljenega naslednika, upoštevajoč socioekonomske značilnosti pa jih je kar osem čistih in le dve mešani kmetiji.

Prihodnja umestitev kmetijstva v razvoj MOL

Kmetijstvo kot gospodarsko nekonkurenčna dejavnost se je na območju MOL-a znašlo v specifični vlogi. Ostalo je ujeta med prodorne in hitro rastoče gospodarske dejavnosti, hkrati pa zaradi svojega značaja prostorsko še vedno zahteva pomemben delež vse dragocenejših »prostih«, torej nepozidanih površin.

V študiji, ki je temeljila na obsežni terenski raziskavi, smo se osredotočili na aktivne kmetije celotne občine (Lampič et al., 2007). Kmetijstvo smo obravnavali z različnih vidikov; kot proizvajalca hrane, kot potencialnega obremenjevalca okolja, kot dejavnost, ki vzdržuje podobo kulturne pokrajine in ohranja naravne vire itd. S pomočjo večplastne analize demografskih in socioekonomskih potez obstoječih kmetij smo ovrednotili tudi aktualno vlogo kmetijstva ter ocenili njegove perspektive v MOL-u kot celoti in tudi znotraj posameznih geografskih in pridelovalnih območij. Zaradi naravno heterogenega značaja občine, ki vpliva tudi na različen pridelovalni potencial, se je raziskava osredotočila na tri najbolj značilna pridelovalna območja. Predstavljeni rezultati, ki temeljijo na analizi razmer na približno 30 % ljubljanskih aktivnih kmetij, dobro odražajo stanje in težnje v kmetijstvu celotne občine.

V povezavi z obstoječimi statističnimi viri, prostorskimi podatki in drugimi informacijami pridobi na terenu pridobljeno gradivo še posebno težo. Dodatni odgovori kmetov na vprašanja o stanju in razvoju prostora, problemih in razvojnih možnostih posamezne kmetije in kmetijstva širše, omogočajo vrednotenje in interpretacijo današnje in bodoče vloge kmetijstva ne le na podlagi strogo merljivih in statističnih podatkov. Z vključevanjem stališč in upoštevanjem percepcije ljubljanskih kmetov kot ključnih »skrbnikov« nepozidanega prostora občine, bi morali omogočiti kmetijstvu bolj enakovredno vlogo v prihodnjem umeščanju oziroma pozicioniranju te dejavnosti znotraj drugih v mestni občini.

Težnje razvoja kmetijstva na območju MOL-a se odražajo predvsem v nekaterih njegovih karakteristikah. Pridelovalna usmerjenost in specializiranost sicer maloštevilnih kmetij je vse večja predvsem glede na razmere v Sloveniji. Izrazito se povečuje njihova tržna angažiranost, tako po samem številu tržno naravnanih kmetij (skoraj štiri petine) kot tudi obsegu trženja. Izobrazbena struktura gospodarjev, njihovih naslednikov in družinskih članov se postopoma izboljšuje, pri precejšnjem deležu kmetov pa prihaja do pomembnega preobrata v miselnosti in posledično delovanju kmetij, kar se marsikje tudi že odraža v prostoru. Velik del obstoječih kmetij načrtuje oziroma želi obdržati trenutni obseg in način pridelovanja (42 %), številni celo vidijo nove perspektive v razvoju kmetije (skoraj 25 %). Kot kažejo terenski rezultati, skoraj 70 % kmetij načrtuje nadaljnji razvoj svoje dejavnosti oziroma želi zadržati obstoječe stanje pridelave oziroma obdelave kmetijskih zemljišč.

Preglednica 38: Stanje in razvoj kmetijstva na območju Mestne občine Ljubljana.

Kazalci stanja in razvoja kmetijske dejavnosti	Popis kmetijstva leta 2000*	Rezultati raziskave - vzorčni popis 2006
Število obravnavanih kmetij	924	189**
Usmeritev kmetijstva – mešana proizvodnja	50 %	35 %
Usmeritev kmetijstva v živinorejo	42 %	42 %
Specializacija v kmetijstvu	50 %	60 - 65 %
Delež tržno naravnanih kmetij	42 %	78 %
Delež gospodarjev starih nad 65 let	-	30 %
Zagotovljeno nasledstvo na kmetiji	27 %	43 %***
Število prebivalcev na kmetijah	3412	816
Povprečna velikost kmetije (po številu članov)	3,7	4,3
Povprečna velikost kmetije	6,4 ha	14,8 ha
Delež kmetij z več kot 5 ha KZU	43,4 %	73 %****

*Podatki popisa kmetijstva 2000, povzeto po Strateških usmeritvah razvoja podeželja... 2007 – 2013.

**Vzorčni popis zajema ocenjeno 30 % vseh delujočih kmetij na območju MOL.

***Tolikšen odstotek anketirancev je navedlo, da kmetija ima potencialnega naslednika.

**** Upoštevana vsa kmetijska zemljišča, tako lastna kot najeta.

Zelo povedne so primerjave nekaterih značilnosti kmetijstva MOL-a, ki nakazujejo smer bodočega razvoja te dejavnosti. Čeprav so rezultati za leto 2006 samo vzorčni, pa dovolj veliko število zajetih kmetij, ki so tudi prostorsko enakomerno zastopane, zagotavlja relevanten rezultat in omogoča smiselno primerjavo s stanjem iz popisnega leta 2000.

Po velikih spremembah v številu in velikostni strukturi kmetij tako v Sloveniji kot tudi na območju ljubljanske občine v obdobju 1991 do 2000, smo tudi v zadnjih letih priče nadaljevanju teh teženj ne več le v kvantitetnem, ampak vse bolj tudi v kvalitetskem smislu. V MOL-u se največje spremembe dogajajo predvsem na področju usmeritve kmetovanja in socioekonomske sestave kmetij, ki so v številnih segmentih izrazito pozitivne, seveda pa nekatere poteze nakazujejo tudi negativne težnje. Med najpomembnejšimi ugotovitvami na področju **trenutnih razmer v kmetijstvu** MOL-a lahko izpostavimo naslednje;

1. Med anketiranimi kmetijami je **dve tretjini** takih, ki **nameravajo nadaljevati s kmetijsko dejavnostjo**. Skoraj četrtina v prihodnjih letih načrtuje povečanje obsega pridelave oziroma dodatna vlaganja v opremo in objekte na kmetiji ali v razvoj dopolnilnih dejavnosti.
2. Po ocenah bo **tretjina** kmetij v naslednjih letih **opustila kmetijsko dejavnost**, ker v kmetijstvu ne vidijo več prave prihodnosti, ali pa zaradi ostarelosti in pomanjkanja delovne sile ne morejo več nadaljevati s to dejavnostjo. Največji delež (50 %) neperspektivnih kmetij se je pokazal na barjanskem območju, najmanjši pa na ravninskem (slaba tretjina). Dobrih 7 % anketiranih namerava opustiti kmetovanje v kratkem, torej v naslednjih letih, preostalih 26 % pa bo postopoma zmanjševalo obseg pridelave, saj za svojo kmetijo nimajo jasne vizije razvoja.

3. **Tržno naravnanih** je kar **78 % anketiranih kmetij** občine. Skoraj 30 % kmetij pridobi vsaj polovico družinskega dohodka iz kmetijstva, petina celo nad 75 %. Za ta gospodarstva kmetijska dejavnost pomeni praktično edini vir preživetja. Upoštevajoč pridelovalna območja, je delež kmetij s prevladujočim dohodkom iz kmetijstva (nad 75 %) največji na ravninskem delu (skoraj tretjina kmetij), najmanjši pa v hribovitem (dobra desetina).
4. Glede na stopnjo intenzivnosti kmetovanja smo pričeli **postopnemu zmanjševanju snovno-energetskih vnosov**. To se kaže v povprečni porabi energije, ki znaša 27 GJ/ha v MOL-u, najvišja pa je na ravninskem območju (31 GJ/ha). Živinorejska gostota na vseh pridelovalnih območjih je okrog 1 GVŽ/ha obdelovalnih površin, kar je z vidika okolja (podtalnice) izjemno ugodno.
5. Okoljski vnosi v kmetijstvu se zmanjšujejo. Kot večji problem z vidika ohranjanja naravnih virov se kaže neustrezna raba prostora (zaraščanje hribovitega in barjanskega območja ter pritiski drugih dejavnosti na prostor ravninskega in barjanskega dela MOL-a).
6. Obstoječe **demografske, socioekonomske, zemljiškoposestne, pridelovalne in tržne razmere** na anketiranih kmetijah so v primerjavi s slovenskim povprečjem ugodne. Kot bolj perspektivne izstopajo anketirane kmetije na ravninskem območju.
7. Bistveno **manj optimističen** je **pogled** samih **kmetov** na bodoči razvoj in vlogo kmetijstva v prostoru, saj bodo po njihovih ocenah procesi v prihodnjih letih šli predvsem v smeri širjenja stanovanjskih območij, vzporedno pa se bo hitro povečeval tudi obseg območij zaraščenih z gozdom. Na ravninskem območju se bo raba tal spreminjala v smislu povečanega obsega stanovanjske in druge pozidave. V hribovju bodo procesi spreminjanja rabe tal šli predvsem v smeri zaraščanja, povečal se bo tudi obseg območij počitniških hišic. Barjansko območje bo še naprej označevalo zaraščanje, hkrati pa bo še povečan pritisk zazidave, predvsem stanovanjske gradnje.

Največje ovire pri razvojnem aktiviranju kmetijstva

Stanje in procesi v kmetijstvu na območju MOL-a so podrobno predstavljeni v predhodnih poglavjih, v zaključnem delu pa želimo izpostaviti predvsem tiste probleme, ki bremenijo kmete in so vsaj deloma neodvisni od preostalih empiričnih raziskovalnih ugotovitev.

Slovensko kmetijstvo se je v zadnjih letih znašlo v vrtincu dinamičnih in hitrih sprememb, vendar so se številni kmetje uspeli prilagoditi novim gospodarskim in pridelovalnim zahtevam. V družbi dobivata kmetovanje in delo na kmetiji nov pomen, delo postaja (ponovno) bolj cenjeno in vrednoteno. Pospešeno se razkraja klasična podoba podeželja, njegova značilna identiteta in podeželski načina življenja. Vsem tem spremembam male kmetije s slabšo starostno, izobrazbeno in šibkejšo številčno (demografsko) močjo težko sledijo in se jim prilagajajo.

Kmetijstvo na območju Ljubljane in v njenem neposrednem zaledju je v še bolj specifičnem položaju. Poleg dinamičnih sprememb znotraj lastne dejavnosti se je primorano soočati še z drugimi dejavnostmi v prostoru (»konflikt interesov v prostoru«).

Pri anketiranju so kmetje z neposrednimi ali posrednimi odgovori nanizali glavne probleme, s katerimi se spopadajo, v spodnji preglednici pa so le-ti shematično predstavljeni po značilnih območjih pridelave in po vsebinah.

Slika 52:

Kmetijstvo je na območju Mestne občine Ljubljana predvsem prostorsko omejeno in v konfliktu s preostalimi dejavnostmi in funkcijami v prostoru.

Problemi, ki so povezani z razvojem in sobivanjem kmetijske dejavnosti na ljubljanskem območju, so prisotni že več let in zato tudi za prostorske načrtovalce v prostoru niso novi. V izhodiščih novega Strateškega prostorskega načrta Mestne občine Ljubljana je kmetijstvo prepoznano kot kompleksna dejavnost s poudarjeno večnamensko vlogo, ki lahko z urbanim prostorom tvori povezano celoto, se z njim prepleta in dopolnjuje. Istočasno so izpostavljeni **problemi, ki jih načrtovalci vidijo** na prioriteten listi za reševanje in umeščanje kmetijstva v nadaljnji razvoj. Izpostavljeni so:

- Problem **raznolikosti** kmetijskega proizvodnega prostora MOL-a in **omejitvenih dejavnikov** za kmetijsko proizvodnjo, ki izhajajo iz različnih naravnih razmer (tri značilna pridelovalna območja), razdrobljenosti kmetijskih zemljišč (ki se dodatno prepletajo z urbaniimi prostorom) ter velikega obsega območij, kjer je kmetijska dejavnost omejena (4272,2 ha).
- Problem **neugodnih teženj v obsegu kmetijskih zemljišč**. Obseg kmetijskih zemljišč se zmanjšuje tako zaradi urbanizacije kot tudi precejšnjega zaraščanja. Dodatno velja izpostaviti tudi strukturo kmetijskih zemljišč, saj se na račun njiv pomembno povečuje delež travnikov.
- Problem **onesnaževanja tal** in predvsem **podtalnice** z različnimi gnojili in sredstvi za varstvo rastlin. Ti problemi na območju Ljubljane niso novi, podatki pa kažejo, da tovrstni snovni pritiski kmetijstva ne rastejo, tudi ogroženost obeh pomembnih naravnih virov, prsti in pitne vode se ne povečuje.
- Problem razširjenosti nenadzorovanega **vrtničkarstva**. Gre za velik obseg ter povsem neurejeno in stihijno obratovanje območij vrtničkarstva predvsem znotraj avtocestnega območja v Ljubljani. Z vidika obstoječih delujočih kmetij je kot problem veliko premalo izpostavljen tudi konflikt med vrtničkarji in kmeti, ki obdelujejo in pridelujejo s povsem različnimi cilji, načini, znanjem in odnosom. Ta problem je začel MOL intenzivno reševati v letu 2008. S predvidenim Odlokom o urejanju in oddaji vrtničkov pa ga želi dokončno rešiti in postaviti sistemske okvire za bodoči razvoj vrtničkarstva predvsem na robovih urbanih kompleksov.

- Problem **selitve kmetij** z urbanih območij. V strateškem načrtu je ta problematika obravnavana predvsem z vidika prebivalcev urbaniziranih območij, katerim kmetijski tehnološki postopki predstavljajo precejšnjo motnjo. Selitev kmetij je velik problem za kmete, saj je urbanizacija marsikje že dosegla stopnjo, ko je kmetijska pridelava tako omejena, da kmetje razmišljajo o opustitvi kmetovanja. Trenutno nista sistemsko rešeni problematika iskanja novih nadomestnih lokacij za kmetije ter pomoč s strani države pri racionalnem iskanju ustrezne lokacije in zemljišč za nadomestno kmetovanje.

Preglednica 39: Nekateri ključni problemi kmetov Mestne občine Ljubljana po pridelovalnih območjih.

Pridelovalno območje MOL	Kmetijska pridelava	Zakonodaja	Prostor in okolje
Barjansko območje	<ul style="list-style-type: none"> • Omejen obseg kmetijske zemlje (za nakup, najem). • Majhen zaslužek v kmetijstvu. • Težave pri prodaji mleka. • Težave s krmo (hitro razraščanje preslice v zadnjih letih). 	<ul style="list-style-type: none"> • Slabo delovanje države na področju kmetijstva. • Strog in neživljenjski inšpekcijski nadzor za predelovalce. • Obsežna birokracija za pridobitev subvencij. • Prenizke subvencije. • Na občinskem nivoju niso uredili preselitve kmetij. 	<ul style="list-style-type: none"> • Zaraščanje. • Problem zasipavanja z materialom (ni kontrolirano), ki je pogosto hkrati ilegalno odlaganje odpadkov. • Neurejena kanalizacija. • Velik pritisk poselitve. • Problem poplav.
Hribovito območje	<ul style="list-style-type: none"> • Opuščanje kmetijstva. • Kmetijske zemlje je v izobilju, vendar ni nikogar, ki bi jo vzel v najem. 	<ul style="list-style-type: none"> • Premalo spodbud za mlade kmete in mlade družine. • Neučinkovita pomoč države. • Premalo zazidljivih območij, zato se mladi odseljujejo. • Slaba organizacija kmetov. • Nerazumevanje in slaba podpora občine. 	<ul style="list-style-type: none"> • Zaraščanje.
Ravninsko območje	<ul style="list-style-type: none"> • Vprašljiva širitev kmetijske dejavnosti, saj ni na voljo zemljišč (za nakup, najem). • Zasičenost trga z zelenjavo. • Razdrobljenost posesti in oddaljenost posameznih parcel. 	<ul style="list-style-type: none"> • Pomanjkanje državne strategije za razvoj kmetijstva. • Kmetijstvo bi morali interpretirati in usmerjati v funkciji okoljskega vzdrževalca (tudi v urbanih sistemih). • Manjkajo občinski ukrepi za vzpodbujanje kmetijstva. • Neučinkovita nacionalna politika ob konkurenci tujega trga. • Neurejena administracija in neurejena prodaja veletrgovinam, velike zahteve. 	<ul style="list-style-type: none"> • Splošna »razprodaja« kmetijske zemlje. • Posegi drugih dejavnosti v kmetijski prostor- na kmetijska zemljišča. • Konflikt kmetijstva z novimi stanovanjskimi soseskami in prebivalci. • Špekulacije z zemljišči. • Vodovarstvena območja. • Konflikti z rekreativci in vrtničarji.

Preglednica 40:

Analiza prednosti in slabosti kmetijstva ter razvoja podeželja v Mestni občini Ljubljana.

Obstoječe razvojne prednosti	Obstoječe razvojne slabosti
<ul style="list-style-type: none"> Gosta poseljenost podeželskih območij in veliko razpoložljive delovne sile. Velik in močan trg za vse vrste kmetijskih pridelkov in proizvodov. Ugodne naravne razmere za kmetijsko pridelavo predvsem na ravninskem območju. V zaledju Ljubljane (zlasti na hribovitem in barjanskem območju) ohranjeno in razmeroma neonesnaženo naravno okolje. Veliko število strokovnjakov z vseh področij kmetijstva in institucij ter močna svetovalna služba. 	<ul style="list-style-type: none"> Prostorski konflikt med kmetijstvom in ostalimi dejavnostmi v prostoru. Pomanjkanje kmetijskih zemljišč predvsem na ravninskem in barjanskem območju. Problem selitve kmetij na obrobje urbanega središča – neurejen sistem. Zaraščanje. Razdrobljenost kmetijskih zemljišč in še vedno neugodna velikostna struktura kmetijskih gospodarstev. Pomanjkljiva organizacijska struktura v kmetijstvu, slabo povezovanje proizvodnje, predelave in prodaje.
Razvojne priložnosti	Razvojne nevarnosti
<ul style="list-style-type: none"> Pripravljenost prebivalstva za delo v kmetijstvu. Pridelava vrtnin na ravninskem, nadaljnji razvoj dopolnilnih dejavnosti na hribovitem in barjanskem območju. Pospeševanje pridelave zdrave hrane ter spodbujanje ekološkega in drugih oblik okolju prijaznega kmetovanja. Razmeroma velik obseg razpoložljivih evropskih in državnih finančnih sredstev za prestrukturiranje kmetijstva. 	<ul style="list-style-type: none"> Nadaljnje zmanjševanje obsega kmetijskih zemljišč zaradi spremembe namembnosti. Prepočasno izvajanje strukturnih in institucionalnih reform. Neuspešen prodor na trg večjih ponudnikov (veleblagovnic) zaradi premajhne surovinske baze in zato slabše konkurenčnosti. Pomanjkanje lastnih finančnih virov za financiranje manjših projektov na področju turizma in obrti ter različnih oblik podjetništva.

Možnosti za trajnostni razvoj kmetijstva na območju MOL-a

Na koncu smo vrsto pretežno kvantitativnih podatkov strnili v sintezno preglednico kazalnikov, ki združuje vse tri dimenzije trajnostnega razvoja kmetijstva na območju MOL-a. Tako smo matrično določili stopnjo trajnostnega razvoja kmetijske dejavnosti za vsa tri značilna pridelovalna območja. Na ta način smo želeli prikazati uravnoteženost razvoja kmetijstva z ekonomskega, okoljskega in socialnega vidika, poudariti najpomembnejše razlike v doseženi stopnji trajnostnega razvoja, predvsem pa izpostaviti regionalne razlike. Na posameznih pridelovalnih in geografskih območjih MOL-a so se pokazale pomembne razlike v stopnji uresničevanja skladnega trajnostnega razvoja kmetijske dejavnosti v ekonomskem, okoljskem in socialnem pogledu.

Po **visoki stopnji trajnostnega razvoja kmetijstva na ekonomskem in socialnem polju** najbolj **izstopa ravninsko območje** občine. Kazalniki ekonomskega razvoja, kot so usmeritev kmetijske pridelave, delež kmetij z več kot 10 ha obdelovalnih zemljišč, dohodek iz kmetijstva, tržna usmerjenost kmetij idr., kažejo na izrazito ekonomsko orientiranost kmetijstva tega območja. Gospodarska uspešnost kmetijstva na ravninskem delu istočasno pomeni ekonomsko odvisnost kmetov od kmetijske dejavnosti. Visoko stopnjo trajnostnega razvoja na socialnem polju odražajo velik delež čistih kmetij, nadpovprečna izobrazba gospodarjev, ugodne demografske značilnosti kmečkih gospodinjstev idr. Obstoječi pogoji v kmetijstvu prispevajo k ugodnemu socialnemu razvoju kmečkega

Preglednica 41: Izbrani kazalniki trajnostnega razvoja kmetij v Mestni občini Ljubljana.

Kazalniki trajnostnega razvoja kmetij		Pridelovalno območje				Izkazano stanje glede na razmere v MOL		
		Barjansko območje	Hribovito območje	Ravninsko območje	Skupaj MOL	Barjansko	Hribovito	Ravninsko
Ekonomski	Pridelovalna usmeritev					-	-	+
	Mešana, kombinirana (%)	20	34,5	41,7	34,9			
	Rastlinska pridelava (%)	3,3	1,1	22,2	9,5			
	Govedorejska (%)	56,7	47,1	29,2	41,8			
	Druga usmeritev (%)	20	17,2	6,9	13,8			
	Glav velike živine (GVŽ) na kmetijo	21,7	7	13	11,6	+	-	+
	Kmetije z več kot 10 GVŽ (%)	33,3	16,1	44,5	29,7	+	-	+
	Povprečen obseg lastnih obdelovalnih zemljišč (ha)	9	6,6	6,7	7	+	0	0
	Kmetije z več kot 10 ha obdelovalnih zemljišč (%)	23,3	18,4	38,9	28,6	-	-	+
	Kmetije z večinskim (nad 75 %) dohodkom iz kmetijstva (%)	16,7	10,3	30,6	19	0	-	+
Socialni	Nove možnosti za razvoj kmetije (%)	33,3	21,8	23,6	24,3	+	0	0
	Tržno usmerjene kmetije (%)	63,3	75,9	87,5	78,3	-	0	+
	Delež čistih kmetij (%)	10	9,2	33,3	18,5	-	-	+
	Delež mešanih kmetij (%)	26,7	39,1	31,9	34,4	-	+	0
	Gospodarij z vsaj srednješolsko izobrazbo (%)	10	21,8	29,2	22,8	-	0	+
	Gospodarij, ki so zaposleni na kmetiji (%)	13	17	40	21,7	-	-	+
	Demografsko vitalna gospodinjstva (%)	50	64,4	65,2	62,4	-	+	+
	Delež najetih obdelovalnih zemljišč (%)	61,9	13,1	47,1	41,8	-	+	-
	Kmetije, ki ne uporabljajo mineralnih gnojil (%)	20	53,6	18,8	35	-	+	-
	Kmetije, ki ne uporabljajo sredstev za varstvo rastlin (%)	20	58,6	21	20,8	-	+	-
Okolijski/prostorski	Skupna energetska intenzivnost kmetij (GJ/ha)	21,8	25,3	31,3	27	+	0	-
	Kmetije s povprečno oddaljenostjo obdelovalnih zemljišč nad 5 km (%)	26,6	17,2	35,3	25,5	-	+	-
	Mnenje kmetov - pomembnejši problemi povezani s prometom (%)	50	9,2	56,9	33,9	-	+	-
	Mnenje kmetov - širše območje bo v prihodnje zaraščeno (%)	24,1	44,2	1,4	24,6	0	-	+

prebivalstva. V preostalem delu MOL-a je stanje manj na ekonomskem in socialnem področju manj ugodno. Po ekonomski uspešnosti so razmere najmanj ugodne v hribovitem zaledju Ljubljane, kjer neugodne naravne in pridelovalne razmere ne dopuščajo intenzivne in visokoproduktivne pridelave. Ekonomski napredek v razvoju kmetijstva se postopoma že kaže na barjanskem območju, kjer vse pomembnejši del kmetij postaja izrazito tržno naravnan in visoko specializiran. Kljub pozitivnim spremembam pa vsi izbrani kazalniki socialnega razvoja barjanskega dela občine kažejo podpovprečno sliko: kmetijska gospodarstva imajo izrazito slabo demografsko strukturo, delež na kmetiji zaposlenih gospodarjev je majhen, imajo slabšo izobrazbeno strukturo, čistih kmetij je malo.

Okoljska plat trajnostnega razvoja, ki smo jo ocenili s pomočjo sedmih kazalnikov, kaže drugačne razmere na področju dosežene stopnje trajnostnega razvoja kmetijstva v MOL-u. Gospodarsko in socialno ugodno sliko ravninskega območja bistveno poslabša dosežena stopnja okoljskega razvoja. Po vseh okoljskih kazalnikih so razmere podpovprečne in neugodne, posebej so okoljsko sporni visoki energetski vnosi v kmetijstvu, pomanjkanje in velika oddaljenost obdelovalnih ter posledično visok delež najetih kmetijskih zemljišč. Okoljsko najbolj ugodne so razmere v hribovitem delu občine, kjer ekstenzivna kmetijska pridelava, zadostne površine kmetijskih zemljišč in majhna konfliktnost z drugimi dejavnostmi v prostoru dopuščajo okoljsko uravnotežen razvoj kmetijstva. Edini okoljski problem postaja vse večje zaraščanje kmetijskih zemljišč in postopno razkrajanje značilne kulturne pokrajine. V hribovitem zaledju, kjer je pridelovalna funkcija sekundarnega pomena, sta ohranjanje kmetijske rabe in razvoj drugih dopolnilnih dejavnosti na kmetiji odločilna za bodoče trajnostno upravljanje s pretežno kmetijskim prostorom.

Razvojni cilji tako ostajajo v skladu s strateškimi cilji razvoja kmetijstva MOL-a:

- **Vzdrževanje in oblikovanje kulturne pokrajine**, ki je odraz kmetijske in gozdarske rabe podeželskega prostora in je tesno povezana z urejenostjo in obdelanostjo zemljišč. Neobdelanost in zaraščenost, odlagališča odpadkov, neurejeni, propadajoči in podirajoči se stanovanjski in gospodarski objekti ipd., kažejo na razkroj kulturne pokrajine. Takšna podoba podeželja daje slutiti, da kmetijska dejavnost usiha, da se izgublja občutek za urejenost in estetsko vrednost pokrajine in da prebivalstvu primanjkuje sposobnosti ali moči za vzdrževanje pokrajine. Kulturno pokrajino lahko celovito vzdržuje samo kmet, zato je ključna ohranitev poseljenosti na bolj oddaljenih območjih skupaj z ohranitvijo kmetijske proizvodnje.
- **Ohranitev poseljenosti** podeželskega prostora na območju MOL-a na splošno ni problem, saj neposredna bližina velikega urbanega središča nudi razmeroma ugodne možnosti zaposlovanja v nekmetijskih dejavnostih, vendar v robnih in oddaljenih naseljih vseeno prihaja do demografskega praznjenja zaradi odmiranja starejše generacije. Zato je potrebno tudi v zaledju Ljubljane zagotoviti življenjske razmere, ki bodo zanimive za mlade družine (možnosti za pridobivanje dohodka, tako dopolnilnega za kmetije kot dohodka iz nekmetijskih dejavnosti).
- **Ohranitev kmetijske pridelave** je predpogoj za ohranitev poseljenosti. Če kmet ne more obdelovati zemlje (in na njej pridelovati), izgubi svojo osnovno vlogo in tudi interes za bivanje na podeželju. Bistvena je ohranitev proizvodne funkcije zemljišč, ki so za pridelavo primerna in jih je mogoče s sodobnimi tehnikami proizvodno

koristiti. Ohranitev kmetijske pridelave v neposrednem zaledju mesta, kjer prihaja do navzkrižnih interesov z drugimi dejavnostmi, moramo vrednotiti po drugih kriterijih. Predvsem je potrebno poudariti, da so kmetijska zemljišča neobnovljiv naravni vir. Za kvalitetna zemljišča naj veljajo najstrožji kriteriji za spremembo njihove namembnosti, saj je gospodarnost pridelovanja na takih zemljiščih večja.

- **Zagotavljanje primerne dohodka za kmetije.** Pri ustvarjanju možnosti za doseganje primerne dohodka iz kmetijske dejavnosti je potrebno izboljšati posestno strukturo, zmanjšati razdrobljenost kmetijskih zemljišč (s pospeševanjem zakupa in zamenjave zemljišč), prestrukturirati pridelavo oziroma uvajati delovno bolj intenzivne panoge ter spodbujati predelavo pridelkov, izboljšati organizacijo trženja pridelkov in proizvodov in vanjo vključiti tudi manjše pridelovalce. Predvsem na manjših kmetijah v hribovitem in deloma barjanskem delu MOL-a je treba načrtno razviti možnosti za dopolnilne vire dohodka (dopolnilne dejavnosti, zaposlitev s skrajšanim delovnim časom ipd.).
- **Ohranjanje pridelovalnih območij.** Poleg primarne pridelovalne vloge ima kmetijstvo na območju MOL-a tudi pomembne sekundarne funkcije. Mednje sodi vloga kmetijstva kot ohranjevalca kulturne dediščine (npr. v Trnovem) in območij za rekreacijo. Z ohranjanjem teh površin kmetijskih zemljišč znotraj urbanih kompleksov bi prispevali tudi k vzdrževanju obmestnih zelenih površin, ki imajo v urbanistični ureditvi mesta pomembno funkcijo.

Prostor, ki je namenjen kmetovanju, predstavlja enega ključnih naravnih virov v MOL-u, na območju mesta Ljubljane pa ima še toliko večjo vrednost. Spremembe v kmetovanju vplivajo na bodočo zunanjo in funkcionalno podobo kulturne pokrajine in jo lahko tudi ogrožajo. Ogrozijo lahko tudi del prebivalstva ljubljanske občine, ki je v preteklih desetletjih uspel ohraniti in razvijati tradicijo kmetovanja in jim hkrati pomeni vir preživetja. Vsesplošen in hiter razvoj, ki je zaznamoval tako zadnja leta 20. kot tudi prva leta 21. stoletja, se postopoma umirja in pričakovati je, da se bodo še pred leti izjemno dinamični prostorski procesi umirili, dolgoročno pa bo prišlo tudi do sprememb v družbi. Tudi prostor, v našem primeru kmetijska zemljišča, postaja širše prepoznan in vreden del prostora. Njegove funkcije, pomen in vrednost so se skozi pretekla desetletja spreminjali, vendar tudi danes nikakor ne smemo zapostavljati njegove še vedno pomembne proizvodne vloge. Vse bolj lahko verjamemo napovedim, da bo večja prehrabena neodvisnost v prihodnje igrala pomembno strateško razvojno prednost. Družbene in naravne razmere na širšem območju Ljubljane to trenutno še omogočajo. Zakaj bi zaradi neustreznega načrtovanja, zapostavljanja ali celo izločitve kmetijstva in kmetov kot pridelovalcev hrane in ohranjevalcev kulturne pokrajine to možnost v MOL-u upravili?

Summary

Agriculture in the Urban Municipality of Ljubljana: relic or development potential?

The spatial and functional transformation of towns and rural areas has in recent years been occurring intensively and extremely rapidly. Settlement patterns are changing at an accelerated pace, and in addition to structural changes there are also functional ones in space, settlements, buildings, and last but not least in economic activities. As the Slovenian capital, Ljubljana is especially susceptible to and affected by these processes of rapid change and adaptation in development.

Agriculture has also found itself within this whirlwind of change and frequently conflicting interests. As an activity which needs extensive areas of farmland for its functioning and very existence, it is in many an urban and suburban region an important limiting factor in the expansion of classical urban functions and characteristic urban appearances. From the standpoint of urban planning, space, as the most precious and scarcest good in cities, is irrationally utilized with agricultural use, which makes it impossible to expand activities which are crucial for effective urban development.

But the question arises as to whether this is really the case. Do the city and its development in fact exclude agriculture as a spatial activity equal in value and necessity for development? How is the Slovenian capital city dealing with this issue, and what is the response of farmers who find themselves in the grip of numerous pressures from modern demands, their traditional attachment to the land and the farm, and new opportunities for rapid profits?

We looked for answers to these and other questions with our research investigation "Analysis and functional valuation of agriculture from the standpoint of impacts on natural resources in the territory of the Urban Municipality of Ljubljana", which was conducted in 2006 and 2007 and financed by the Urban Municipality of Ljubljana (Mestna občina Ljubljana – MOL). The core of the research was based on extensive field work with an emphasis on a survey of active farms in the entire municipality. We wanted to obtain the best possible picture of the current conditions in agriculture in the municipality, of conditions for cultivation, of the prevailing specializations, of the most recent trends in development, the demographic characteristics of farms, land tenure and other socioeconomic features, and the intensiveness of agricultural production. We included 189 farms directly in the study, which is estimated to be almost one third of all those active in the municipality. The results presented in this publication reflect conditions in the municipality as a whole, while at the same time we also interpreted the results at the level of specific landscape types (hilly, flat, and marshy areas of the municipality), which represent typical areas of cultivation.

Size and cultivation characteristics of farms

The number of farms in the territory of the MOL is falling, but data show a gradual slowing of this process. We even anticipate that the further decline in their number within the

MOL will be smaller than elsewhere in Slovenia. According to data from the Census of agriculture in 2000, the average farm size in the municipality is 6.4 ha. The results of our research show that in 2006 the average size was 14.8 ha, and if leased land is added the number is even higher.

Cultivation orientation is still typical for Slovenia: cattle-raising farms predominate (42%), mixed farms comprise 35%, and those specializing in crop production make up 9.5%. The share of cattle and mixed farms will be reduced, but individual cattle farms will be strengthened in terms of the increased number of animals and the area of the farm. Farms with crop production are strongly concentrated in the flat part of the municipality (90% of all farms with crop production are located in this part). In future years a further increase in the share of farms specializing in crop production is to be expected, and partially also of farms with other orientations. 90% of farms raise livestock; on average a farm in the survey raised 11.6 head of cattle. The large differences in landscape type are also important, since on average there are 22 livestock units (LU) per farm in the Barje Marsh area, 13 LUs per farm in flat areas, and only 7 LUs per farm in hilly areas. Among farms in the Barje area, cultivated plots take up 70% of surveyed farms, and in the central fertile flat area 93% of all farms surveyed. Current conditions almost do not allow for any increase in the extent of cultivated land in the flat and marshy parts of MOL, and one of the key problems for farmers is the limited land potential and difficulties in leasing new areas for cultivation.

Socioeconomic characteristics of farms

The socioeconomic structure of farms, an indicator of the economic role of farm activities for an individual farm, was for the region of the MOL overall roughly equal to that for Slovenia as a whole. The flat area stood out with an above average share of pure farms, i.e. those farm households which are exclusively dependent economically on farming (33%) and a relatively low share of ageing farms (6.9%). Conditions were least favorable in the Barje area, where a high share of ageing farms indicate their imminent end. The hilly area, due to poorer conditions for cultivation, for the most part does not ensure a livelihood for families from agriculture alone, and in the case of the activation of supplementary activities and more up-to-date approaches to cultivation and processing (which is associated with extra investment), in this area as well it is to be expected that there will be a gradually increased share of pure and mixed farms.

Average age of heads of farm households (57.3 years) on farms in the MOL is somewhat more favorable than the Slovenian average, and is continuing to improve, but for the long-term development of farms it is still inauspicious. The most favorable age structure of farmers occurs in the hilly part, while the least promising conditions are in the Barje area. The predominant share of household heads have completed secondary vocational school (40%), while 35% have only an eighth-grade education or even less. But even more worrying than the weak educational structure of households is the low share of those who have an appropriate agricultural education or have at least completed courses in various areas of agriculture. The continuing education of farmers in agriculture as well as education in other fields will be of vital importance in future for ensuring the competitiveness of farming development. With respect to the economic activity of farm heads, the greatest share are retirees (48%), while the share of farm heads who have regular employment (and social insurance) as farmers is also not insignificant: 25%. The

flat area stands out in this respect: a good 40% of farm heads have full-time employment on the farm, while the share of those employed outside agriculture is only 14%.

Some key problems of farmers in the Urban Municipality of Ljubljana by cultivation area.

Cultivation area of MOL	Agricultural cultivation	Legislation	Space and environment
Barje Marsh area	<ul style="list-style-type: none"> Limited extent of agricultural land (for purchase and lease) Low earnings in agriculture Difficulties in dairy sales Difficulties with fodder (rapid colonization by horsetails). 	<ul style="list-style-type: none"> Weak functioning of the state in the area of agriculture Strict and unreasonable inspection regime for food processing Extensive bureaucracy for applying for subsidies Subsidies are too low Moving of farms not organized at the municipal level. 	<ul style="list-style-type: none"> Overgrowth Problems with uncontrolled dumping of fill material as well as frequent illegal dumping of wastes Inadequate sewage system Strong settlement pressure Problems with flooding
Hilly area	<ul style="list-style-type: none"> Abandonment of agriculture Abundant agricultural land, but no one to lease it 	<ul style="list-style-type: none"> Inadequate incentives for young farmers and young families Inefficient state assistance Too few areas that can be built on, hence young people move out of the area Poor organization of farmers Lack of understanding and poor support from the municipality 	<ul style="list-style-type: none"> Overgrowth
Flat area	<ul style="list-style-type: none"> Limited expansion of agricultural activity, since land is not available (for purchase, lease) Saturation of the market with vegetables Fragmentation of holdings and distance from the homestead of individual plots 	<ul style="list-style-type: none"> Lack of a national strategy for the development of agriculture Agriculture should be interpreted and guided in its environmental maintenance function (also in urban systems) Municipal measures for the encouragement of agriculture are lacking Inefficient national policy with regard to competition from foreign markets Disorganized administration and sales to wholesalers, large demands 	<ul style="list-style-type: none"> General selling off of agricultural land Impacts of other activities on agricultural space and holdings Conflict between agriculture and new residential neighborhoods and populations Land speculation Water protection area Conflicts with recreational users of the space and hobby gardeners

Spatial and environmental trends

According to the assessments of the farmers surveyed, in the years to come in the territory of the MOL processes of change in land use will be primarily in the direction of an expansion of residential areas (and partially retail, business and industrial areas), and the extent of areas overgrown by forest will increase. Thus extensification—large areas that are overgrown—characterizes the hilly area. In the Barje area there is also extensification of use. Most pronounced is overgrowth, and partially a reduction in the extent of cultivated fields and a corresponding increase in grassland. Building on agricultural holdings is still not widespread, since at the moment new construction is still confined largely to the area of settlements. The flat area of the municipality, Ljubljansko polje, is likewise characterized by extensification (the conversion of formerly plowed fields to grassland), intensive expansion of residential areas at the edges of settlements, and exceptionally also on farmland. With the new Strategic spatial plan for the MOL, fundamental changes

in space and future land use are likely to occur across the entire area of the MOL, and in particular in the immediate region of Ljubljana, since the expected plan calls for the continued increase of the extent of built-up areas at the expense of farmland, most of all in the flat area.

Among the key environmental problems are primarily those which are associated with traffic (congestion, poor access, noise) – this is most disturbing in the Barje and flat areas—as well as an inadequate sewage system, poorly organized landfills, damage and nuisances caused by recreational visitors and walkers, and other so-called problems (damage caused by wildlife and floods, conflicts with hobby gardeners). Outstanding specific environmental problems by area are inadequate sewage system and flooding in the Barje area, problems with wildlife and inadequate water supply in the hilly area, and disturbances from recreational visitors, dog walkers, and hobby gardeners in the flat area. The role of some problems is especially important for some farmers and agricultural production, but the rest of the population is not even aware of them or affected by them (problems with wildlife, recreational visitors, walkers and hobby gardeners, impeded access to cultivated holdings due to heavy traffic. etc.).

With respect to environmental impacts of cattle-farming, conditions at the level of the municipality as a whole are favorable, since the average stocking density is just below 1 LU/ha of cultivated land. The least favorable situation from the standpoint of stocking density is in the flat area. 35% of the farms surveyed do not use mineral fertilizers. The share of farmers with a heavy use per hectare of mineral fertilizers is in general highest in the flat area, where the intensiveness of farming is also the greatest, while at the same time the environment is most sensitive. Almost 50% of farms in the flat area use on average more than 200 kg of mineral fertilizers per hectare, while almost a fifth of those surveyed do not use them. The average energy intensiveness of agriculture, taking into account all inputs, amounts to 27 GJ/ha. The extent and structure of agricultural inputs in the entire territory of the MOL and in its individual cultivation areas are according to current data appropriate from the standpoint of protection of water resources.

Future prospects for agriculture in the MOL

Based on the responses from farmers, we can conclude that a little over 40% of farms already have a designated successor, while 20% of farmers are of the opinion that farm succession cannot be assured. If we consider the age of those who can potentially take over the farm, we find that 30% of the expected successors are already middle-aged (35 to 50 years old). More promising from the standpoint of development is the educational structure of potential successors: 55% have completed at least secondary school. A less favorable picture is obtained if we look at the economic activity of potential successors, since the share of those who are currently employed off the farm is quite high (44%). More than a fifth are already employed on the farm (21%) or work on the farm and are currently actively seeking work elsewhere (5%).

With respect to demographic characteristics of households, farms show a solid demographic strength and thus favorable conditions for the continuation of farming activity. In the case of increase of the farm or increase in the extent of cultivation, those more vital households which have a larger number of family members are developmentally more suitable.

If we consider the socioeconomic types of farms and their demographic vitality, we find that in the future the greatest decline will be in supplementary farms. Of 70 surveyed farms of this type, 50% are demographically less promising, and at the same time a roughly equal percentage of supplementary farms do not have a real vision of development and do not see real prospects in this activity. Many pure farms will maintain or even increase the extent of cultivation, and mixed farms also appear promising, since the majority (more than 80 %) intend to continue or even expand the existing level of farming activity.

The assessments of farmers themselves regarding the future prospects of the farm show that 67% intend to maintain or increase the current extent of cultivation on the farm, while 33% no longer have a real vision for their farm. It should be emphasized that there are only 14 (7%) of farms which in fact plan to abandon farming, while the rest plan mostly to reduce the extent of cultivation. The economic aspect of farming appears to be very important, since the abandonment of farming is planned only by farms which do not have an income from farming, or rather, it is less than 25% of the total.

Farms which are promising in the MOL are all those which are oriented toward crop production, since among them is the greatest share of those whose income from farming represents more than 75% of all income. The shares of mixed and of cattle-breeding farms will continue to decrease. With respect to income from farming, among cattle-breeding farms only those with more than 20 LUs are more promising, but the continued specialization of individual farms in cattle-breeding will require an increase in the area of cultivated land. Among market-oriented farms are all those which are specialized in crop production, and most cattle-raising farms are also market-oriented.

With respect to the development and future of farms, we can expect the greatest changes to occur in the Barje area, where half of the farms surveyed plan a gradual or rapid abandonment of farming. At the same time a third of farmers are thinking about new possibilities for the development of farming activities. The assessments of farmers themselves regarding the future prospects of their farms indicate that 67% of them intend to maintain or increase the current area under cultivation, while 33% no longer have a vision of the future for their farms. It is necessary to emphasize that only 7% of those asked replied that they intend to leave farming completely, while the rest are mostly planning a reduction in the extent of cultivated area.

The demands of the Ljubljana market are crucially important for farmers in the MOL, since almost 80% sell their products, which is well above their Slovenian average. Sales from home predominate (almost half), 37% market them through cooperatives (especially livestock breeders), and almost 30% sell them at farmers' markets and various events. There is a lack of suitable market approaches (for example having a uniform label and trademark and using effective advertising). Farms in the hilly part of the eastern and southeastern part of the municipality thus have a very low income from farm activities even though they market a part of their agricultural production.

At first glimpse it may seem somewhat unusual and in some respects even pointless to speak of the role and strategic significance of farming in the most urbanized region of Slovenia, in the capital city, at the intersection of major traffic and economic flows. However, it is worth approaching the issue in a different way, in light of current changes, with

a valuation of urban centers from the standpoint of their food self-sufficiency, regenerative capabilities, lively rural hinterland, a high quality and healthy environment, and so on; in this context, farming acquires a new value and significance for Slovenia's capital city as well. When we begin to look at Ljubljana, its farmers, and farming from this point of view, we can see the connectedness of all three elements in a new quality, which can grow into one of the more important features and characteristics of the Slovenian capital.

This book thus provides answers to some essential questions about the future development of agriculture in the territory of the whole of the Ljubljana municipality as a space of many interests and conflicts, and at the same time opens up new dilemmas with respect to the spatial development of the wider region of Ljubljana and of agriculture itself.

Viri in literatura

ARSKTRP, Prejemniki sredstev: <http://www.arsktrp.gov.si/> (citirano 18. 10. 2008).

ARSO, Kazalci okolja. URL: http://kazalci.arso.gov.si/kazalci/index_html (citirano 6. 5. 2007).

Brečko Grubar, V., Kušar, S., Plut, D., 2000. Regionalna vloga in pokrajinska obremenjenost talne vode Ljubljanskega polja. V: Ljubljana-geografija mesta. Ljubljansko geografsko društvo, Založba ZRC, Ljubljana, str. 175-184.

Brečko, V., 1998. Pokrajinska občutljivost območij podtalnic v Sloveniji z vidika kmetijstva. Kmetijstvo in okolje (zbornik), Ljubljana, str. 49-55.

Brenčič, M., Stojan Kranjc, S., Prestor, J., 2005. Pitna voda v Sloveniji – Možnosti pridobivanja novih količin. http://www.sdzv-drustvo.si/si/VD-05_Referati/BrencicKranjc.pdf (citirano 8. 9. 2008).

Cunder, T., 2000. Sedanje stanje in razvojne možnosti kmetijstva. Ljubljana. V: Ljubljana-geografija mesta. Ljubljansko geografsko društvo, Založba ZRC, Ljubljana, str. 197-208.

Čergan, Z., 2003. Kmetovanje na vodovarstvenih območjih. Tehnološki list 88/2003. Ljubljana, 20 str.

Čergan, Z., Dolničar, P., Sušin, J., Verbič, Janez, Verbič, J., Ugrinovič, K., Zemljič, A., Maslo, G., 2003. Usmerjanje kmetijstva na vodovarstvenih območjih MOL. Kmetijski inštitut Slovenije. Ljubljana, 93 str.

Čergan, Z., Dolničar, P., Verbič, J., Zemljič, A., 2002. Tehnološka priporočila pri pridelovanju poljščin na vodovarstvenih območjih MOL. Tehnološki list 84/2002. Ljubljana, 29 str.

Černe, M., 2001. Pomen, razširjenost in tehnologije pridelovanja vrtnin v rastlinjaki. Sodobno kmetijstvo, 34,1, Ljubljana, str. 7-11.

Dolničar, P., Zemljič, A., 2002. Dobra kmetijska praksa na vodovarstvenih območjih MOL. Tehnološki list 83/2002. Ljubljana, 31 str.

Fridl, J., Kladnik, D., Smrekar, A., 2004. Popis vodnjakov in vrtin v zasebni lasti na območju vodnih virov Mestne občine Ljubljana. Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana, 69 str.

Kazalci okolja v Sloveniji, 2008. http://kazalci.arso.gov.si/kazalci/index_html (citirano 22. 10. 2008).

Kladnik, D., 2000. Uveljavljanje intenzivnega pridelovanja v rastlinjaki. V: Ljubljana – geografija mesta, Ljubljana, str. 215-228.

Kladnik, D., 2002. Pomen in perspektive zasebnega kmetijstva znotraj strnjeno pozidanih delov Ljubljane. Inštitut za geografijo, Ljubljana, 57 str.

Kladnik, D., et al., 2005. Podtalnica Ljubljanskega polja. Geografija Slovenije 10. Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana, 251 str.

Kladnik, D., Rejec Brancelj, I., 2000. Prostorski, okoljski, socialni in gospodarski učinki intenzivnega kmetovanja v rastlinjakih. Inštitut za geografijo, Ljubljana, 146 str.

Kladnik, D., Rejec Brancelj, I., Smrekar, A., 2002. Kmetijsko obremenjevanje. Podtalnica Ljubljanskega polja. Geografija Slovenije 10. Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana, str. 134-163.

Kladnik, D., Sajko, I., Smrekar, A., 2002. Kmetijstvo na vodovarstvenih območjih s poudarkom na popisu gnojšč in gnojnih jam. Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana, 63 str.

Klemenčič, M. M., Lampič, B., Perpar, A., Potočnik Slavič, I., Slabe, A., 2005. Strukturni problemi in razvojni izzivi slovenskega podeželja v evropski razsežnosti. CRP. Končno poročilo. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Biotehniška fakulteta, Inštitut za trajnostni razvoj, Ljubljana, 169 str.

Kovačič M., Maslo G., Perpar A., Udovč A., 2003. Strateške usmeritve razvoja kmetijstva, gozdarstva in dopolnilnih dejavnosti na območju Mestne občine Ljubljana. Inštitut za agrarno ekonomiko, MOL, Ljubljana, 40 str.

Lampič, B. 2000. Izbrani razvojni in okoljevarstveni problemi slovenskega podeželja z vidika sonaravnega razvoja. Pokrajinsko ranljiva območja v Sloveniji, Geographica Slovenica, 33/1. Ljubljana, str. 157-202.

Lampič, B. 2000. Ocena ranljivosti prsti in vegetacije. Geografija in njene aplikativne možnosti. Dela 18. Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Ljubljana, str. 619-634.

Lampič, B., 2005: Kmetijstvo kot priložnost sonaravnega razvoja podeželja v Sloveniji. Dela 23. Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Ljubljana, str. 167-220.

Lampič, B., 2007: Okoljska in razvojna vloga kmetijstva v Mestni občini Ljubljana. V: Fizična in okoljska geografija v teoriji in praksi. Dela 28. Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Ljubljana, str. 359-380.

Lampič, B., Cigale, D., Potočnik Slavič, I., Repe, B., 2007: Analiza in funkcijsko vrednotenje kmetijstva z vidika vplivov na naravne vire na območju celotne Mestne občine Ljubljana. Končno poročilo. Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Ljubljana, 136 str.

Merrington, G., Winder, L., Parkinson, R., Redman, M., 2002. Agricultural Pollution, Environmental problems and practical solutions. London, New York, 236 str.

MKGP, Agencija RS za kmetijske trge in razvoj podeželja, Podatkovne zbirke za leto 2004.

Nacionalni program varstva okolja, 1999, MOP - Uprava za varstvo narave, Ljubljana, 102 str.

Okolje v mestni občini Ljubljana, 2004. Poročilo o stanju okolja. Zavod za varstvo okolja, Ljubljana, 86 str.

Petrovič, M., 2007. Učinki intenzivnega kmetovanja v rastlinjakih na primeru Slovenije in Nizozemske. Diplomsko delo. Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Ljubljana, 102 str.

Plut, D., 2007. Ljubljana in izzivi sonaravnega razvoja. Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Ljubljana, 183 str.

Popis vrtnarstva 2000, 2001, 2003, 2006. Statistični urad RS. URL: <http://www.stat.si> (citirano 20. 5. 2008).

Prostorski plan Mestne občine Ljubljana - prostorska zasnova, 2002, MOL - Oddelek za urbanizem, Ljubljana, 132 str.

Regionalni razvojni program Ljubljanske urbane regije za obdobje 2002-2006, Analiza - posnetek stanja. RRA LUR, Ljubljana. 2002.

Rejec Brancelj, I., 2000. Okoljski učinki intenzivnega kmetovanja v rastlinjakih. V: Ljubljana – geografija mesta. Ljubljansko geografsko društvo, Založba ZRC, Ljubljana, str. 185-193.

Simončič et al., 2007. Monitoring onesnaženosti tal kmetijskih zemljišč na vodovarstvenih območjih v Mestni občini Ljubljana v letu 2006. Končno poročilo. Kmetijski inštitut Slovenije, Zavod za zdravstveno varstvo Maribor, Ljubljana, 25 str.

Simoneti, M., 2002. Trdoživo mestno vrtičkarstvo. Ljubljana, 7/5-6, Glasilo Mestne občine Ljubljana, Ljubljana, 41 str.

Simoneti, M., et al., 1997. Usmeritve in pogoji za nadaljnji razvoj vrtičkarstva v Ljubljani. Poročilo o razvojno - raziskovalni nalogi. Ljubljanski urbanistični zavod, Ljubljana, 79 str.

Smrekar, A., 2007. Divja odlagališča odpadkov na območju Ljubljane. Georitem 1. Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana, 128 str.

Strateške usmeritve razvoja podeželja na območju mestne občine Ljubljana v obdobju 2007-2013. MOP, 2007. Oddelek za gospodarske dejavnosti in turizem, Kmetijski inštitut Slovenije, Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije, Zavod za gozdove Slovenije, Zavod za razvoj podeželja, Ljubljana, 50 str.

Strateški prostorski načrt Mestne občine Ljubljana, 2007. Urbanistični inštitut RS, Urbi d.o.o, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo. http://www.ppmol.org/urbanizem5/upload/documents/spn_mol_1_del.pdf (citirano 15. 9. 2008).

Sušin et al., 2002. Monitoring rastlinskih hranil v tleh na vodovarstvenem območju MOL, Poročilo za leto 2001. Kmetijski inštitut Slovenije, Ljubljana, 28 str.

Sušin, J., 2002. Gnojenje na vodovarstvenih območjih. Tehnološki list 85/2002. Ljubljana, 53 str.

Terensko delo 2006 – 2007. Anketiranje kmetij. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.

Udovč, A., Kovačič, M., Kramarič, F., 2006. Socio-ekonomski tipi kmetij po podatkih popisa kmetijskih gospodarstev v letu 2000. Slovenija v EU – Izzivi za kmetijstvo, živilstvo in podeželje. DAES. Moravske Toplice, str. 71-79.

Ugrinovič, K., Škof, M., 2003. Tehnološka priporočila pri pridelovanju zelenjadnic na vodovarstvenem območju. Tehnološki list 86/2003. Ljubljana, 45 str.

Uredba o območju vodonosnika Ljubljanskega polja in njegovega hidrografskega zaledja, ogroženega zaradi fitofarmaceutskih sredstev in lahkihlopljnih kloriranih ogljikovodikov. Uradni list RS, št. 68/2003. Ljubljana.

Uredba o plačilih za ukrepe Programa razvoja podeželja za Republiko Slovenijo 2004–2006 za leto 2006, Uradni list RS, št. 11/06. Ljubljana.

Uredba o spremembah in dopolnitvah Uredbe o plačilih za ukrepe Programa razvoja podeželja za Republiko Slovenijo 2004–2006 za leto 2006, Uradni list RS, št. 46/06. Ljubljana.

Uredba o vodovarstvenem območju za vodno telo vodonosnika Ljubljanskega polja. Uradni list RS, št. 120/2004, Ljubljana.

Usmerjanje kmetijstva na vodovarstvenih območjih Mestne občine Ljubljana, zaključno poročilo, 2003. Kmetijski inštitut Slovenije, Ljubljana, 93 str.

Zasnova prostorskega razvoja. Prostorski plan MOL. Gradivo za razpravo. Mestna občina Ljubljana. 2001.

Seznam preglednic

Preglednica 1: Izvedene ankete po značilnih pridelovalnih območjih.	19
Preglednica 2: Energetski ekvivalenti posameznih vnosov v kmetijstvu.	21
Preglednica 3: Raba tal po različnih virih podatkov v ha.	27
Preglednica 4: Simulacija števila kmetij po izbranih proizvodnih modelih.	36
Preglednica 5: Pridelovalna usmeritev anketiranih kmetij po značilnih območjih.	38
Preglednica 6: Kmetije po številu glav velike živine.	39
Preglednica 7: Kmetije po številu glav velike živine po pridelovalnih območjih.	40
Preglednica 8: Velikost kmetijskih gospodarstev v Mestni občini Ljubljana leta 2000.	41
Preglednica 9: Kmetije po obsegu vseh obdelovalnih kmetijskih zemljišč.	42
Preglednica 10: Obseg obdelovalnih zemljišč kmetij in njihovo lastništvo.	43
Preglednica 11: Kmetije glede na velikost obdelovalnih zemljišč po pridelovalnih območjih.	44
Preglednica 12: Najeta obdelovalna zemljišča po pridelovalnih območjih.	45
Preglednica 13: Socioekonomski tipi kmetij po značilnih pridelovalnih območjih.	48
Preglednica 14: Starost gospodarjev na kmetijah.	49
Preglednica 15: Izobrazba gospodarjev na kmetijah po pridelovalnih območjih.	50
Preglednica 16: Demografska vitalnost gospodinjstev v ljubljanski občini in na perifernih podeželskih območjih Slovenije.	54
Preglednica 17: Podatki o kmetijah, reji živine in živinorejski gostoti po pridelovalnih območjih.	58
Preglednica 18: Povprečna poraba mineralnih gnojil na obdelovalnih zemljiščih po pridelovalnih območjih.	60
Preglednica 19: Energetska intenzivnost kmetij po pridelovalnih območjih.	62
Preglednica 20: Vizija razvoja širšega območja kmetije po pridelovalnih območjih.	69
Preglednica 21: Okoljski problemi, kot jih vidijo anketiranci, po pridelovalnih območjih.	72
Preglednica 22: Nasledstvo na kmetijah v ljubljanski občini.	74
Preglednica 23: Kmetijska izobrazba prevzemnikov.	76
Preglednica 24: Vitalnost in socioekonomski tipi kmetij.	77
Preglednica 25: Prihodnost kmetij glede na njihov socioekonomski tip.	78
Preglednica 26: Gospodarska perspektivnost kmetij glede na njihovo usmeritev.	80
Preglednica 27: Dohodek glede na število glav živine na anketiranih kmetijah.	81
Preglednica 28: Tržna naravnost kmetij glede na usmeritev.	82
Preglednica 29: Gospodarska perspektivnost kmetij glede na njihovo velikost.	82
Preglednica 30: Maksimalna oddaljenost obdelovalnih zemljišč po pridelovalnih območjih.	83
Preglednica 31: Prihodnost kmetij po pridelovalnih območjih.	84
Preglednica 32: Načrti kmetov, povezani s kmetovanjem po pridelovalnih območjih.	86

Preglednica 33: Načrti kmetov glede na njihov dohodek iz kmetijstva.. . . .	87
Preglednica 34: Dohodek iz kmetijske dejavnosti po pridelovalnih območjih.	90
Preglednica 35: Uporaba tržnih poti po pridelovalnih območjih.. . . .	91
Preglednica 36: Oglaševanje na trgu po pridelovalnih območjih.	93
Preglednica 37: Pridelovalna površina vrtnin in pridelovalci.	94
Preglednica 38: Stanje in razvoj kmetijstva v Mestni občini Ljubljana.. . . .	99
Preglednica 39: Nekateri ključni problemi kmetov Mestne občine Ljubljana po pridelovalnih območjih.. . . .	102
Preglednica 40: Analiza prednosti in slabosti kmetijstva ter razvoja podeželja v Mestni občini Ljubljana.	103
Preglednica 41: Izbrani kazalniki trajnostnega razvoja kmetij na območju Mestne občine Ljubljana.	104

Seznam slik

Slika 1: Anketirane kmetije po pridelovalnih območjih Mestne občine Ljubljana.	14
Slika 2: Ozelenjevanje nekdanj intenzivno obdelanih kmetijskih površin je prisotno na območju celotne občine (Stanežiče).	18
Slika 3: Za uspešno delovanje družinskih podjetij – kmetij ter njihovo vključevanje v različne razvojne projekte je odločilnega pomena številčno močno gospodinjstvo.	23
Slika 4: Struktura rabe tal po različnih virih podatkov.	27
Slika 5: Raba tal v Mestni občini Ljubljana leta 2007.	28
Slika 6: Usmeritve za določitev namenske rabe zemljišč v Mestni občini Ljubljana.	29
Slika 7: Procesi zaraščanja so najintenzivnejši v vzhodnem delu občine (Mali Vrh).. . . .	30
Slika 8: Evidentirane spremembe rabe tal na barjanskem območju (Črna vas).	32
Slika 9: V vzhodnem hribovitem delu MOL novogradnje rastejo sporadično (Malo Trebeljevo).. . . .	33
Slika 10: Kmetije v Mestni občini Ljubljana se prilagajajo tržnim razmeram – jesenski pridelek zelja (pogled na Fužine)..	35
Slika 11: Pridelovalna usmeritev kmetij v ljubljanski občini.	36
Slika 12: Glavna usmeritev anketiranih kmetij.	37
Slika 13: Pridelovalna usmeritev anketiranih kmetij po pridelovalnih območjih.	38
Slika 14: Struktura živine (v GVŽ) po vrstah domačih živali na kmetijah.. . . .	39
Slika 15: Kmetije v ljubljanski občini po velikosti posesti.. . . .	42
Slika 16: Kmetije po obsegu obdelovalnih površin.	43
Slika 17: Kmetije po obsegu najetih obdelovalnih zemljišč.	45
Slika 18: Socioekonomski tipi kmetij v Sloveniji in Mestni občini Ljubljana.	46
Slika 19: Socioekonomski tip kmetij.. . . .	47
Slika 20: Starost gospodarjev na kmetijah po pridelovalnih območjih.	49
Slika 21: Struktura gospodarjev glede na kmetijsko izobrazbo.	50
Slika 22: Kmetijska izobrazba gospodarjev na kmetijah.	51
Slika 23: Aktivnost gospodarjev na kmetijah po pridelovalnih območjih.	52
Slika 24: Člani anketiranih gospodinjstev po starostnih skupinah.	53
Slika 25: Kmetije po številu vseh družinskih članov.	54
Slika 26: Vitalnost anketiranih gospodinjstev - kmetij.. . . .	55
Slika 27: Živinorejska gostota na anketiranih kmetijah.	58
Slika 28: Bolj kot obtežba z živino lahko okoljski problem predstavlja neprimerno skladiščenje organskih gnojil.	59
Slika 29: Poraba mineralnih gnojil na kmetijah.. . . .	59
Slika 30: Povprečna poraba mineralnih gnojil po pridelovalnih območjih.. . . .	60
Slika 31: Uporaba sredstev za varstvo rastlin na kmetijah.	61

Slika 32: Struktura vseh kmetijskih vnosov na anketiranih kmetijah.. . . .	63
Slika 33: Struktura najpomembnejših kmetijskih vnosov na anketiranih kmetijah.. . . .	64
Slika 34: Energetska intenzivnost kmetij.. . . .	65
Slika 35: Pritisk urbanizacije na kmetijski prostor je na ravninskem delu občine izjemen (Črna vas na Barju).. . . .	68
Slika 36: Del Ljubljanskega barja je v letu 2008 pridobil status zavarovanega območja – krajinski park.. . . .	69
Slika 37: Trenutne razmere na področju prostorskega načrtovanja velik del kmetov puščajo v negotovosti in jim onemogočajo dolgoročno načrtovanje kmetijske rabe	70
Slika 38: Na barjanskem območju poplavljanje vpliva na kmetijsko proizvodnjo, posledično pa nenadzorovano nasipanje predstavlja tudi velik okoljski problem.. . . .	71
Slika 39: Nasledstvo na kmetijah.. . . .	74
Slika 41: Aktivnost prevzemnikov na kmetijah.. . . .	75
Slika 42: Velik delež dopolnilnih kmetij v MOL obdeluje kmetijske površine in vzdržuje kulturno pokrajino (Lipoglav).. . . .	76
Slika 43: Prihodnost kmetij in pokrajine je v veliki meri odvisna od iniciative kmetov.. . . .	84
Slika 44: Prihodnost kmetij v Mestni občini Ljubljana.. . . .	85
Slika 45: Samooskrbne kmetije so najbolj značilne za barjansko območje.. . . .	88
Slika 46: Prodaja in predelava na kmetijah po pridelovalnih območjih.. . . .	80
Slika 47: Prodaja in predelava kmetijskih pridelkov na kmetijah.. . . .	89
Slika 48: Dohodek iz kmetijstva na anketiranih kmetijah.. . . .	90
Slika 49: Prodaja pridelkov na tržnici je pomembna tržna pot za številne ljubljanske kmete.. . . .	92
Slika 50: Pridelava vrtnin v zaprtih prostorih se je zadnja leta v Sloveniji pa tudi na območju Ljubljane povečala.. . . .	95
Slika 51: Kvalitetna ekološko pridelana in predelana hrana je med zahtevnimi ljubljanskimi kupci iskana in cenjena.. . . .	96
Slika 52: Kmetijstvo je na območju Mestne občine Ljubljana predvsem prostorsko omejeno in v konfliktu s preostalimi dejavnostmi in funkcijami v prostoru.. . . .	101

Stvarno kazalo

anketa	16, 19
barjansko območje	15, 102, 104
čista kmetija	24, 48, 77, 79
delovna aktivnost	51, 75
dopolnilne dejavnosti na kmetiji	12, 86
dopolnilna kmetija	24, 78
demografske značilnosti	17, 76, 79
divja odlagališča odpadkov	46, 72
divjad	72
drobnica	30
dušik	57
dohodek iz kmetijstva	80, 82, 86, 90
ekološko kmetijstvo	12, 56
energetska intenzivnost	20, 62, 66, 67, 104
energetski ekvivalenti	21
energetski vnosi	20, 63, 66, 100
funkcije kmetijstva	9, 13, 15
glave velike živine	39, 81
gnoj	21, 63
gnojevka	21, 63
gnojišča	72
gnojnica	21, 63
gospodarji na kmetijah	48, 52, 50, 52, 73
gospodarska perspektivnost	80, 82
govedo	39
govedorejske kmetije	36, 67, 80, 83
gozd	27, 29
hribovito območje	15, 102, 104
intenzivnost kmetijstva	18, 60, 67
izobrazba gospodarjev	49, 75
izobrazba prevzemnikov	75
kartiranje dejanske rabe	16
kmetijska izobrazba	50, 75
kmetijska politika	11, 97
kmetijski vnosi	57, 64
kmetijsko obremenjevanje	20, 62
kmetijstvo znotraj avtocestnega obroča	36, 41

kmetijska zemljišča	11, 26, 42, 101, 106
konji	39
Ljubljansko polje	12, 56
mehanizacija na kmetiji Mestna občina Ljubljana	34
mešana kmetija	24, 37, 80
metoda energetske intenzivnosti	17, 20
mineralna gnojila	58, 59, 63
motnje zaradi rekreativcev	71, 72, 102
nafta	63
najeta obdelovalna zemljišča	45
naravni viri	11, 65, 106
nasledstvo na kmetiji	73, 79
nitriti	65
njive	27
obdelovalna zemljišča	42, 79
oddaljenost obdelovalnih zemljišč	83
oglaševanje	93
okoljski problemi	70, 72
okoljski vplivi	11, 17, 56, 57, 67
okoljsko sporni vnosi	58, 59, 62, 100
onesnažen zrak	72
organska gnojila	21, 58, 63
ostarela kmetija	24, 76, 77
ozelenjevanje	18, 33
perspektivnost kmetijstva	12, 17, 24
pitna voda	12, 56, 65, 102
polnovredna delovna moč	36
poplave	71
pozidano območje	28, 29, 68, 72, 100
prašiči	39
predelava kmetijskih pridelkov	88
preusmeritev v nekmetijsko dejavnost	86
pridelava vrtnin	14, 94
pridelovalna območja	13, 26, 38
pridelovalna usmeritev kmetij	35, 37, 79, 80, 82
prihodnost kmetij	12, 73, 79, 83, 84, 99
problemi povezani s prometom	72
prodaja gostilnam, menzam	89, 91
prodaja kmetijskih pridelkov	88, 89

prostor	68, 70
prodaja na tržnici	89, 91
raba tal	12, 15, 26, 29, 31
rastlinska pridelava	67, 80, 83
ravninsko območje	14, 102, 104
sadovnjaki	33
Slovenski kmetijski okoljski program	14
snovni vnosi	20, 57
socioekonomska struktura	17, 48
socioekonomski tip	17, 23, 46, 47, 48, 77, 79
spremembe rabe	18, 31
sredstva za varstvo rastlin	61, 66
stanovanjska območja	68, 72, 100, 102
starost gospodarjev	48, 52
starost prevzemnikov	74
Strateški prostorski načrt	13, 28, 33, 101
število kmetij	35, 39
tekoča goriva	63
terensko delo	9, 16
trajnostni razvoj kmetijstva	56, 103, 104
travniki	27, 30
trženje na kmetiji	35, 88, 91, 100
urejenost kanalizacije	72, 102
velikost posesti	41, 79, 82
vitalnost gospodinjstev	22, 53, 55, 77
vizije razvoja	69, 70
vizije razvoja kmetijstva	70, 86
vlaganja sredstev na kmetiji	86, 87
vlaganje v dopolnilne dejavnosti	86, 87
vplivi kmetijstva	56, 65
vrtničkarstvo	72, 101, 102
zakonodaja	97, 102
zaraščanje	30, 33, 68, 72, 102, 103
zavarovano območje	69
zelenjadarstvo	14, 36, 94
značilnosti kmetij	40
živinoreja	14, 35, 39, 67, 80
živinorejska gostota	58, 67, 100